

UNUTULMAZ İZ BIRAKAN MÜTEFEKKİR ŞAİR SEZAI KARAKOÇ

DIRİLİŞ CEPHESİ, DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT

Merhum Sezai Karakoç, kültürel bakımdan çorak ve tek-sesli bir ortamda, inandıklarıyla şekillenen dünya görüşü doğrultusundaki fikri ve edebi eserleriyle dönemini ve kendisinden sonra gelen pek çok nesli derinden etkilemiş ve hâlen de etkilemeye devam eden değerli bir mütefekkirdir. Şiir sağanaklarını bir araya getiren *Gün Doğmadan* adlı kitabının son şiiri "Ağustos Böceği Bir Meşaledir"ın son dizesinden hareketle söylersek ardında unutulmaz bir iz bırakmıştır. Bugüne kadar Sezai Karakoç'un sanatı ve düşünceleri bağlamında çok sayıda akademik çalışmanın yapılması, bilimsel toplantılar düzenlenmesi, hakkında kitaplar yazılması, dergilerde özel sayılar ve dosyalar hazırlanması bununla bağlantılıdır.

Biz de *Umran* olarak, müstesna şairi vefatının birinci senei devriyesinde anmak istedik. Bu sayının içeriğini ve sınırlarını belirlerken Sezai Karakoç'un hayatından, şiirlerinden ve düşüncelerinden kesitler sunarak okurları onun yazdıklarına yönelmeyi arzuladık. Mütefekkirdir şairin metinlerini çözümler ya da irdelerken farklı bakış açılarının, farklı okumaların ve yaklaşımların bir arada ve yan yana bulunmasının zihin dünyamıza farklı bir boyut ve zenginlik katacağını düşündük. Umuyoruz ve inanıyoruz ki 1960'lerden itibaren kendi kültür havzasından, bir noktaya gelmiş tüm isimlerin hemen tamamına yakına dokunmuş, etkilemiş ve onların istikametini bulmalarında rol oynamış bir ismin serinkanlı bir biçimde değerlendirilmesi aynı zamanda kendi gerçekliğimiz, unuttularımız ve tarihimiz üzerine esash bir muhasebenin kapısını aralayacaktır.

Yakinen bildiğimiz üzere Türkiye başta olmak üzere İslâm toplumları, ölmediklerini, kelimenin tam anlamıyla *var olduklarını*, ölmeyeceklerini önce kendilerine, daha sonra bütün dünyaya göstermek, ispat etmek savaşını vermektedirler. Elbette bu büyük mücadele tek cepheli ya da tek boyutlu bir savaş değildir; *var olmanın* bütün alanlarında çok kapsamlı bir mücadele sürdürülüyor. Diyebiliriz ki İslâm milletince, inanç, düşünce, ahlak, sanat, edebiyat, hayat tarzı, yönetim ezcümle hayatın tüm alanlarını kapsayan bir medeniyet, toplum, devlet ve tarih boyutlarıyla kimliğimizin büyük imtihanı verilmektedir.

Bu sebeple Sezai Karakoç'un yazdıklarını yeniden bu şuurla okumak sadece bir dönemin zihniyetini anlamaya yardımcı olmakla kalmaz aynı zamanda Türkiye'nin yeniden İslâmlaşmasının farklı tezahürleri üzerinde de tefekkür etmeyi mümkün kılar. Hiç şüphe yok ki Türkiye'nin son yüzyılında İslâmcılık Mehmet Âkif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç ihmal edilerek, onlar görmezden gelinerek anlatılamaz. Karakoç'un zikrettiğimiz iki isimle birleşen ve ayrılan yönleri bize onun şairliğinin ve karakterinin açık bir portresini verebilir. Mesela Âkif'teki radikal eleştirinin Karakoç'ta yerini daha yumuşak bir söyleme bıraktığı söylenebilir. Gerçi 1960'ların ikinci yarısında yayımladığı bir şiirinde "Ey yeşil sarıkl ulu hocalar" derken biraz Âkif'i andırır Karakoç... "Her evde kutsal kitaplar asılıydı/Okuyan kimseyi göremedim/Okusa da anlayanı göremedim" derken de...

Sezai Karakoç'un şairliği ile mütefekkirdir yönünü, sanatı ile mücadelesini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Eserlerinde sıklıkla *diriliş* fikri üzerinde duran Karakoç, bu kavramı sanatının, hayatının merkezine alırken insanın İslâm'la dirilmesini gözletmiştir. Kendisi İslâm dünyasının üçüncü bir aşamadan geçtiğini düşünüyordu. Ona göre bu aşamada "ma'şer-i şuur" yahut kolektif bilinç sahibi Müslümanlar yükselişe geçecektir. Diriliş kavramını İslâmî entelektüelin yükselişi çerçevesinde ele alan Karakoç, bununla beraber uzun zaman sindirilen İslâmî şiarların gün yüzüne çıkacağını yazmıştır. Bu yönüyle ideal

bir insan ve toplum modeli çerçevesi çizmesi bakımından da düşünceleri üzerinde durulması gerekmektedir.

İnsanın yaratılış sırrı gereği, bir hakikat arayışı içerisinde olduğunu düşünen Sezai Karakoç, tarihsel bir olgu olan ve kendini tanımak ve akla uygun davranmak demek olan *bilgeligi* bütün boyutlarıyla yaşamıştır. Hakikat ve ahlak temelinden hareketle hayatı kuşatan bir bütünlük içinde söyledikleri ile yaptıklarını estetik ve uyumlu davranışlar geliştirerek pekiştirmiştir. Bütün bilgeliklerde olduğu gibi temel çerçeveyi ahlak üzerinden çizmiş ve bu suretle onda ahlak, eylemler hakkındaki yargılarda baskın bir yere sahip olmuştur.

Sezai Karakoç, mevcut siyasi atmosferi kavramış, yeni bir fikre ve umuda ihtiyaç olduğunu görmüş ve bunu geliştirmenin yollarını aramıştır. Üstelik bu fikriyatın yeni kuşağa hitap edilecek şekilde yeni bir dil ve üslupla olması gerektiğinin ayırıcına varmıştır. Kur'an'ı, sünneti yeniden anlamak Sezai Karakoç'un içtihadı ve eleştirel düşünceye verdiği önemi göstermesi bakımından mühimdir. Bu yönüyle Âkif'in "Doğrudan Kur'an'dan alarak ilhamı asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" söylemiyle ortak paydada buluşmaktadır. Ona göre varlık, mutlak hakikat ve nisbi hakikatler dünyası olarak ikiye ayrılır. Mutlak hakikat ise kendisini nisbi hakikatler dünyasına bildirir. *Vahiy mutlak hakikatin kendisini anlatması, Kur'an ise mutlak hakikatin ebedileşmiş abidesidir*. Öte yandan Karakoç'un *Hızır'la Kurk Saat* kitabını yahut başka metinlerini ele alanlar, içindeki birtakım menkıbelere takılıp kalırlar. Karakoç evet, menkıbelerden, masallardan, efsanelerden istifade etti ama uzun soluklu ve anlamlı tarzında kurguladığı *Hızır'la Kurk Saat*'le ve *Taha'nın Kitabı*'yla medeniyeti sahiplenen tüm kesimleri Kur'an'a davet etmiştir. Bu ise hiç şüphesiz edebiyatın ve şiirin insanı tanımada, insana ulaşmada, insanı yeniden kendisiyle ve hakikatle buluşturmada hâlâ en güvenilir ve emin yollardan biri olmasıyla bağlantılıdır.

Denilebilir ki Sezai Karakoç'un metinlerindeki ayrıntılara bakıldığında fark edilebilen önemli tespitler de bulunmaktadır. Türkiye'deki Batılılaşma politikalarını eleştiren Karakoç, ele aldığı meseleleri hep asıl kimliği bağlamında *öze dönüş* düşüncesiyle tahlil etmiştir. Mesela Yunus Emre odaklı eserini 1950'li yıllardan itibaren Batıcı aydınların dile getirdiği maddecî, akılcı, pozitivist, hümanist Yunus Emre tasvirlerine haklı ve güçlü bir eleştiri şeklinde okuyabiliriz. Bu bakımdan onun yazdıkları hakkında birtakım tahliller yapabilmek için, temel fikri metinlerini Türkiye'deki gelişmeleri, tartışmaları, olayları dikkate alarak okumak anlamlı olacaktır. Elbette başta Ortadoğu olmak üzere İslâm âlemi ve dünyadaki olaylar da diriliş çerçevesinde yorumlanmıştır.

Ne var ki son dönemin yazarları hatta gazetecileri tarafından bunun yeterince denendiği söylenemez. Hâl böyle olduğu için İslâm dünyasını her zaman esasta bir millet, İslâm milleti olarak düşünen Karakoç'un Mısır'da Muhammed Mursi'nin şehadeti bağlamındaki manifesto niteliğindeki yazısı hiçbir surette tartışılmamıştır. Bu sebeple şiirleri başta olmak üzere, denemeleri, incelemeleri, günlük yazıları, düşünce metinleri, söyleşileri, hatıraları ve elbette konuşmaları *tarihsel perspektifi* gözden kaçırmadan ayrı ayrı ve derinlikli incelemeleri, değerlendirmeleri hak ediyor.

Özgün ve öncü mütefekkirdir şair Sezai Karakoç'a, bir kere daha rahmet dilerken, İslâm âleminin uyanmasını ve köklü değişim ve dirilişin gerçekleşmesini Cenab-ı Allah'tan diliyoruz.

Yeni sayımızda buluşmak umuduyla.

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

04

“Düzenin Yabancılaşması” ve
“Öze Dönüş” Süreci

Mustafa Aydın

09

Ahtapot Operasyonu-2:
Bartın Amasra Kömür Ocağı İle
İlgili 2017, 2018, 2019 Sayıştay
Raporlarının Değerlendirilmesi
Burhanettin CAN

26

Savaş ve Öfke Batı'nın
Kırmızı Çizgi İkilemi

Jürgen HABERMAS

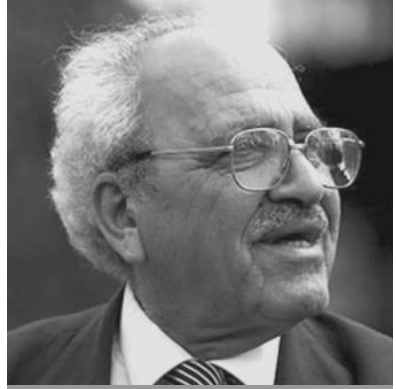
31

Başörtüsünün Uzun Kısa Tarihi

Gülşen ÖZER

34

Ortadoğu'dan

DOSYA

38

Bir Monografiye Sığmayan
Hayat

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

47

Sezai Karakoç'un Dünyasında
Dört Yıkılış, Dört Yükseliş

Temel HAZIROĞLU

Umran

Sahibi

Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Metin Çığırkçı

İdare Merkezi

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.

Defne Han No: 27/15

Cağaloğlu Fatih-İST.

Tel: (0212) 293 90 41

(0543) 281 58 85

www.umrandergisi.com.tr

editorumrandergisi@yandex.com

aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 418 12 77

İzmit: (0542) 250 75 77

Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk

Baskı: Şenyıldız Yay. ve Matbaacılık
Gümüş Suyu Cad. Işık San. Sit. No: 19 C Blok
102 Topkapı/İstanbul Tel: (0212) 483 47 91

Kasım 2022 Sayı: 339

(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten,
1993 Umran adıyla)

Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.

Yazıların ve ilanların sorumluluğu
sahiplerine aittir. Bu dergi basın
meslek ilkelerine uymayı taahhüt
eder. *Umran* dergisi TÜRDEB ve
DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm
Bak. Kurumsal Abonesidir.

52

Sezai Karakoç'un Tefekkür Mirasında İslâmcılık

Kamil ERGENÇ

58

Nostalji, Diriliş ve Metodoloji Sorunu

Mehmet Furkan ÖREN

63

Sezai Karakoç ve Üç Öncü Şahsiyet

Ömer KANTARCI

Diriliş

... Bir insan ölürken bütün beşeriyet ölürmü, bir insan doğarken bütün insanlığı doğulmuştur... (Kur'an-ı Kerim/2)

Dar Gelmeye Başlayan Çerçeve

I-TABLO

Bir gün başka bir insan için. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır.

Bir gün başka bir insan için. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır.

Akademik Esatlar, Evrensel Gözetim, Yeni Değerlerimiz: Cür Etiler Hakkında

Bir gün başka bir insan için. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır. Bir insanın ölmesi, bütün beşeriyetin ölmesidir. Bir insanın doğması, bütün insanlığın doğmasıdır.

YAŞAYAN İSLÂM

69

İslâm Hukuku ve İnsan Hakları Üzerine

Wael B. HALLAQ

KÜLTÜR SANAT

73

Yanyalı Es'ad Efendi Çalıştayı Ardından Meraklısına Notlar

Mehmet Fatih BİRGÜL

79

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi mi Yoksa Yeni Türk Edebiyatı'nın İnşası mı?

Cengiz TATAR

85

Karanlığı Kelimeleriyle Aydınlatan Şair:

Ebu Ala El-Maarri

Ümit YİĞİT

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

1. Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41 nolu abone hattımızı arayabilirsiniz.

2. www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Fomu'nu doldurarak abone olabilirsiniz.

Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı);

Yurt içi: 220 TL, Yurt dışı: 60 Euro

Birim Fiyatı: 21 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

1. 0212 293 90 41 nolu abone hattımızı arayıp kredi kartınız ile .

2. Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırarak. Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

3. Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz. Banka Hesap No: 8515535-2 IBAN: TR46002050000851553500002 Kuveyt Türk Hesap: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

“DÜZENİN YABANCILAŞMASI” VE “ÖZE DÖNÜŞ” SÜRECİ

MUSTAFA AYDIN

Başlıkta kullandığım ve tırnak içine aldığım iki ifade iki farklı portreye aittir. Bunlardan birincisi *Düzenin Yabancılaşması* sosyal bilimcilerimizden İdris Küçükömer’e, ikincisi ise *Kısa Türkiye Tarihi*’nde Kemal H. Karpat’a aittir. Küçükömer’e göre 19. yüzyıldan itibaren yapılan bütün girişimler “Batılılaşma” adı altında toplanabilir ve temel esprisi itibarıyla düzenin topluma yabancılaş(tırıl)ması hareketidir. Bu yabancılaştırma Cumhuriyet döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. Bu süreçte tüm yapılanlar açıkça, bir tarihi ve kültürü tasfiye etmeye yöneliktir. Meşruiyetini de “ülkeyi Batılılaştırarak yeni bir toplum yaratma” retoriğinden almaktadır. İddiaya göre eski kurumların kaldırılıp yerlerine batı kurumlarının konması, bu söz konusu yenilenme çidir.

Küçükömer’e göre Batı’nın kendine özgü şartlarda oluşan bu kurumların hiçbirisi Türkiye’de yerine oturmamış, yeni sorunlar doğurmuştur. İşlevsel olmadıkları için istenilen sonucun alınmadığını gören seçkinciler toplumu, yer yer akıl dışı yollarla zorlayarak fevkalade tedirgin etmiş ve muhalifliğe itmişlerdir. Sonuç olarak düzen yerli, milli ve tabii olmaktan çıkıp topluma yabancılaşmıştır.

Ünlü tarihçimiz Kemal Karpat ise *Kısa Türkiye Tarihi* adlı eserinde ifade ettiğine göre, büyük bir kırılmayla tarihsel misyonundan kopa(rıla)n toplumumuz bugüne kadar hep bir öze dönme özlemiyle yaşamıştır. Söz konusu öz, kolayca değişmeyen ve yüzeydeki tüm müdahalelere

rağmen derinlerde var olan toplumsal hafızada tekrar ortaya çıkabilmenin yollarını aramakta ve bir noktaya kadar da son zamanlarda bir dönüş süreci yaşamaktadır. Toplumda bu çaba arttıkça, başından beri yok etmeye çalışan dıştaki Batılı aktörler ve içerideki dayanakları bu gelişmenin önüne geçebilmek için yoğun bir çaba harcamaktadırlar. İşin ilginç tarafı muhafazakâr-dindar bir kesim sivil teşkilatları, partileri, vb. ile ciddi gerekçelere dayanmaksızın buna karşı durmaya çalışmaktadırlar

Tarihçi Mustafa Akdağ *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimai Tarihi* adlı önemli eserinde tarihsel misyonumuzun oluşum süreciyle ilgili önemli bilgiler verir. Bu açıklamalara göre bu toplum, ilk defa birlik ve beraberliğini Anadolu’da sağlamıştır. Daha önce uzunca bir zaman bu toplum steplerde çekişme yaşıyordu. İslâm’la müşerref olduktan sonra onun değerleriyle kendi içinde *birlik*, temsil ettiği adalet sayesinde de çevresiyle ilişkilerinde *beraberlik* sağladı. Hemen pek çok tarihçinin kanaatine göre büyük ve uzun vadeli sosyal beraberliklerimizin gereği olan adaleti temsil edemez hâle gelince de geriledi ve bitti. Bugün mandacı düşüncenin tutsak aldığı kafaların dediği gibi Osmanlı, burjuvazisini kurup sömüremediği için değil, farklı nedenlere bağlı güç kaybıyla sömürgecilerin önüne geçemez hâle geldiği için geriledi ve sömürgeciler tarafından yıkıldı. Haçlı Batı ve İslâm ve özellikle Müslüman Türk çatışması bir tarihsel dinamik olarak derinlerde varlığını sürdürdü geldi.

18. yüzyılda işin kötü gidişinden paniğe kapılan Osmanlı bu anormal psikoloji içinde sistemi kurtarabilmek için sırtını düşmanına dayayarak bazı düzenlemelere girişti. Ama bunların önemli bir kısmı aksi sonuç verdi, dolayısıyla sistemi kurtarmada başarılı olamadı. 19. yüzyılda merkezîyetçi ulus devlet yapılanmasının ilk oluşumlarını izledi: Eğitim seferberliği, istihbaratın öne çıkışı, hukukun tek tipleştirilmesi, askerin daha etkin hâle getirilmesi bu atılan adımlardan bazılarıdır. Şüphesiz toplumsal değişimler, çok sayıda ve yönde etkileşen değişkenlere bağlıdır. Fiziksel varlığa, bilgisel donanımına, davranış formlarına öncelik verilirse de bunların içinde özellikle siyasetin elinde tuttuğu ekonomi, eğitim ve hukuk önemli bir yer işgal eder. Bunlardan aynı zamanda bilinçsel dünyayı dönüştürmesi beklenir.

Ünlü tarih felsefecisi P. A. Sorokin'in dediği gibi "Bir sistem sallanınca çoğu kere artık mevcut hâliyle ayakta duramaz, yeniden yapılandırılması gerekir." Şüphesiz Osmanlı Türkiye'sinin de yeniden yapılandırılması gerekiyordu ve öyle de oldu. Ne var ki Batı tehdit ve töhmetleri arasında gerçekleşen Cumhuriyet yapılanması, tarihi misyonunu reddetmek ve bir daha ona dönmeme taahhüdü üzerine gerçekleştirildi.

Şüphesiz yapılanların büyük bir kısmı yapılması gereken şeylerdi. Ama toplumun gerçeklerinden hareketle bir şeyler yapmak yerine seçkinlerin tasarımları hayata geçirildi. Toplumunu, gönüllerince şekillendirilecek bir balmumu gibi görüyor ve gönüllerince oynuyorlardı. Şerif Mardin ulus devletlerin ideolojilerinin genelde seçkinlerin toplumun kalkınması için öngördükleri bir kurguyu kapsayan *kameralizm* olduğunu söyler. Ancak Türkiye'deki yapılanma naif bir kameralizm değildir, çünkü bizdeki uygulama toplumun ihtiyacı ile ilgili bir kurgu değil, toplumumuzu özünden ve kimliğinden uzaklaştıracak bir paradigmanın uygulanmasıdır. Her icraatta bu göz önünde bulunduruldu. İslâm karşıtlığı işin omurgasını oluşturdu ve bugüne kadar kararlı bir biçimde sürdürüle geldi.

Denebilir ki yapılanların hiçbirisi bu toplumun makuliyetleri çerçevesinde gerçekleşmedi. Mesela genel kültür belirlemelerinde kendimize özgü yakın tarihimiz atlanıp Ortadoğu'da pek çok toplumun tarihsel kökeni sayılan Etilere ve Sümerlere bağlanmak istendi.

Toplumumuz, Cumhuriyet'in başından beri hep bir asıl kimliğine ve öze dönüş özlemi içinde bulunmuştur. Meclis gibi kurumlarıyla bağrına bastığı Cumhuriyet'in içeriğinin bununla doldurulmasını beklemiştir.

Hâlbuki Karpat'ın dediği gibi bu toplumun Selçuklu ve Osmanlı gibi etkin, kocaman Türk tarihi göz ardı edilince dünya tarihi içinde esamisi bile okunmayacak bir konuma düşerdi ki sonuç da öyle oldu. Eskisinin yanında yeni alfabe inkılabıyla toplum daha zengin bir kültüre sahip kılınabilirdi. Ama öyle olmadı, okur-yazarsız, tabir caizse nezuher malumatlara sahip kültürsüz bir toplum üretildi. Dili, geçmişini anlayamayacak bir hâle getirildi vb. Bildiğimiz kadarıyla insanlık tarihinde dili, dini, tarihi, kişiliği örselenip bu hâle getirilmiş bir ikinci toplum örneği gösterilemez.

Yapılanları kendi içinde özümseyemeyen, baskılar nedeniyle de bir tepki gösteremeyen toplum fiiliyatta ciddi sıkıntılar yaşadı. Hep toplumsal hafızasında varlığını sürdüren tarihsel misyonuna sığındı, onun hayaliyle yaşadı, bir gün ortaya çıkabileceği umudunu yitirmedi. Seçkinler içinde buna yönelik bir duygu taşıdığını tahmin ettiği siyasi ekiplere cemaziyülevvelini bile göz önünde bulundurmadan, ne yapabilirliğinin hesabına bakmadan destek oldu. Serbest Fırka gibi açık muvazaa partilerine bile teveccüh gösterdi.

Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve nihayet AK Parti bu yargımızın açık örnekleri olduğu gibi söz konusu tarihsel misyonun karşısında yer alan ve nevezuhur kimliği temsil eden CHP'nin tek partili dönemlerin dışındaki normal şartlarda toplumdan referans alıp iktidar olamayışı bu yargımızın açık örnekleridir.

Toplumumuz, Cumhuriyet'in başından beri hep bir asıl kimliğine ve öze dönüş özlemi içinde bulunmuştur. Meclis gibi kurumlarıyla bağrına bastığı Cumhuriyet'in içeriğinin bununla doldurulmasını beklemiştir. Seçkinler bu durumu, milletin Cumhuriyet düşmanlığı olarak nitelemekte hiç tereddüt etmemişlerdir. Hatta onu toplumun karşısına dikebilmek için devletin Anayasasının 2. Maddesinde yer alan "Cumhuriyet, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletidir" nitelemesinden, toplumun İslâm'a karşıtlıklarını vurgulayabilmek için üç özelliğini atlayarak yalnızca laikliğine vurguda bulunmuşlar, buna göre de söz konusu nitelemeyi tutarlı bulmayan toplumu laik cumhuriyet düşmanı ilan ede gelmişlerdir. Hâlbuki Cumhuriyet sırf seçkinlerin değil, cumhurun sistemidir ve onu her hâliyle geliştirip yaşatacaktır.

Bu konuda içeride seçkinler arasında bir bölünme ve bir kesimin kimlik arayışına katılması nedeniyle panikleyen seçkinciler dışarıdan destek arayışına girmişlerdir. 80 yıl sonra ülkede bir şeylerin değişmesi, Batı'ya verilen taahhütlerin aksine hareket edilmesi küresel siyasetin Türkiye'nin karşısına dikilmesini de getirmiştir. Önemli bir kısmı İslâmcı FETÖ'cü aydınlar buna karşı çıkmışlar, ABD dışında bir siyasetin yanlış olduğunu tekrarlaya gelmişlerdir. Bu kesim şimdi, olumlu değişmeye karşı yoğun bir direnç göstermektedirler.

Karpat'a göre Turgut Özal dönemi bir öze dönüş ve normalleşme dönemidir. 1983-1993 arası on yılda bu konuda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özal'ın en önemli vasfı, her kesimi temsil ettiğine ve daha önemlisi de merkeze oynamadığını halka inandırmış olmasıdır. Bu durum Özal'ın, toplumun tarihsel misyonuna sahip çıkışının önemli bir göstergesi olarak alınmıştır. Halk nezdinde merkeze mesafe koyması kadar küresel siyasete boyun eğmemesi de önemli bir tercih nedenidir ki bu nitelikler Erdoğan tarafından devam ettirilmekte ve aynı

teveccühü görmektedir. 1974'te "Karaoğlan" nitelemesiyle halkın teveccühüne mazhar olan Bülent Ecevit'in vasfı haşhaş ekimi konusunda ABD'ye meydan okumasıydı. Şimdilerde başta Amerika olmak üzere küresel siyasete meydan okumayı ülkeyi yalnızlaştırmak, mevcut sistemin merkezindeki faşizan yapılanmayı çözme için "Cumhuriyet'in içini boşaltmak" olarak görenlerin toplumun tarihsel misyonunu temsil ettikleri ve halktan itibar görecekları de düşünülemez.

Özal yapılması gerekeni biliyordu. İşi, demokrasi adına ortaya çıkan belirsizlikten kurtarıp nihai kararı verebilen bir otoriteye ihtiyacın olduğunu biliyordu. İstişare (meclis görüşlerin)den sonra karar veren bir başkanlık biçimi kadim kültürlerin temel görüşüdür. Demokrasiye ciro edilen sorumsuz, sınırsız, hesapsız bir yönetime karşılık ülkeye istikamet verebilecek bir yönetim biçimine ihtiyaç vardır. Özal bu amaçla bazı yetkileri elinde toplamaya çalıştı. Ama maalesef ortam hiç de hazır değildi. İş yapabilen birisi için kullanılabilir (daha önce II. Abdülhamid, daha sonra Erdoğan örneklerinde olduğu gibi) diktatörlük retoriği devreye sokuldu, hatta bu girişimini canıyla ödedi ve ülke 10 altın yıldan sonra 10 kaos yılı yaşadı.

Kontrol altına alamadıkları Özal'ı çok da harcıâlem kullanılabilen diktatörlük yaveleleriyle itibarsızlaştırmaya çalışmışlardı. Bugün aynı süreç Erdoğan için işletilmektedir. Öyle ki Erdoğan ile karşı karşıya getirildiğinde, dışarıda ABD, AB, bu çerçevedeki kuruluşlar; içeride FETÖ, PKK ve yandaşı örgütler iş birliği yapabilecek güçlerdir.

Günümüzde halk desteği ile iktidara gelmiş hükümetler, manipüle edilip sokağa dökülmüş hareketlerce alaşağı edilebilmektedirler. Bu bağlamda mesela Mısır'da kamuoyuyla iktidara gelmiş Mursi Tahrir Meydanı'nda, Tunus'ta halkoyu ile iktidara gelen Raşid Gannuşî'nin Nahda Partisi Tunus Meydanı'nda vb. alaşağı edilmişlerdir. Ancak Taksim'deki Gezi kalabalığı, dirayeti sayesinde Erdoğan'ı alaşağı edememiştir. Özellikle seçim sonrası yeni bir muhtemel kalkışmada Gezi'ye tereddütlü katılan bir kesim muhafazakâr İslâmcı aydınının artık bu başkaldırıya fütursuz destek verebileceklerini düşünüyorum. Açığa vurdukları nefret ve öfke beni böyle bir yoruma zorlamaktadır.

Erdoğan'a bir pay çıkacağı düşüncesiyle toplum adına yapılmış hiçbir hayırlı işe sevinmemeleri (mesela yerli otomobil olayı bunun en taze örneğidir, kafaları hep bir kulp takmakla meşgul olmaları da) bunu göstermektedir. Ancak bu gelişmeler toplumun daha bir bilinçlenmesine katkıda bulunabilir.

Bu durum diğer İslâm ülkelerinde de aynıdır. Mesela Mısır'da Sisi cuntası Mursi'yi, Selefilere Nur Partisi ve Ebulfütuh Hareketi gibi dinî cemaatlerden destek alarak indirdi. Cuntanın en azından meşruiyetini sağlamaya çalıştılar, bir başka deyişle verdikleri cihatla 'Allah rızası için' Müslüman cemaatin gücünü kırma görevini yerine getirdiler. Batı bütün bu hareketlerle birçok İslâm ülkesinde çoğunluğa dayanan, dolayısıyla ümmetin ağırlığını oluşturan kesimin kimlik ve kişiliğine sahip çıkan iktidar ve liderlerini içeriden bulduğu payandalardan da yararlanarak alaşağı etmek istemektedir ki asıl konumuz olan Türkiye bunun dışında değildir.

Dünya konjonktüründe ağırlıklı devletlerin bir varlık sebebi vardır ki tarihsel misyon dediğimiz şey de budur ve bunun en önemli göstergesi toplumun gönül rahatlığıyla benimsediği kimliktir. Kimlik, dışarıdan birilerinin yapıştırdığı bir etiket değil, fert ve toplumların uygun gördüğü, kendini başkalarından ayıran bir nitelendirme. Marketçilerin ürünlerin üzerine yapıştırdığı bir açıklamadan farklı bir şeydir. Taşiyıcının kabul etmediği kimlik bir dayatmadır. Kimlik dayatması insani bir iş değil, bir faşizan eylemdir. Mesela laik cumhuriyet etiketi bir kimlik olamaz. Çünkü bu nitelendirme o toplumu başkalarından ayırmadığı gibi, hiçbir kendine özgüllüğü ifade etmez. Siyaseten cumhuriyetçi, sloganik olarak da laik pek çok toplum vardır. Bu ortak çizgilerin ötesinde o toplum nezdinde bir kendine özgüllük olmalıdır. Sözelimi Yunanistan kendisini dünya toplumları karşısında Antik Çağ Grek toplumunun varisi, Hıristiyan olmakla da komşusu İtalya ile aynı ama Türkiye'den farklı bir toplum olarak görmektedir. Kimliğin gereği budur.

Cumhuriyet'in seçkin aydınları toplumu-muzun asıl kimliğini ortadan kaldırmışlardır, lağvettikleri kimliğin yerine onun benimseyebileceği sağlıklı bir kimlik önerememişler, işi bazı

Batılı şablonlarla idare etmeye çalışmışlardır. Modern laik Cumhuriyet kimliği sadece bizim değil, 20. yüzyılda yaşayan pek çok toplumun çok genel, kategorik bir kimliğidir. Eğer bu, kendisini tanımlayan tarihsel kimliğinin karşısına konuyorsa o toplum kimliksiz sayılır. Fiiliyatta olmasa bile potansiyel olarak içinde hep bir öz ve kimlik arayışı mevcuttur. Çünkü söz konusu edilen kimlik genel bir şablon olarak kalmaktadır.

Şimdilerde milletin kimliği toplumsal hafızadan çıkmaya çalışmaktadır. Yani asıl kimliğin yeri toplumsal hafızada yaşayan tarihsel misyondur ve canlanıyor. Türkiye'de sağlıklı toplum için gerekli güçlü, istikrarın garantisi bir orta sınıf vardır. Bu sebeple Türkiye karşıtları onun çözülmesi için yoğun bir mücadele vermektedirler. Demokrasi dünyanın hemen her yerinde para ekonomisine dayandığından küresel muhalefet sık sık pazar ekonomisiyle oynamaktadır. Böylesi bir ortamda en muhafazakârında ülkenin önceliği ve geleceği duygusu yoktur. Hatta bu muhafazakâr-dindar muhalif kesim bu istikrarsızlık ortamını körükleyerek asıl muhalif merkezlere destek olmak için çalışmaktadırlar. Çapul siyaset ortamı daraldıkça, darbelerden umut kesildikçe boşa çıkan siyasiler için öfkeli, içeriksiz siyaset yapmaktan başka bir yolları da kalmamaktadır.

Karpat'a göre Hıristiyan Batı nazarında toplumumuzun iki suçu var:

a) Anadolu olarak adlandırdığımız Diyâr-ı Rum'u işgal etmek, İstanbul'u teslim alıp Bizans'a son vermek,

b) Müslüman olmak. Müslümanları ne yapmak gerekiyorsa yapıp etkisiz hâle getirmek. Batı'da bu tema Marx gibi en dinsiz birisinin bile sorunudur. Bu 'önemli' işin nasıl çözülebileceğine ilişkin çok kafa yorulmuştur. "Şark meselesi" olarak adlandırılan bu teze göre Bizans'ın sınıf çatışmasına ihtiyaç duymadan Müslüman Türkler buradan sürülmelidir.

Şüphesiz bize karşı Batı'nın bize karşı taşıdığı bu düşmanlık toplumumuzun taşıdığı tarihsel misyonumuzla ilgilidir. Bu bağlamda, yine Karpat'a göre bizim iki vasfımız vardır:

1- Ne pahasına ve neye mal olursa olsun, tüm insanlığa karşı siyaseten adaleti temsil etmek,

2- Özel olarak da Müslüman topluluklara kol kanat germek. Çoğu Suriyeli, pek çok İslâm toplumundan kopup gelmiş insanlara gösterdiğimiz ilgi bu özelliğimizin bir sonucudur. Birilerine göre bir zaaf gibi gözükse de bu özelliklerimiz bizim manevi üstünlüğümüzdür. Zira bu misyonu devam ettirebildiğimiz sürece ayakta kaldık, maddi gücümüzü de bu çerçevede kullandık, Batı gibi sömürgecilik yapmadık

Bugün tarihsel misyonu canlandırmaya çalışan Erdoğan yoğun bir tepki ile karşı karşıyadır. Tabii ki tepki öncelikle dış kaynaklıdır. Türkiye tipik yeni bir II. Abdülhamid dönemi yaşıyor. Osmanlı'yı çepeçevre kuşatan Batı ülkeleri ve içerideki uzantıları olan komitacılar ile diktatörlük ve özgürlük retorikine kendini kaptıran dindar aydınlarla da uğraşmak zorunda kalan Abdülhamid'i çıkarıp yerine Erdoğan'ı koyarsak söz konusu tabloda ciddi değişiklik olmaz. İşin ilginci dünkü komitacıların torunları da yerlerinde durmakta, geçen bir yüzyılda hiçbir şey değişmemişçesine faaliyetlerin devam etmektedirler. Tabii o dindar örgütsel yapılar da yerlerini korumaktadırlar. II. Abdülhamid'in haledilmesinden yalnızca beş yıl sonra Osmanlı çökmüştü. Darbeye gönül veren dini bürokrasi mensupları millete karşı bir pişmanlık borcunu da ödemediler.

Şimdi de düzen normalleşmeye başlayınca toplumda dindar nitelemesi taşıyan bir kesim normalleşmeye karşı direnmekte, öze dönüşte değil, yabancılaşma noktasında yoğunlaşmaktadırlar. FETÖ'den sonra devreye giren, 'Millî Görüşçü' Saadet Partisi'nden 'Said Nursici' *Yeni Asyacı*lara, tek başına iktidar olma hayali kuran Haydar Baş'ın oğluna intikal eden Bağımsız Türkiye Partisi'nden, A. Davutoğlu'nun *Gelecek Partisi*'nden Ali Babacan'ın Deva Partisi'ne, İyi Parti'ye kadar, hepsi bu milletin tarihsel misyonu ile çarpışmakta kararlı CHP'nin şemsiyesi altında toplanmaktadırlar. K. Kılıçdaroğlu'nun bir seçim arifesinde bir manevra olarak yaptığı konuşmalara teşkilatının bile katılmadığına dikkat etmemektedirler.

Toplum omurgasızlığı sevmez. Tarihsel misyona yan çizenler asıl CHP seçmen kitlesi değildir. Başka bir ifadeyle sokaktaki çığırtkanlık yapan ayakçılar ve değnekçiler de sırf CHP'liler değildirler, bir o kadar da yalama olmuş (sözüm ona) bazı AK Partililerdir, muhafazakâr-dindar kaşesi altında dolaşanlardır.

Kimliği korkunç bir silme işlemi yaşamış, bir dominyon ülke hâline sokulmak istenen toplumumuz bunun devamına izin vermeyecek, kendi özüne dönecektir. Ne çağdaştırma ne laiklik ve ne de Atatürkçülük bunun bir aksini meşrulaştırma yolu olamaz. Umut vericidir ki toplumumuz, özüne yöneldiği, kendini özgür ve rahat hissettiği, iç ve dış dayatmalardan uzaklaşmakta olduğu duygusunu elde etmiş, buna bağlı olarak ekonomisi büyümüş, müzmin muhalefetin söylediklerinin aksine hak ve özgürlüklerde epey mesafe katedilmiştir. Bu noktadaki gelişmeler bir çapul siyasetle geri alınmak istenmektedir ama toplum buna fırsat vermeyecektir.

Bu misyona sadece toplumumuzun değil, bütün dünyanın ihtiyacı vardır. Akli başında Avrupalıların bile Avrupa'nın çöküşünün önüne geçilmesi kısmi de olsa Türkiye'nin Osmanlı misyonuna dönmesiyle mümkün olacaktır. Ölümünden kısa bir süre önce Kraliçe Elizabeth'e sunulan bir raporda "Çökmekte olan Avrupa'nın, ayakta durmak için Türkiye'nin tarihsel misyonuna ihtiyacı olacaktır. Kısmi de olsa buna izin verilmelidir." denmektedir. Türkiye'nin dünyaya tahıl ulaştırma, Avrupa'yı gazsız bırakmama çabaları söz konusu ettiğimiz misyonunun tipik örnekleridir. Türkiye ölmekte olan atın nallarını söküp almaz, kendi aleyhine olsa bile onu ayağa kaldırmaya çalışır. Eğer Batılılar gibi düşünseydi, rakip Avrupa'nın gazı için uğraşmanın hiçbir anlamı yoktur. Yapılan insanlık buradan elde edeceği çıkara da bağlanamaz.

Düşmanlık sırf Erdoğan ile ilgili olmadığı için tarihsel misyonuna tutunmuş bu topluma düşmanlık o gittikten sonra da devam edecektir. Ama tarihsel misyonumuzun canlanması Erdoğan gittiğinde de devam edecek, çünkü toplumsal hafızayı hiçbir güç silemez. Toplum da normalleşiyor, geleceğe umutla bakmamak için bir neden yoktur.

AHTAPOT OPERASYONU-2: BARTIN AMASRA KÖMÜR OCAĞI İLE İLGİLİ 2017, 2018, 2019 SAYIŞTAY RAPORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

BURHANETTİN CAN

Kadife darbeler, hazırlık dâhil yaklaşık beş yıllık bir döneme göre seçim endeksli olarak planlanmaktadır. Seçim sonuçlarına itirazla siyasi iktidara son darbe vurulmak istenir. Boğaziçi Üniversitesi'ne rektör atanması ile başlatılan *beşinci nesil kadife darbe süreci* iç, bölgesel ve küresel dinamiklerin arakesit oluşturduğu sekizinci aşamasına ulaşmış bulunmaktadır. Her aşama farklı evreleri bünyesinde barındırmaktadır. Sekizinci aşamanın en önemli özelliği cinayet, rüşvet ve yolsuzluk merkezli bir kampanyanın merkeze alınmış olması ve eski defterlerin karıştırılarak güncellenmesidir. Sekizinci aşamanın diğer bir temel özelliği, şer ittifakının ahtapotun çok kollu olarak avlanma yöntemine benzer çok yönlü, çok eksenli, çok boyutlu bir strateji uyguluyor olmasıdır.

İktidardakiler ne kadar çok hata yapar ve gayrimemnun kitle oluştururlarsa, kadife darbeciler de gayrimemnunlar ittifakı üzerinden hedeflerine o kadar çok yaklaşmış olmaktadır. Taksim Kadife darbe sürecinde etkili olan ve kadife darbeciler tarafından çok iyi kullanılıp değerlendirilen önemli olaylardan biri, 301 kişinin hayatını kaybettiği Soma maden ocağı faciasıdır (Taksim kadife darbe sürecinin beşinci aşaması). Boğaziçi kadife darbe sürecinde (sekizinci aşama) gelinen noktada buna benzer bir durum vardır; o da Bartın Amasra maden ocağı faciasıdır (Bartın Olayı). Bu yazıda ise Bartın Amasra maden ocağı faciasını (Bartın Olayı) analiz edebilmek ve faciada şer ittifakının kirli kollarının olup olmadığı olgusunu anlayabilmek için Sayıştay'ın, Amasra maden ocağı ile ilgili 2017, 2018 ve 2019 raporları ele alınıp değerlendirilecektir.

BARTIN AMASRA FACİASINI DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI

Bartın Amasra'da, 14 Ekim 2022 günü meydana gelen maden faciasında, 41 işçi kardeşimiz vefat etmiş, 11 kardeşimiz de yaralanmıştır. Ölen kardeşlerimize yüce Allah'tan af ve mağfiret, geride kalan kederli aile efradına sabır diliyoruz. Yaralı kardeşlerimize de acil şifalar diliyoruz. Devletin gerek ölenler, gerek yaralananlar için üzerine düşen sorumluluğu *hakkıyla* yerine getirmek zorunda olduğunu da hatırlatmak istiyoruz.

41 kişinin ölümüyle sonuçlanan Bartın Amasra kömür maden faciasında birinci derecede sorumluluk madeni işleten kuruma, ikinci derecede orayı denetleyen ve rapor veren kurumun (Sayıştay) dikkat çektiği tehlikeleri ortadan kaldırmak için görevini ifa etmeyen, varsa, etkili ve yetkili birimlere aittir. Üçüncü derecede kurum içi denetimleri yapıp eksik ve kusur bildirdikten sonra eksikliklerin kusurların ortadan kaldırılıp kaldırılmadığına bakmayan, eğer varsa, ilgili devlet birimlerine, bakanlık ya da bakanlıklara ve dördüncü derecede ise Cumhurbaşkanlığına aittir.

Eğer zincirde bir ihmal söz konusu ise bunun da hesabı mutlaka sorulmalıdır ve de verilmelidir. Hiç kimse ve kurum şaibe altında bırakılmamalıdır. Tüm yorum ve değerlendirmeler *hak ve adalet* kapsamında yapılmalıdır. Maden kazası olur olmaz, olayın mahiyeti ortaya çıkmadan, olay açıklığa kavuşmadan, Boğaziçi kadife darbesi sürecinde yer alan ulusal ve uluslararası ekiplerin hep bir ağızdan, eş zamanlı olarak bizzat Cumhurbaşkanını birinci derecede suçlu ve sorumlu ilan etmesi, hedef tahtasına koyması, ne anlama gelmektedir?

Bunun en önemli anlamı, Bartın Amasra faciasını Boğaziçi kadife darbe süreci kapsamında en iyi şekilde değerlendirmek, bu kaza üzerinden gayrimemnunlar inşa edip gayrimemnun kitelleri genişletmektir. Kadife darbecilerin bunu yapması, en doğal durumdur. Doğal olmayan, kadife darbe sürecini okuyamayan, görmeyen ya da görmek istemeyen tüm yetkili ve sorumluların yaptıkları zamansız, yersiz, tutarsız, birbiri ile çelişen, tezatlar içeren açıklamalar ve bu açıklamalarda kullandıkları dildir. Her farklı söylemi, açıklamayı, beyanı “ihanelle”, “aptallıkla”, “geri zekâhlıkla” suçlamak, sadece ve sadece kadife darbecilerin işine yarayabilir. Özellikle de 40 yaş altı nesli olumsuz etkileyebilir ve gayrimemnunlar kitlesine katabilir.

Bu dil ve söylem tarzı, Soma maden faciasında nasıl Taksim kadife darbecilerinin işine yaramışsa, şimdi de Boğaziçi kadife darbecilerin işine yaramaktadır. Bartın Amasra maden faciasında bu nokta çok önemlidir. Ne yazık ki sürecin şekillenmesine, kamplaşmaya facianın başlangıç aşamasında imkân sağlanmıştır.

Bartın Amasra faciasını ele alıp değerlendirirken kimseye haksızlık yapmamak, adil olmak, gelecek nesillere kötü bir miras bırakmamak, en önemli ilkelerimizden biridir. Bu nedenle facia değerlendirilirken her kesimin iddialarını, dile getirdiklerini, sundukları belgeleri, malzemeleri göz önüne alarak -en güzel tarzda mücadele ilkelerimize uygun olması şartıyla- bir değerlendirme yapacağız. Bu nedenle yol boyu ele alıp değerlendireceklerimizi aşağıdaki şekilde sınıflandırmaktayız:

- Sayıştay’ın denetim raporları (2017, 2018, 2019),
- Kurumun bağlı olduğu üst yapıların denetim raporları (varsa),
- Kurumun içi denetim raporları (varsa),
- Muhalefetin ve muhalif medyanın iddiaları,
- İktidarın kaza ile ilgili söylemleri, iddiaları, karşı söylemlere verdikleri cevaplar,
- Konunun uzmanlarının yaptıkları açıklama ve değerlendirmeler,
- Sendikaların açıklamaları,
- Maden ocağında çalışanların kaza öncesi ve sonrasında yaptıkları açıklamalar.

Bunların tümü bu yazıda ele alınamayacak, sadece birinci madde de yer alan “Sayıştay Raporları” ele alınıp değerlendirilecektir.

BARTIN AMASRA KÖMÜR MADENİNE İLİŞKİN SAYIŞTAY’IN DENETİM RAPORLARI

Bartın Amasra kömür madeninde meydana gelen patlamanın hemen ardından, Sayıştay’ın 2017, 2018, 2019 Amasra kömür ocağı ile ilgili denetim raporlarını merkeze alan bir psikolojik harekât başlatılmıştır. Tartışmaların merkezinde özellikle Sayıştay’ın 2019 Raporu yer almaktadır. O nedenle bu raporlarda söz konusu maden ocağı ile ilgili dikkat çektiği tehlikelerin olup olmadığı, varsa, hangi boyutlarda ve hangi konularda olduğu önemlidir. Sayıştay’ın yol boyu uyarıları varsa ve bu uyarılar dikkate alınıp gerekli tedbirler alınmadı ise sebebinin sorgulanması daha da önemlidir. Bu nedenle burada Sayıştay’ın Amasra maden ocağı ile ilgili 2017, 2018, 2019 raporları öncelikle ele alınıp değerlendirilecektir:

1. 2017 Yılı Sayıştay Denetim Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü (TTK) Amasra TİM, (Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Sunulan Rapor) Ekim 2018.
2. 2018 Yılı Sayıştay Denetim Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü (TTK) Amasra TİM, (Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Sunulan Rapor) Ekim 2019.
3. 2019 Yılı Sayıştay Denetim Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü (TTK) Amasra TİM, (Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Sunulan Rapor) Ekim 2020.

Sayıştay’ın 2020, 2021 raporlarının olup olmadığı bilinmemekte; varsa da ulaşılamamaktadır. Sayıştay raporlarının değerlendirilmesinde, aşağıdaki hususlara dikkat edilmiştir.

- Kaza açısından bizi ilgilendiren boyutlar ele alınmış, raporların o bölümleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur.
- Her üç raporda Sayıştay’ın genel ve özel değerlendirmeleri ve yorumları merkeze konmuştur.

- Her üç raporda ortak noktaların olup olmadığı araştırılmıştır. Ortak noktalar varsa birlikte değerlendirmeye tabi tutulmuştur.
- Raporlarda bir genel değerlendirme bir de özel değerlendirme bölümleri/“bulgu ve öneriler” kısmı vardır. Genel değerlendirme olumlu iken özel değerlendirme kısımlarında olumsuzluklar ve buna ilişkin yapılması gerekenler önerilmektedir.
- Raporun bulgu ve öneriler kısmındaki rakamsal verilere mümkün olduğu kadar burada yer verilmeyecektir. Merak edenler ilgili raporlara bakmalıdır.
- Her üç raporda açıkça zikredilmemiş olmasına rağmen teknik-yönetimsel boyut ve ahlaki boyut olmak üzere değerlendirilmesi gereken iki farklı boyut vardır. Ahlaki boyut tabiri bana aittir, raporda böyle bir kavramlaştırma yoktur.
- Her üç raporda dikkat çekilen olumsuzlukların 3 yıl içerisinde düzeltilmemiş olması ayrıca sorgulanmalıdır. 2020’den sonra rapor olmadığı için Sayıştay verilerine göre herhangi bir düzeltme yapıp yapılmadığı bilinmemektedir.
- Raporlarda çok teknik tabirler/kavramlar geçmektedir. Yapılan alıntılarda okuyucu bu kavramlarla zorunlu olarak karşılaşacaktır.

- Sayıştay’ın 2017, 2018 ve 2019 raporlarında “Denetim Görüşü” başlığı altında verilen bölüm ve sonrası konumuz açısından bizi ilgilendirmektedir.
- Bu bölümlerde doğrudan kazaya sebebiyet veren etkenler ile kazanın oluşmasına katkı sağlayan etkenler iç içe geçmiştir. Açık bir ayırım yapılmamaktadır. Kullanılan ifadeler göz önüne alınarak biz bu etkenleri iki ayrı etken olarak değerlendirmekteyiz. Okuyucunun buna dikkat etmesinde fayda vardır.

SAYIŞTAY RAPORLARINDA YER ALAN “BULGU VE ÖNERİLER”

2017, 2018, 2019 tarihli her üç Sayıştay raporunun “Denetim Görüşü” kısmında mali rapor ve tablolarla ilgili Sayıştay olumlu görüş belirtmektedir:

6. Denetim görüşü (2017): “TTK Amasra Taşkömürü İşletme Müessesesi’nin 2017 yılına ilişkin yukarıda belirtilen ve ekte yer alan mali rapor ve tablolarının tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir bilgi içerdiği kanaatine varılmıştır.”

7. Denetim görüşü (2018): “TTK Amasra Taşkömürü İşletme Müdürlüğü’nün 2018 yılına ilişkin yukarıda belirtilen ve ekte yer alan mali rapor ve tablolarının tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir bilgi içerdiği kanaatine varılmıştır.”

8. Denetim görüşü (2019): “Amasra Taşkömürü İşletmesi Müdürlüğü 2019 yılına ilişkin yukarıda belirtilen ve ekte yer alan mali rapor ve tablolarının tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir bilgi içerdiği kanaatine varılmıştır.”

Her üç raporda da “mali rapor ve tablolarının tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir bilgi içerdiği” ifade edilmektedir. Buna rağmen raporların “Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler”/“Bulgu ve Öneriler” başlıklı kısımlarında kurumla ilgili bazı önemli bulgulara, tespitlere, ihmellere, hatalara yer verilmekte, tehlikelere dikkat çekilerek yöneticiler uyarılmakta ve bunlara ilişkin de önerilerde bulunmaktadır.

Her üç raporda yer alan bulgu, tespit ve öneriler aşağıda ele alınıp değerlendirilmektedir:

1- “AYAK ÇALIŞMA BOYLARININ VE DOLAYISIYLA GÜNLÜK ÜRETİMİN ARTIRILAMAMASI”

Bu konu, her üç raporda yer almakta oldukça ayrıntılı bilgi verilmekte, olası tehlikelere dikkat çekilmektedir:

- (2017 Yılı Raporu): Yeraltı kömür madenciliğinde istenmeyen durumlara neden olan, iş güvenliği sorunlarına ve iş gücü verimliliğinin düşmesine yol açan, 2017 yılında %31 gibi çok düşük bir değerde gerçekleştiği görülen ayak çalışma boylarının ve dolayısıyla günlük üretimin artırılmaması.
- (2018 Yılı Raporu): Yeraltı kömür madenciliğinde istenmeyen durumlara neden olan, iş güvenliği sorunlarına ve iş gücü verimliliğinin düşmesine yol açan, 2018 yılında %19 gibi çok düşük bir değerde gerçekleştiği görülen ayak çalışma boylarının ve dolayısıyla günlük üretimin artırılmaması.
- (2019 Yılı Raporu): Ayaklarda yeterli sayıda işçi tertip edilememesi nedeniyle üretim ve işgücü verimliliklerinin düşmesi.

Raporlarda yer alan bu bulgularda “ayak boylarının” ve “yeterli işçinin olmamasının” “üretim düşümüne” ve “kazalara götüren” etkenler olduğu belirtilmektedir. Biz üretim düşmesi ile ilgili değil kazalarla ilgili kısımları göz önüne alıp değerlendirmekteyiz. Bu noktada dikkat

çekilen etkenler, kaza ile ilgili ikinci derecede olan etkenlerdir:

“Ayak çalışma boyu oranının %100 seviyesinin altında olması, diğer bir ifade ile ayak boyunca günde 1 have (1,12 metre) öteleme, ilerleme yapılamaması, ayak içindeki tavan basınçlarının kazılamayan bölümler üzerinde yoğunlaşmasına, ayak arkasının düzgün bir hat hâlinde kırılmaması ve tavan tahkimatına gelen yük dengesinin bozulması gibi yeraltı kömür madenciliğinde arzulanmayan durumlara neden olmakta, göçük, arın akması, arın kayması gibi duyarlılıkların artması sonucu iş kazalarına neden olarak ölüm ve yaralanmalara yol açmaktadır.

Ayrıca, ayak arkası göçük ve arının hava ile temas süresinin artması ve yeterince önlem alınmaması nedeniyle oksidasyon ve ocak yangınlarına da yol açabilen bu durumun önlenmesi için, fiili çalışan kazı işçi sayısının artırılması, birtakım kazı işçisine verilen iş miktarlarının artırılmasına yönelik olarak gerekli tüm tedbirlerin alınması gerekmektedir.” (2017, 2018, 2019 Raporları)

“Müessesede üretim ve üretime yardımcı sanatlarda gözlenen belirgin nitelikli işçi açığı, kazı işçiliğinden giderilmeye çalışılmakla birlikte, pek çok galeride zamanında ve gereğince bakım onarım ile tamir tarama yapılamadığı, kesit daralması, taban kabarması olduğu, yolların bozulduğu, ocak içi nakliyatın aksadığı, etkin bir havalandırmanın yapılamadığı, bütün bunların öncelikle iş güvenliği olmak üzere üretim ve işgücü verimliliğini etkilediği görülmektedir.” (2019 Raporu)

2- “NİTELİKLİ VE YETERLİ ELEMAN EKSİKLİĞİNİN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR VE TEHLİKELER”

(2017 Yılı Raporu): “Müessesede son yıllarda emeklilikler nedeniyle giderek azalan, kritik sayılara düşen, işlerin sürekliliği ve devamlılığını etkileyerek işçi sağlığı ve iş güvenliğini tehdit edecek boyutlara gelen, üretimde ciddi anlamda aksamalara yol açan, kazı, hazırlık, elektro-mekanik, vb. ana üretim ve üretime yardımcı işçi sayılarında yaşanan sıkıntıların giderilememesi”.

(2018 Yılı Raporu): “Son yıllarda emeklilikler nedeniyle giderek azalan, üretimde ciddi anlamda aksamalara yol açan, kazı, hazırlık, elektro-mekanik vb. ana üretim ve üretime yardımcı işçi sayılarında yaşanan sıkıntıların giderilememesi”.

(2019 Yılı Raporu): “Ayaklarda yeterli sayıda işçi tertip edilememesi nedeniyle üretim ve işgücü verimliliklerinin düşmesi”.

Raporlara göre nitelikli personelin ve işçi sayısının az olması, birçok teknik alt yapının bakım ve kontrolünü engelleyen bir unsur şeklinde ifade edilmektedir. Diğer iki raporda yer almakla birlikte özellikle 2019 Raporunda “nitelikli eleman eksikliğinin” neden olacağı birçok soruna bilhassa dikkat çekilmektedir. Gerekli bakım ve onarımın zamanında yapılamamasının ciddi bir sorun olduğu vurgulanmaktadır:

“2019 yıl sonu itibarıyla müessesede 2014 tarihli norm kadroya göre 110 olması gereken hazırlık işçi sayısının 35’e, 42 olması gereken barutçu sayısının 1’e, 53 olması gereken tarama söküm ve bakım işçi sayısının 13’e, 126 olması gereken nakliyat işçi sayısının 39’a, 43 olması gereken mekanizasyon işçi sayısının 23’e düştüğü, lavvar işçiliği, yerüstü mekanizasyon, elektrik-elektronik, kompresör cihaz bakım tamir, kuyu vinç, motor, talaşlı imalat gibi yerüstü ve yeraltı sanatlarında da belirgin işçi açığı olduğu, 3 vardiya tertip yapılamadığı için kritik arızalara zamanında müdahale edilemediği, bu durumun üretimi ve iş güvenliğini etkilediği görülmektedir.

Müessesede nitelikli eleman eksikliği nedeniyle birleştirilmiş olan harici elektrik, kuyu elektrik ve telefon santrali servisleri, üç vardiya üretim yapılmasına rağmen yine personel yetersizliği nedeni ile sadece gündüz vardiyasında çalışma yapmaktadır. Gündüz vardiyası dışındaki olası arızalara anında müdahale edilememektedir. Dolayısıyla yeraltı haberleşme sisteminde uzun süreli kesintiler olabilmekte, kuyu ihraç sisteminde ve yerüstü elektrik tesislerinde önemli aksamalar meydana gelebilmektedir. Ocaktaki üretimin, su tahliyesinin, hayati önem arz eden havalandırmanın devamlılığı, merkezi gaz izleme servisi tarafından 24 saat takip edilmesi gereken tehlikeli gazların ölçülmesi için

sürekli değişen şartlara göre gerekli sistemlerin kurulması, bu sistemlerin arıza ve bakım çalışmalarının eksiksiz ve zamanında yapılabilmesi, bu durumun gerek işçi sağlığı ve iş güvenliği gerekse üretimin sürekliliği açısından olumsuz sonuçlara sebep olmaması için Müessesenin, hazırlık, tamir tarama, bakım onarım, elektro-mekanik vb. işçi noksanlıkları bir an önce giderilmelidir.”

“Ayak çalışma boyu oranlarının ve üretimin düşmesine neden olan en önemli etkenin müessesede mevcut norm kadroya göre 476 olması gereken pano ayak üretim işçisi sayısının emeklilikler nedeniyle 344’e düşmesi ve bu işçilerin bir bölümünden de geçici sanat değişiklikleri, iş kazaları, devamsızlıklar, istirahat ve hastane izinleri, ücretsiz mazeret izinleri gibi nedenlerle ayaklarda yeterli sayıda ekip oluşturulamamasının olduğu görülmektedir.” (2019 Raporu)

3- “PLANLANAN HEDEFLER DOĞRULTUSUNDA ÜRETİMİN ARTTIRILAMAMASI”

(2017 Yılı Raporu): Planlanan hedefler doğrultusunda üretimin arttırılamaması.

(2018 Yılı Raporu): Planlanan hedefler doğrultusunda üretimin arttırılamaması.

(2019 Yılı Raporu): Üretim miktarlarının ve işgücü verimliliklerinin arttırılamaması ile birim üretim maliyetlerinin düşürülebilmesi sebebiyle dönem zararlarının artması.

“Planlanan hedefler doğrultusunda üretimin arttırılamaması” ile ilgili sorunlara özellikle 2017 ve 2018 Raporlarında daha çok yer verilmektedir. 2019 Raporunda ise farklı başlıklar altında benzer sorunlar dile getirilmektedir. Özellikle dikkat çeken husus, personel sayısının az olması, yeterli ve teknik alt yapının olmaması, “Metan gazı, CO gazı yükselmelerinin” (oksidasyon) meydana gelmesi ile çalışmaya ara verilmesi, verimin düşmüş olmasıdır:

“Müessesede son yıllarda üretimi olumsuz etkileyen, belirgin bir şekilde düşmesine neden olan başlıca etkenler arasında;

- Emeklilikler nedeniyle işçi sayısında görülen azalma, bu azalmayı dengeleyecek düzeyde toplu işçi alımına izin verilmemesi,

- İş güvenliği ve tertip açısından dik damarlar da günlük ayak çalışma boyunun klasik ağaç tahkimatlı, göçertmeli yöntemle %31 seviyelerine düşmesi, (%19) seviyelerine düşmesi (2018 raporu),
- Tam mekanize kazı sisteminin çalışmasına uygun pano hazırlanamaması, pano hazırlıklarının gecikmesi, sistemin atıl durumda beklemesi,
- Ocakların derinleşmesi ve genişlemesi, derinlik ve genişlik olarak ocak açıklığının fazla olması, ocaklarda tam anlamıyla konsantrasyona gidilememesi,
- Çalışma Bakanlığı iş müfettişlerince tespit edilen bazı noksanlıklar nedeniyle zaman zaman işin durdurulması,
- Metan gazı, CO gazı yükselmeleri (oksidasyon),
- Ayak içi jeolojisi ve tektonik yapıda üretim esnasında karşılaşılan sıkma, fay, damarın inceli kaybolması, aşırı su geliri gibi olumsuzluklar nedeni ile panonun üretim tamamlanmadan terkedilmek zorunda kalması,
- Nakliyat sisteminin rehabilite edilememesi, aktarmalar nedeniyle işçilik ve zaman kayıplarına yol açması,
- Son yıllarda giderek düştüğü görülen 2017 yılında 508 kg/yeve., 2018 yılında 452 kg/yeve. olarak oldukça düşük gerçekleşen satılabilir bazdaki genel toplam iş gücü verimliliğinin artırılmasını sağlayacak teknik ve idari tedbirlerin alınamaması,
- İş disiplininin sağlanamaması, devamsızlıklar ve ücretsiz istirahat izinlerinin artması, işçi ve diğer çalışanların motivasyonlarının bozulması vb. teknik ve idari hususlar ilk planda sayılabilir.
- Çalışılan ayaklarda su gelirin artması, karşılaşılan arızaların sıklığı, fay zonuna girilmesi, tavan taşı formasyonunun bozuk ve kömürün akıcı olması, oksidasyon ve metan oranının artması, su gelirin artması gibi nedenlerle zaman zaman üretimin durdurularak çalışılan ayakların terk edilmesinin yanı sıra, işçi yetersizliğinden dolayı üretim ayaklarında gerekli sayıda tertibin yapılamaması sonucu, üretim miktarı ve işgücü verimliliklerinin düştüğü görülmektedir.” (2017, 2018 Raporları)

4- “MAZERETSİZ VE İZİNSİZ OLARAK İŞE GELMEYEN, OLAĞAN OLAMAYACAK SIKLIK VE SAYIDA HASTANE İZİNİ, İSTİRAHAT İZİNİ KULLANAN İŞÇİLERİN İŞ DÜZENİNİ VE DİSİPLİNİNİ OLUMSUZ YÖNDE ETKİLEMESİ”

(2017 Yılı Raporu): Son yıllarda, mazeretsiz ve izinsiz olarak işe gelmeyen, olağan olamayacak sıklık ve sayıda hastane izni, istirahat izni kullanan işçilerin sayısında ve bunların işe gelmedikleri gün sayısında artış olduğu ve bu durumun iş düzenini ve disiplinini, diğer işçilerin motivasyonunu olumsuz yönde etkilemesi,

(2018 Yılı Raporu): Mazeretsiz ve izinsiz olarak işe gelmeyen, olağan olamayacak sıklık ve sayıda hastane izni, istirahat izni kullanan işçilerin iş düzenini ve disiplinini olumsuz yönde etkilemesi.

2017, 2018 Raporlarındaki veriler göz önüne alındığında bu kurumun işletilmesinde, iş ahlakı açısından çok ciddi sorunlar olduğu görülmektedir. Her iki raporda da ortaya konan tablo, bu kurumun hem yasal hem de ahlaki mevzuata göre işletilmediği ve yönetilmediği anlamına gelmektedir. Bu konu ahlakla bağlantılı olması nedeniyle ayrı bir yazının konusudur. Ancak her üç raporda da aşağıdaki paragrafa yer verilmiş olmasının anlamlı olduğunu düşünmekteyiz:

“Son yıllarda, mazeretsiz ve izinsiz olarak işe gelmeyen, olağan olamayacak sıklık ve sayıda hastane izni, istirahat izni kullanan işçilerin sayısında ve bunların işe gelmedikleri gün sayısında artış olduğu ve bu durumun iş düzenini ve disiplinini, diğer işçilerin motivasyonunu olumsuz yönde etkiledikleri, kurumun diğer müesseselerinde olduğu gibi alınan tedbirlere rağmen önlenemediği gözlenmektedir.”

5- “GALERİ VE TABAN İLERLEME HIZLARININ ARTTIRILAMAMASI”

(2017 Raporu): Galeri ve taban ilerleme hızlarının arttırılamaması (“-250/-350 Kat Hazırlığı Projesi).

(2018 Raporu): Galeri ve taban ilerleme hızlarının arttırılamaması.

(2019 Raporu): Müessesede üretimin devamlılığının sağlanması açısından büyük önemi

olan kat hazırlığı projesinin gecikmesi, hazırlık ilerleme randımanlarının düşük gerçekleşmesi,

Raporlara göre “Galeri ve taban ilerleme hızlarının arttırılamaması” bağlamında şu sebepler üzerinde durulmaktadır: 1- Teknik cihazların eski olması, 2- Yedek parça sıkıntısı, 3- Yeterli personelin olmaması, 4- Vaktinde cihazlara bakım yapılamaması, 5- Bazı cihazların ekonomik ömrünü doldurmuş olması.

“...Müessesede 5 adet (Deilmann Haniel Marka) E-H Yükleyci bulunmakta olup ekonomik ömrünü doldurmuş durumdadır. 2 adet E-H yükleyici bakım ve revizyon için atölyede bulunmakta olup 3’ü faal durumda tutulmaya çalışılmaktadır.

Yedek parça temininde sıkıntı yaşanması ve sık arızalanmaları nedeniyle fiili çalışma süreleri azalmış, bakım onarım masrafları artmıştır.

Galeri ve taban ilerleme hızlarının gerçek anlamda artırılabilmesi için, hazırlık işlerine yeterli sayıda işçi tertip edilmesi, kazı-yükleme işleri, nakliyat sistemi ve hazırlığa yardımcı diğer işlerde kullanılan makine ve teçhizatın bakım ve onarımlarının zamanında yapılması, gerekiyorsa modernize edilerek değiştirilmesi, en uygun çalışma ve çalıştırma düzeninin sağlanarak hazırlık işlerinde işgücü verimliliklerini artıracak her türlü tedbirin alınması gerekmektedir.” (2017, 2018, 2019 Raporları)

“Müessesede üretimin devamlılığının sağlanması açısından büyük önemi olan -250/-350 Kat Hazırlığı Projesinin zamanında tamamlanmaması, Taş içi ve Kömür içi hazırlıklarda ilerleme randımanlarının düşük olması, müessesede gelecekte üretim yapabilecek yeterli sayıda panoya sahip olamama riskini ortaya koymaktadır.” (2019 Raporu)

6- “KULLANILAN PNÖMATİK HAVA YASTIKLARININ HASARLANMASI”

(2017 Raporu): “Üretim ayaklarında daha güvenli bir çalışma ortamı yaratmak amacıyla kullanılan pnömatik hava yastıklarının hasarlanmadan ve göçükte kalmadan uzun süre kullanımlarının sağlanamaması”.

(2018 Raporu): “Üretim ayaklarında daha güvenli bir çalışma ortamı yaratmak amacıyla kullanılan pnömatik hava yastıklarının hasarlanmadan ve göçükte kalmadan uzun süre kullanımlarının sağlanamaması”.

Kömür madenciliğinde çalışma ortamının güvenilirliğini daha da artırmak için kullanılan “domuzdamı söküm ve montajının daha hızlı ve güvenle yapılmasını sağlamak üzere kurum tarafından dizayn edilen ahşap malzemeler ile bunların arasına pnömatik-şişme yastık konulması uygulaması” ilk kez Mayıs-2007’de Kozlu Müessesesinde hayata geçirilmiştir. Elde edilen sonuçların olumlu olması üzerine Temmuz 2009’dan itibaren Amasra Müessesesinde de kullanılmaya başlanılmıştır. Ancak dikkatli montaj ve zamanında gerekli bakım yapılmadığı için pnömatik hava yastıkları ciddi hasar görmüştür:

“Müesseseye üç etapta alınan toplam 541 adet pnömatik hava yastığından 05.01.2018 tarihi itibarıyla 264 adet kaldığı; 73 adedinin göçükte kaldığı ıskat edilebilecek durumda olduğu, 277 adedinin göçükte kalma ve ağır hasar alma gibi nedenlerle ıskat edildiği, 41 adedinin tamir olabilecek durumda arızalı olduğu, 48 adedinin kullanıma hazır vaziyette ambarda olduğu, kalan 102 adet yastığın ayaklarda domuz damlarında fiilen kullanıldığı görülmüştür.

Kısa sürede 350 adet yastığın başta göçükte kalma olmak üzere, değişik nedenlerle ağır hasar görmesi, ıskat edilebilecek durumda olması veya ıskat edilmesi bu yastıkların montaj ve demontajlarında gereken özenin gösterilmediğini, ayak şartlarında hasarlanmalarının önlenmesine yönelik yeterince tedbir alınmadığını göstermektedir.”

“...Ayrıca söz konusu pnömatik hava yastıklarının, ayak çalışma boyu oranlarının düşük dolayısıyla ayak ilerleme hızlarının yavaş olması nedeniyle yük altında fazla kalmaları, ayak yüksekliğinin fazla olması ve yalancı tavan oluşumu sebebiyle arka oturması sırasında domuz damı ile birlikte posta altında kalması sonucu hasarlandıkları ve sökümlerinin zorlaştığı görülmektedir.” (2017, 2018 Raporları)

7- HAZIRLIK İŞÇİ SAYISINDA AZALMANIN ÜRETİM ÜZERİNE OLUMSUZ ETKİLERİ

(2017 Raporu): Müessesede son yıllarda hazırlık işçisi sayısındaki azalma nedeni ile programlanan işlere yeterli sayıda işçi tertip edilememesinin sonucu olarak taş içi ve kömür içi hazırlık işlerinde kritik düzeyde azalma olması, üretimde devamlılığın sağlanabilmesi için hazırlıkların yeterince ve zamanında yapılamaması.

Müessesedeki işçi sayısı yetersizliği ve iş ahlakına uymama, tamir bakım işlerini sekteye uğratmakta ve üretim verimini düşürmektedir:

“Müessesenin hazırlık çalışmalarındaki yetersizliği işçi sayısındaki azalma ve makine ekipman yetersizliği ile açıklanabilir. Mevcut durum itibarıyla 2011 yılında 96 olan hazırlık servisinde fiili çalışan işçi sayısı 51’e düşmüş olup bunun her gün yaklaşık 5-10 kadarı istirahat, mazeret izni gibi çeşitli nedenlerle iş başı yapmamakta, kalan işçilerden 2-3 ekip oluşturulabilmekte, bir bölümü iş güvenliği açısından aciliyet arz eden tamir tarama işlerinde çalıştırılmakta 3 vardiya tertip yapılamamaktadır. Hazırlık işgücünde ortaya çıkan açığın, geçici sanat değişikliği yapılarak zaten yeterli sayıda olmayan pano ayak üretim işçileri çalıştırılmak suretiyle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.” (2017 Raporu)

8- “ALINAN ÖNLEMLERE RAĞMEN İŞ KAZALARI ÖNLENEMEMEKTEDİR.”

(2017 Raporu): Müessesede yapılmakta olan kömür üretim faaliyetinin tüm aşamalarında, alınan önlemlere rağmen iş kazalarının önlenememesi.

(2018 Raporu): Kömür üretim faaliyetinde, alınan önlemlere rağmen iş kazalarının önlenememesi.

Her iki raporda da iş kazalarının önlenememesi ile ilgili çok açık tespitler yapılmakta meydana gelen kazalarla ilgili bilgi verilmektedir. Burada sadece kaza sebeplerine yer verilecektir:

“Galeri, desandre, taban ve tavan yollarında gelişigüzel atılmış malzemelerin bulunması, galeri ve desandrelerde insan geçişini engellemesi, kesit daralması, taban kabarması nedeniyle yolların bozulması, yollardaki su birikintileri gibi pek çok etkenin bu kazaların olmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Kesit daralması, taban kabarması, tahkimat eksiklikleri, gibi nedenlerle tamir tarama ve bakım onarım gerektiren galerilere en kısa sürede müdahale edilerek yolların insan ve malzeme geçişini engellemecek şekilde açık tutulması, ilgili yönetmelik hükümlerine uygun hâle getirilmesi gerekmektedir.” (2017, 2018 Raporları)

9- “ÜRETİM MİKTARININ ARTMAMASI YANINDA ÜRETİM VERİMLİLİĞİNİN DÜŞMESİ”

(2017 Raporu): Üretim miktarının artmaması yanında üretim verimliliğinin düşmesi.

(2018 Raporu): Üretim miktarının artmaması yanında üretim verimliliğinin düşmesi.

2017 ve 2018 Raporlarında üretim miktarının artmamasına karşılık üretim veriminin düşme nedenleri üzerinde durulmaktadır. Raporlarda verimin düşmesinin nedenleri izah edilmekte ve önerilerde bulunulmaktadır:

“Ocakların giderek derinleşmesiyle ortaya çıkan üretim zorlukları verimliliklerin artırılmasının önündeki en büyük engel olduğu bilinmekle birlikte;

Üretim alanlarında konsantrasyona gidilerek ocak açıklıklarının azaltılması,

Efektif çalışma saatlerinin artırılmasına yönelik ocak içi nakliye sistemlerinin modernizasyonu, daha temiz kömür elde edilmek suretiyle satılabilir/tuvönan oranının yükseltilmesi, klasik ayaklarda üretim arınlarının tamamının bir defada kazılabilmesi, diğer bir ifadeyle ayak çalışma boyu oranlarının artırılması, ayaklarda

uygun kalınlık ve uygun meyillerde 1 takım kazı işçisine verilen iş miktarlarının gözden geçirilerek arttırılması, yer altı işçilik dağılımının optimizasyonu, uygun çalışma ve çalıştırma düzeninin sağlanması,

Ocak içi denetimlerinin artırılması, iş disiplinin korunması için; iş yerinde çalışma ahengini bozan, izinsiz işe gelmeyen, üretimi aksatan, disiplinsiz hareket eden ve bunu alışkanlık hâline getiren işçilere 4857 Sayılı İş Kanunu hükümlerinin tavizsiz uygulanması ile üretimin buna paralel olarak da işgücü verimliliklerinin artırılması, dolayısıyla maliyetlerin azaltılması mümkün olabilecektir.” (2017, 2018 Raporları)

“(…) Bu durumun öncelikle çalışılan damar yapısı, uygulanan üretim yöntemi, gelişen teknolojik imkânlardan yararlanamamanın yanı sıra emeklilikler sonucu azalan, pano ayak üretim, hazırlık, nakliyat, tamir tarama, mekanizasyon gibi işçi sayısı ile geçici sanat değişiklikleri ve devamsızlıklar nedeniyle ayaklara yeterli sayıda işçi tertip edilememesinden, taş ve kömür içi hazırlıkların zamanında bitirilememesinden kaynaklandığı söylenebilir.”

“(…) Esas itibarıyla derin yeraltı kömür madencilğinde işgücü verimlilik değerleri; havzanın jeolojik yapısına, kömür damarının eğimine, kalınlığına, devamlılığına, sertliğine, teknolojik imkanlara, uygulanan işletme yöntemine, verilen iş miktarlarına, tahkimat sistemine, kuyu derinliğine, ihraç, nakliyat sistemine, üretim derinliğine, alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine ve fiili çalışma sürelerine bağlı olarak değişiklikler gösterebilmektedir.

Mevcut durumda Kurumun diğer müesseselerinde olduğu gibi, Amasra Müessesesinde de üretimde ve dolayısıyla işgücü verimliliklerinde sürdürülebilir belirgin bir artış sağlanabilmesi, bahse konu bütün unsurların birlikte değerlendirileceği ve bugüne değin uygulanan üretim yöntemleri, tahkimat ve nakliyat sistemlerinin gözden geçirileceği AR-GE çalışmaları ile gerektiğinde radikal değişikliklere gidilmesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.” (2018 Raporu)

10- ÜRETİMDE ARTIŞ OLMAMASINA RAĞMEN ÜRETİME YARDIMCI OLAN MALZEMELERİN ALINMASI

(2017 Raporu): Üretim miktarında artış olmadığı hâlde üretime yardımcı malzemelerde artış olması.

Raporda bir taraftan verimsizliğe dikkat çekilirken, diğer taraftan da israfa dikkat çekilmektedir. Raporda 2016 yılına göre verim ve tüketim mukayese edilmektedir:

“Satılabilir kömür üretiminin programa göre %48, bir önceki yıla göre %32 oranında düşük gerçekleşmesi neticesinde 2017 yılında sarf edilen direkt olarak üretime bağlı ilk madde ve malzemelerden, maden direği, demirbağ, dinamit, kapsül, vantüp, ray demiri birim tüketimlerinde belirgin miktarda artış olduğu dolayısıyla bu malzemelerin tüketiminde tasarruf sağlanamadığı,

2017 yılında maden direği, demir tahkimat malzemesi, patlayıcı madde, akaryakıt ve yağlar, demir ve çelikler, alet edevat ve işletme malzemesi, sosyal işler malzemesi, sair malzeme, yedekler ve elektrik tüketimi için toplam 14.860.080 TL harcama yapıldığı, 2016 yılına oranla, 2017 yılında yapılan yıllık harcama miktarında %41 oranında artış olduğu görülmektedir.”

11- MEVZUATA AYKIRI VE EKSİK İŞLER YAPILMASI

(2017 Raporu): “İlgili mevzuat hükümleri doğrultusunda zaman zaman iş kazalarının ilgili mercilere yasal süresi içinde bildirilmemesi, SGK primlerinin geç yatırılması, kontenjan kadar eski hükümlü çalıştırılmaması, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ile Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından müessese işyerlerinde yapılan teftişlerde mevzuata aykırılık ve eksiklikler tespit edilmesi.”

(2018 Raporu): “İlgili mevzuat hükümleri doğrultusunda zaman zaman iş kazalarının ilgili mercilere yasal süresi içinde bildirilmemesi, SGK primlerinin geç yatırılması ile Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından müessese işyerlerinde yapılan teftişlerde mevzuata aykırılık ve eksiklikler tespit edilmesi sebebiyle idari para cezası ödenmesi.”

(2019 Raporu): “İş ve Genel Sağlık Sigortası mevzuatına aykırı işlemler ve müessese işyerlerinde eksiklikler tespit edilmesi nedeniyle idari para cezası ödenmesi.”

Yasal mevzuat hükümlerine bağlı olarak kurumun yönetilmesinde bazı kusurların, ihmallerin var olduğu raporlarda yer almaktadır. Meydana gelen iş kazaları, hastalananlar, aylık hizmet belgeleri zamanında ilgili mercilere bildirilmediği için ceza alınmıştır. Ayrıca “işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği asgari şartlarının” yerine getirilmemesinden dolayı “idari para ve usulsüzlük cezaları” alınmıştır:

“Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kurumu’na iş kazası geçiren işçilerin e-bildirgeleri ile aylık prim ve hizmet belgelerinin tamamının yasal süresi içinde bildirilmemesi, kontenjan kadar eski hükümlü çalıştırılmaması ile Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından müessese işyerlerinde yaptıkları teftişlerde eksiklikler tespit edilmesi nedeniyle, müessesenin zaman zaman idari para cezası ödemek durumunda kaldığı (2017, 2018, 2019 Raporları), önceki yıldan devreden ödenmiş cezalarla 2017 yılında ödenen usulsüzlük ve idari para cezalarının yer aldığı 136 Usulsüzlük Cezalarından Alacaklar Hesabında toplam 416.902,97 TL muhtelif ceza ödemesinin yer aldığı görülmüştür.” (2017 Raporu)

“Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kurumu’na iş kazası geçiren işçilerin e-bildirgeleri ile aylık prim ve hizmet belgelerinin tamamının yasal süresi içinde bildirilmemesi nedeni ile 2018 yılında 100.986,36 TL idari para cezasının ödendiği, Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından müessese işyerlerinde yaptıkları teftişlerde eksiklikler tespit edilmesi nedeniyle de 125.010,00 TL idari para cezasının ödendiği görülmüştür.”

“Öte yandan, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Müfettişlerinin 2018 yılında (07.05.2018 tarih 7098-PRG-16 sayılı Rapor) Müessese işyerlerinde bazı noksanlıklar tespit ettikleri ve bu noksanlıklar nedeniyle (125.010,00 TL; ¼ indirimle 93.757,50 TL ödenmiştir) idari para cezası uyguladıkları görülmektedir.” (2018 Raporu)

Tespit edilen bu noksanlıkların özetele;

“Önceki teftiştten (10.05.2017-30.05.2017) devam eden hususlar;

- 1- 1 ve 2 numaralı ocakta bulunan zincirli konveyörlerde durdurma teli bulunmamaktadır.
- 2- Ocak ana havalandırması tersine çalıştırılabilecek nitelikte değildir.
- 3- Yeraltında kullanılan fakat ATEX belgesi olmayan ekipmanlara ait liste tutanağa ek olarak alınmıştır.” şeklinde olduğu görülmüştür.

2018 Raporunda, Kurumda “ATEX sertifikalarının” bulunmasının yasal bir mecburiyet olduğu ve fakat bu sertifikanın olmadığı açık bir şekilde belirtilmektedir:

“ATEX (Patlayıcı Atmosferler) sertifikası ile ilgili “Yeraltında kullanılan ATEX sertifikası olmayan ekipmanların listesi tutanak ekine alınmıştır.” tespiti, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Madde 30; Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği Ek-1 Madde 13.2.a; “Yeraltı (Ek ibare: RG-10/3/2015-29291) kömür ocaklarında kullanılacak ekipman ve tesisatlar ile bu tip madenlerin grizu gazı ve/veya yanıcı tozlar tarafından muhtemel tehlike oluşturabilecek yerüstü tesislerinde kullanılan parçalar 30/12/2006 tarihli ve 26392 4 üncü mükerrer sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanan Muhtemel Patlayıcı Ortamda Kullanılan Teçhizat ve Koruyucu Sistemler ile İlgili Yönetmelik (94/9/AT)’te belirtilen I. Grup (Değişik ibare: RG-10/3/2015-29291) Teçhizatın uygun kategorisinde olmalıdır.” hükmünden kaynaklanmaktadır.”(2018 Raporu)

2018 Raporuna göre kurum bu sertifika sorununu uzun bir süre daha çözemeyeceğinden dolayı idari para cezaları almaya devam edecektir:

“Kurumun diğer müesseselerinde de olduğu gibi kısa sürede çözülemeyeceği, önceki yönetmeliğe uygun alev sızdırmaz Group 1FLP sertifikalı, akülü lokomotif, metan sensörü, devre kesici, yol verici, tulumba, pervane, elektrik motoru, aydınlatma ekipmanları gibi yüzlerce dış alım gerektiren makine teçhizatın kısa sürede bir kalemde yenilenmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.”

“Türkiye Taşkömürü Kurumu müesseselerinin, “Yeraltı işletmelerinde kullanılan bazı ekipman ve teçhizatların ATEX sertifikaları bulunmamaktadır.” maddesi ile ilgili olarak uzunca bir süre daha katlamalı idari para cezalarına muhatap kalacağı görülmektedir.”

“...Atex sertifikasının bulunması zorunluluğunun Bakanlar Kurulu’nun 13.7.2015 tarihli ve 2015/7966 sayılı Kararıyla 31/12/2019 tarihine ertelendiği, ancak bahse konu teçhizatın bu tarihe kadar da yenilenmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.” (2018 Raporu)

Sayıştay’ın 2018 raporuna göre maden kazalarına sebebiyet vermemek için “Ocak ana havalandırması sisteminin tersine çalıştırılabilir nitelikte” olması gerekmektedir. Mevcut, var olan bu özellikte değildir ve bundan dolayı da idari para cezası almıştır:

“Ocak ana havalandırması tersine çalıştırılabilir nitelikte değildir.” tespiti ile ilgili olarak da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı İş Müfettişleri tarafından yapılan teftişlerde Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği Ek 3 Madde 10.22.(Ek: RG-10/3/2015-29291) “Havalandırma sistemi acil hâllerde ve ihtiyaç hâlinde kullanılabilirliği için hava yönünü ters çevirebilecek özellikte olur.” hükmü gereğince,

Müesseseye 2015 yılından itibaren “Ocak ana havalandırması tersine çalıştırılabilir nitelikte değildir.” maddesinden devam eden eksiklik olarak idari para cezası yazıldığı, kurum itirazlarının da mahkemece kabul edilmediği görülmektedir.” (2018 Raporu)

2018 Raporuna göre “Müessesede gerçekleşen iş kazaları ve aylık prim ve hizmet belgelerinden bazılarının zamanında ilgili mercilere bildirilmemesi nedenleriyle kurum ceza almıştır:

“6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği hükümleri uyarınca Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından müessese işyerlerinde 2018 yılında yapılan teftişlerde eksiklikler tespit edilmesi ile Müessesede gerçekleşen iş kazaları ve aylık prim ve hizmet belgelerinden bazılarının zamanında ilgili mercilere bildirilmemesi nedenleriyle Mü-

esseseye idari para cezası ve usulsüzlük cezaları yaptırımını uygulandığı, gerek erken ödeme indirimini ve gerekse yapılan itirazlar neticesinde uygulanan indirimler sonucunda 136 Usulsüzlük Cezalarından Alacaklar hesabında 100.986,36 TL’si 2018 yılında, 412.378,63 TL’si de önceki yıllardan aktarılan cezalara karşılık, gerek geri alınan paralar gerekse ilgisine ödetme veya rücu komisyonu kararı ile kar/zarar hesaplarına aktarılan 152.841,24 TL hesaptan yapılan düşüm sonucu 2019 yılına devreden 360.523,75 TL ceza ödemesinin yer aldığı görülmüştür.” (2018 Raporu)

Sayıştay’ın 2019 Raporunda, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 77’nci Maddesine, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 8., 13., 14., 86., 102. Maddelerine, Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliği’nin 35., 36. Maddelerine; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne yayımlanan 01/09/2015 Tarih, 25029274-1093-37-287/ 447 sayı ve 6645 sayılı Kanunda yer alan Kısa Vadeli Sigorta Uygulamaları konulu 2015/22 sayılı Genelgede “... 6331 sayılı Kanunun 14 üncü maddesine” atıfta bulunarak kurumun bu maddelere uygun davranmadığı için ceza yediği açık bir şekilde ifade edilmektedir:

“Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı tarafından müessese işyerlerinde yapılan teftişlerde eksiklikler tespit edilmesi ile Müessesede gerçekleşen iş kazaları ve işe giriş belgelerinden bazılarının zamanında ve belirtilen şekilde Sosyal Güvenlik Kurumu’na bildirilmemesi nedenleriyle Müessesese tarafından 360.523,75 TL’si önceki yıllardan devreden, 1.035 TL’si de 2019 yılında olmak üzere toplam 361.558,75 TL idari para cezası ödendiği görülmüştür.” (2019 Raporu)

12- FAALİYET RAPORUNUN MEVZUATLA UYUMLU OLMAMASI

(2019 Raporu): Faaliyet Raporunun, Mevzuatla Belirlenen İçeriğe Sahip Olmaması. 2019 Raporunda yasal mevzuattan (08.06.1984 tarih ve 233 numaralı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin, 34’üncü maddesi) dolayı, yıllık faaliyet planlarının yapılması, yıl sonu itibarıyla değerlendirilmesi, yapılamayanlar varsa gerekçelerinin

belirtilmesi gerekmektedir. Ancak söz konusu müessese 2019 yılı Faaliyet Raporu'nda bunu yapmamıştır:

"...a) Müessesenin 2019 yılı Bütçesi ile belirlenmiş olan üretim, yatırım ve kar/zarar gibi işletme performansını gösteren hedeflere ulaşamadığı, yıl sonu bilançosu ve eki tablolara bakıldığında görülmektedir. Mevzuatla bu durumun izahının yapılması gerektiği hüküm altına alınmışken, gerekli açıklamaların yapılmadığı tespit edilmiştir.

İdarenin 2019 yılına ilişkin performansını değerlendirebileceğimiz en önemli kalemlerde, programlanan hedeflerin gerisinde kaldığı tablodan anlaşılmaktadır."

b) Faaliyet raporunda, asgari olması gereken konular olarak mevzuatla belirlenmiş bazı konuların mevcut olmadığı tespit edilmiştir. ...İdarece hazırlanacak faaliyet raporlarında risklere ve iç kontrol etkinliklerine ilişkin değerlendirmelerin olduğu bölümler bulunmalıdır."

"...Müessesenin 2019 yılı Faaliyet Raporu'nda, gerçekleştirmelerden sapmaların nedenlerinin izah edilmediği, risklere ve iç kontrol faaliyetlerine ilişkin olması gereken bölümlerin bulunmadığı, ayrıca işletmenin sektörü ile ilgili değerlendirmelerin de mevcut olmadığı görülmüştür. Faaliyet raporlarında bulunması gereken bilgilerin bulunmaması, başta TBMM ve Sayıştay olmak üzere rapor kullanıcılarına tam ve doğru bilgilerin zamanında verilmemesi ve dolayısıyla hatalı sonuçlara ulaşılmasına yol açabilecektir." (2019 Raporu)

13- YEVMİYE KAYITLARININ HATALI YAPILMASI

(2019 Raporu): Müessese bilançosunda yer alan bazı hesaplara ait yevmiye kayıtlarının hatalı yapılması

2019 Raporuna göre yevmiye kayıtlarında öncelik sırasına uyulmayarak hatalı işlemler yapılmıştır:

"Denetimler sırasında, tahakkuk etmemiş bir alacağın tahsil edilmesi kadar tahakkuk etmemiş yani kayıtlara borç olarak girmemiş bir borcun ödenmiş görünmesi de Müessesenin parasal sonuçları olan faaliyet ve işlemleri ile mu-

hasebe kayıtlarının birbirini doğrulamadıkları ve muhasebe kayıtları yanıltıcı bilgi vermekte ve denetimi zorlaştırmaktadır." (2019 Raporu)

14- SOLUNABİLİR VE PATLAYABİLİR TOZLA MÜCADELE

(2017 Raporu): Solunabilir ve patlayabilir tozla mücadelede zaman zaman mevzuatta belirtilen maruziyet eşik değerlerin aşılması solunabilir ve patlayabilir tozla mücadele;

(2018 Raporu): Solunabilir ve patlayabilir tozla mücadelede zaman zaman mevzuatta belirtilen maruziyet eşik değerlerin aşılması,

(2019 Raporu): Solunabilir ve patlayabilir tozla mücadele kapsamında alınan önlemlerde aksamlar olması.

Bartın Amasra maden ocağı faciası, temelde bu başlıkta yer alan "solunabilir ve patlayabilir tozlarla" alakalıdır. Grizu faciası denilen metan gazı patlamasına ilişkin maden ocağında geçmiş dönemle ilgili herhangi bir bulgunun, verinin Sayıştay raporunda olup olmadığı konumuz açısından önemlidir.

Raporları incelerken dikkat çeken nokta, Sayıştay'ın bulgular, tespitler ve öneriler bölümünde yer verdiği, dikkat çektiği birçok konunun patlama ile alakası olduğu gerçeğidir. Raporlardaki zamansal boyuta bakıldığında maden ocağı sanki kaderine terk edilmiş gibidir.

Eğer 2020-2022 döneminde Amasra maden ocağında gerekli yenilemeler yapılmamış ve gerekli tedbirler alınmamış ise bu 3 Sayıştay raporuna göre maden ocağındaki 2022 Grizu patlamasına adım adım giden bir sürecin var olduğu görülmektedir. Kurumda yol boyu yapılan ölçümler buna işaret etmektedir:

"2017 yılında Müessese işyerlerinde İş Güvenliği ve Eğitim Başmühendisliğince (...) yeraltındaki değişik işyerlerinden alınan toplam 59 toz numunesinden; ayaklardan alınan 25 toz numunesinin ortalamasının 1,78 mg/m³, lağımlardan alınan 10 toz numunesinin ortalamasının 1,07 mg/m³, tabanlardan alınan 4 toz numunesinin ortalamasının 1,40 mg/m³ olduğu, nakliyat işyerlerinden alınan 17 toz numunesinin ortalamasının 1,45 mg/m³ olduğu, bacalardan alınan

2 toz numunesinin ortalamasının 1,74 mg/m³ olduğu Müessesede ortalamasının ise 1,53 mg/m³ olduğu ve bu değer 2017 yılında kurum ortalamasına (1,56) yakın olduğu görülmüştür.

Müessesede işyerlerinde İş Güvenliği ve Eğitim Daire Başkanlığı'nca yapılan toz ölçüm sonuçlarından zaman zaman pek çok işyerinde ilgili Yönetmelik maruziyet sınır değeri olan 2,4 mg/m³ değerinin aşıldığı görülmektedir.

Toz ölçüm sonuçlarına ait çizelgeler incelendiğinde;

25.04.2017 tarihinde 2. Kartiye -236/-300 kuzey tavan damar ayak başında tahkimat ve temizlik çalışması esnasında alınan örneğin 3,44 mg/m³ toz içerdiği,

30.01.2017 tarihinde 2. Kartiye -300 kuzey kalın damar baca vantüp dönüşünde posta alımı esnasında alınan örneğin 2,81 mg/m³ toz içerdiği,

18.12.2017 tarihinde 2. Kartiye -236/-300 kuzey tavan damar ayak başında tahkimat çalışması esnasında alınan örneğin 2,73 mg/m³ toz içerdiği, bunlar gibi birkaç örnek daha verilebileceği görülmüştür.” (2017 Raporu)

Yukarıdaki 25.04.2017, 30.1.2017, 18.12. 2017 tarihlerinde yapılan toz ölçümlerinin sırasıyla, 3,44 mg/m³, 2,81 mg/m³ ve 2,73 mg/m³ olup “Tozla Mücadele Yönetmeliği”nin, 9. Maddesinde” müsaade edilen 2,4 mg/m³ doz sınırının üzerindedir. Bu durumda bu değer altına düşünceye kadar o iş yerinde işçi çalıştırılmaz:

“Tozla Mücadele Yönetmeliğinin, 9. Maddesi: “Toz yoğunluğu maruziyet sınır değerinin (2,4 mg/m³) üstünde olan işyerlerinde üretime yönelik olarak işçi çalıştırılmaz, bu gibi işyerlerinde toz oluşumunun önlenmesi veya tozun bastırılması yöntemleri ile toz yoğunluğunun sınır değerinin altına düşürülmesi çalışmaları yapılır. Toz bastırma çalışmaları sonucunda toz ölçümü yenilenir, toz yoğunluğu sınır değerinin altına düştüğü tespit edildiğinde çalışmalara izin verilir.” (2017, 2018, 2019 Raporları)

Kömür madenlerinde kömür kazısı ve nakli sırasında kömür tozları oluşmakta ve bunlar havalandırma yolu ile bütün ocağı dolaşarak galeri yüzeylerinde birikmektedir. “Tane boyu

200 meşh (76 Mikron) den ufak tozların %80'ini patlayabilir özelliktedir ve meydana gelen bir patlamaya iştirak etmektedir”. Ayrıca Solunabilir toz konsantrasyonunun artması çalışanların sağlığını olumsuz etkilemekte, hastalıklara sebebiyet vermektedir. Bu nedenlerden dolayı kömür tozlarının bu hareketine mani olmak için aşağıdaki tedbirler alınmak zorundadır:

- “Olası patlamaların yayılmasını önlemek amacıyla kömür tozu olan yerlere taş tozu serpilerek patlayıcı tozlar nötralize edilmelidir,
- Tozlanmaya uygun damarlarda arına su enjeksiyonu yapılmalıdır,
- Kömürün taşınması sırasında aktarma noktalarına yeterince su fisketeleri yerleştirilmeli ve şartlara bağlı olarak gerekirse sayısı artırılmalıdır,
- Tozlu sahalar sürekli yıkanarak toz birikmesine fırsat verilmemelidir.” (2017, 2018, 2019 Raporları)

2017 Raporuna göre yasal olarak “müessesede solunabilir ve patlayabilir tozla” mücadele amacıyla olması gereken malzemeler” müessesede mevcuttur. Buna rağmen ocakta meydana gelen 2017 yılındaki meslek hastalıkları ve iş kazaları ile ilgili tazminatlar 2016 yılına göre artış göstermiştir:

“...Müessesede 2016 yılında ödenen meslek hastalığı tazminatının 680.529,57TL, iş kazası tazminatının 623.293,18 TL olduğu görülmüştür.”

...Müessesede 2017 yılında ödenen, meslek hastalığı tazminatının önceki yıla göre %34 oranında artışla 911.073,00 TL'ye, iş kazası tazminatının da önceki yıla göre %55 oranında artışla 964.370,61 TL'ye yükseldiği görülmüştür.” (2017 Raporu)

2017, 2018, 2019 raporlarında aynı değerlendirmeler yapılmakta ve kuruma aşağıdaki öneride bulunmaktadır:

“Öneri: Solunabilir ve patlayabilir tozla mücadelede;

- Toz oluşumunun engellenmesi ve kaynağında tozun bastırılması için kurulan tesisat, fisketeler ve alınan diğer önlemlerin hareketli ortam-

da sürekli kontrol edilerek güncellenmeleri ve bunların sürekli çalışır durumda tutulmaları,

- Patlayabilir tozla mücadele için öngörülen miktarda taş tozu serpilmesine özen gösterilmesinin yanı sıra gerekli diğer tedbirlerinde alınması,

- Dünya madenciliğinde yaygın olarak kullanılan, uygulama yöntemi kolaylığı bulunan ve malzemenin etki süresinin uzun olduğu sulu toz bastırma yöntemlerinin araştırılması,

- İş Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve ilgili diğer mevzuat hükümlerine titizlikle uyulması, bu doğrultuda gereken her türlü önlemin alınması önerilir.” (2017, 2018, 2019 Raporları)

Burada en dikkat çekici olan, olası tehlikelere karşı daha gelişmiş, ileri teknoloji gerektiren yöntemlerin kullanılması bağlamında “Dünya madenciliğinde yaygın olarak kullanılan, uygulama yöntemi kolaylığı bulunan ve malzemenin etki süresinin uzun olduğu sulu toz bastırma yöntemlerinin araştırılması” önerisinde bulunulmasıdır.

Bunun anlamı, bizdeki yöntemlerin daha eski ve daha etkisiz olduğudur.

2018 Raporuna göre de İş Güvenliği ve Eğitim Daire Başkanlığı'nca yapılan toz ölçümlerinde müsaade edilen 2,4 mg/m³ toz değeri zaman zaman aşılmıştır:

“...Her ne kadar yıl ortalaması 1.32 mg/m³ olsa da alınan önlemlere rağmen dinamik ortamda zaman zaman ilgili yönetmelik maruziyet sınır değeri olan 2,4 mg/m³ değerinin aşıldığı görülmektedir.

Toz ölçüm sonuçlarına ait çizelgeler incelendiğinde;

20.09.2018 tarihinde 1. Kartiye -236/-300 ayakta 18,5 kWa ünite değişimi ve

temizlik çalışması esnasında alınan örneğin 3,11 mg/m³ toz içerdiği,

21.06.2018 tarihinde 2. Kartiye -300 güney tavan damar ayak başında tahkimat çalışması esnasında alınan örneğin 3,43 mg/m³ toz içerdiği,

15.06.2018 tarihinde hazırlık -300 2. Rekup lağımu içinde ayak diplerine malzeme ve boş araba verilmesi esnasında alınan örneğin 3,06 mg/m³ toz içerdiği, bunlar gibi birkaç örnek daha verilebileceği görülmüştür.

Yukarıdaki 20.09.2018, 21.06.2018 ve 15.06.2018 tarihlerinde yapılan toz ölçümleri sırasıyla, 3,11 mg/m³, 3,43 mg/m³ ve 3,06 mg/m³ olup “Tozla Mücadele Yönetmeliğinin, 9. Maddesinde” müsaade edilen 2,4 mg/m³ doz sınırının üzerindedirler. Daha da önemli olan, 2017 yılındaki toz değerlerinden yüksek olmuş olmalarıdır. 25.04.2017, 30.1.2017, 18.12. 2017, sırasıyla, 3,44 mg/m³, 2,81 mg/m³ ve 2,73 mg/m³.

2018 Raporuna göre yasal olarak “müessesede solunabilir ve patlayabilir tozla” mücadele amacıyla olması gereken malzemeler” müessesede mevcuttur. Buna rağmen 2018 yılında meslek hastalıkları için 101.607,03TL iş kazaları için 622.955,19 TL tazminat ödenmiştir.

2018 Raporunda gerekli değerlendirmeler yapıldıktan sonra kuruma, yukarıda yer verdiği-miz 2017 yılındaki öneri aynen tekrarlanmıştır.

2019 Raporunda “gerekli tedbirler alınmış olmasına rağmen “İş Güvenliği ve Eğitim Daire Başkanlığı'nca yapılan toz ölçümlerinde” yasal olarak müsaade edilen 2,4 mg/m³ toz değerinin zaman zaman aşıldığı ifade edilmekte, alınan tedbirlerin yeterli olmadığı belirtilmektedir:

“...Ancak, Müessese yeraltı işyerlerinde İş Güvenliği ve Eğitim Daire Başkanlığı'nca 2019 yılı toz ölçüm sonuçlarına ilişkin düzenlenen çizelgeler incelendiğinde alınan önlemlere rağmen zaman zaman Tozla Mücadele Yönetmeliğinde belirtilen “%5 ve daha az SiO₂ içeren kömür tozları için maruziyet sınır değeri olan 2,4 mg/m³” değerinin aşıldığı görülmektedir.

20.02.2019 tarihinde B Hazırlık Baş Mühendisliği -300 güney kalın damar baca girişinde posta alımı, bağ ve tahkimat çalışmasında alınan örneğin 3,41 mg/m³ toz içerdiği,

22.07.2019 tarihinde 1. Kartiye -236/-300 güney tavan damar mekanik ayakta alınan örneğin 2,76 mg/m³ toz içerdiği,

Müesses İşletme	Damar	Numune Alın Yeri	Tarih	En Yüksek Gaz İçeriği Tespit Edilen Sondaj Derinliği (m)	Toplam Gaz İçeriği m ³ /ton
Amasra	-350 Rekup Sol Kalın Damar	Kalındamar Taban	11.03.2019	12	7,7
Amasra	-350 Rekup Sol Taşlı Damar	Taban	15.04.2019	12	3,7
Amasra	-350 Sol Tavan Damar	Taban	06.05.2019	16	9,1
Amasra	-350 Rekup Sol Kalın Damar	-350 Taban	18.06.2019	6	9,1
Amasra	-350 1.Rekup Sol Taşlı Damar	-350 Taban	25.6.2019	8	3,7

Tablo 1: Amasra Müessesesi Kömür Damarlarının Gaz İçeriği, 2019.

Müessesede solunabilir tozla mücadele çalışmalarının alınan önlemlere rağmen zaman zaman aksadığı, hareketli ortamda meydana gelen arızalara zamanında müdahale edilemediği, tozla mücadelenin devamlılık arz edecek şekilde tam anlamıyla yapılmadığı görülmüştür.”

2019 Raporunda “Toz konsantrasyonu nedeniyle meslek hastalığına yakalanan işçilerin açtıkları davalar neticesinde Müessesenin 2015 yılında 942.176,82 TL, 2016 yılında 680.529,57 TL, 2017 yılında 911.073,00 TL, 2018 yılında 101.607,03 TL, 2019 yılında 361.795,29 TL meslek hastalığı (pnömokonyoz) tazminatı ödediği” ifade edilmektedir.

Bu da yol boyu alınması gereken tedbirlerin gereğince alınmadığı gerekli iyileştirmelerin yapılmadığı anlamına gelmektedir.

2019 Sayıştay raporunda, 2017 ve 2018 raporlarında yer almayan, “metan gazı birikimine”, “grizu patlamalarına” dikkat çekilerek gerekli uyarılarda bulunulmakta ve alınması gereken tedbirlere özel vurgu yapılmaktadır:

“Öte yandan, yeraltı kömür ocaklarında boyutları büyük olan facialara yol açan patlamaların ilk akla gelen nedeni kömür tozu patlamasıdır. Bir toz patlamasının olması için havada askıya geçmiş kömür tozu bulutunun bir ateşleyici kaynakla temasa geçmesi gerekmektedir. Bu koşulun çok kolay olduğu durumlar grizu patlamaları ve patlayıcı maddelerle yapılan ateşlemeler olmaktadır.

Patlayıcı nitelikteki bu tozların nötralize edilmesi ve olası patlamaların yayılmasını önlemek

amacıyla taş tozu serpilerek ortamda biriken tozların etkisizleştirilmesinin yanı sıra tozlanmaya uygun damarlarda arına su enjeksiyonu yapılması ve kömürün taşınması sırasında aktarma noktalarına su fisketeleri yerleştirmek suretiyle tozlu sahaların sürekli yıkanarak toz birikmesine fırsat verilmemesi gerekmektedir.” (2019 Raporu)

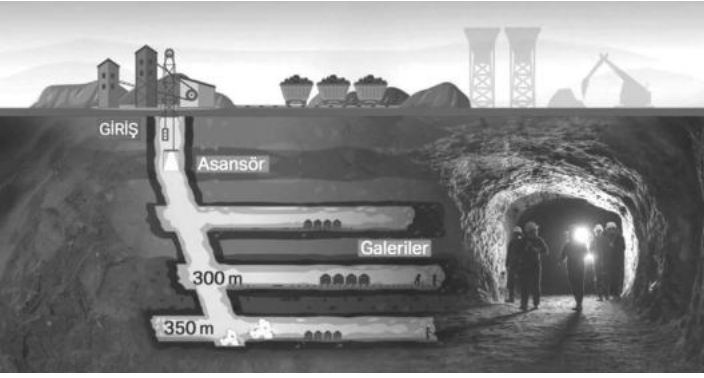
Ocaklarda açığa çıkabilecek toplam metan gazının tahmin edilmesi, ocak havasına karışacak metan gazının iş güvenliği açısından risk oluşturmaması, havalandırma hesaplarının yapılması, metan drenajının gerekli olup olmadığının belirlenmesi için 2019 yılında “Amasra Müessesesinde 5 adet damarın gaz içerikleri tespit edilmiştir.”

Kömür ocaklarında ani gaz püskürmelerinde etkin olan faktörler, genel olarak, “1- Gaz içeriği, 2- Jeolojik yapı, 3- Gerilme koşulları, 4- Malzeme” özellikleridir.

2019 Raporunda yukarıdaki ölçüm sonuçlarına ilişkin tablo verildikten sonra gaz püskürmesi tehlikesine özel olarak dikkat çekilmektedir:

“...Gaz içeriği (metan)>8 m³/ton, permeabilite<2 md, mekanik dayanım<en düşük asal gerilim gibi, belirli spesifik özelliklere sahip olan kömür damarlarının gaz püskürmelerine daha yatkın oldukları bilinmektedir.” (2019 Raporu)

2017, 2018 Raporlarında yer verilmeyen bu konuya, 2019 raporunda yer verilmiş olmasının sebebi, kömür ocağında inilen mesafenin, “anı gaz degajı” ve “grizu patlamalarına” sebebiyet verebilecek olan -300m ve daha derin mesafe

olmuş olmasından dolayıdır. Bu nedenle de Raporunda “Kurum Degaj Yönergesi” hükümlerinin titizlikle uygulanması” istenmektedir:

“2019 yılında müessesenin dengelenmiş üretim derinliği -300 metre olmuştur. Bu derinleşme, ani gaz degajı ve grizu patlaması gibi ciddi kaza risklerinin artmasına neden olmaktadır. Çalışılan damarların tamamında gaz içeriklerinin yüksek olduğu, dolayısıyla degaj kapasitelerinin de yüksek olduğu, arıza zonlarında riskin daha da arttığı bilinmektedir. Bu nedenle müessese ocaklarında ilgili mevzuat hükümlerinin yanı sıra “Kurum Degaj Yönergesi” hükümlerinin titizlikle uygulanması gerekmektedir.” (2019 Raporu)

2019 Raporunda gerekli değerlendirmeler yapıldıktan sonra kuruma, yukarıda yer verdiğimiz 2017 ve 2018 yıllarında yapılmış olan öneri aynen yapılmıştır.

2019 Raporunun sonuç bölümünde, Amasra Taşkömürü İşletmesi'nin 2019 yılında 99.956.213,29 Türk Lirası zarar ettiği belirtilmektedir. Ayrıca sonuç kısmında olası tehlikelere dikkat çekilmekte, gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir:

“Müessesede son yıllarda üretimi olumsuz etkileyen, belirgin bir şekilde düşmesine neden olan başlıca etkenler arasında;

- Emeklilikler nedeniyle işçi sayısında görülen azalma, bu azalmayı dengeleyecek düzeyde toplu işçi alımına izin verilmemesi, üretime yardımcı sanatlardaki işçi açığının zorunlu olarak geçici/daimi sanat değişiklikleri ile pano ayak üretim işçilerinden giderilmesi,

- Ayaklara yeterli sayıda işçi tertip edilememesi, ayak çalışma boyu oranlarının %50 seviyelerine düşmesi,
- Mekanize kazı sisteminin çalışmasına uygun pano hazırlıklarının gecikmesi,
- Ocakların derinleşmesi ve genişlemesi, derinlik ve genişlik olarak ocak açıklığının fazla olması,
- Çalışma Bakanlığı iş müfettişlerince tespit edilen bazı noksanlıklar nedeniyle zaman zaman işin durdurulması,
- Metan gazı, CO gazı yükselmeleri (oksidasyon),
- Ayak içi jeolojisi ve tektonik yapıda üretim esnasında karşılaşılan sıkma, fay, damarın inceliş kaybolması, aşırı su geliri gibi olumsuzluklar nedeni ile panonun üretim tamamlanmadan terkedilmek zorunda kalması,
- Nakliyat sisteminin rehabilite edilememesi, aktarmalar nedeniyle işçilik ve zaman kayıplarına yol açması,
- 27.04.2015 tarihinden itibaren yeraltı iş yerlerinde 6645 sayılı Kanuna istinaden haftada 5 gün üretim çalışması 2 gün de hafta tatili uygulamasına geçilmiş olması nedeniyle üretim gün sayısının 250'ye düşmesi,
- 23.04.2015 tarih 29335 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 6645 sayılı Kanununun 36 ncı maddesi ile 4857 sayılı Kanununun 63. maddesinin 1. fıkrası 3. cümlesi yeraltı maden işlerinde çalışan işçilerin çalışma süresi; günde en çok 7,5, haftada en çok 37,5 saattir şeklinde değiştirilmesi, senelik izin gün sayısının arttırılması,
- 15.11.2015 tarihinden itibaren Kurum yer altı işyerlerinde münavebeli olarak (Gruplu) üretime yönelik Pano Ayak Üretim İşçiliği Sanatında çalışanların, 26. Dönem Toplu İş Sözleşmesinin İşin Düzenlenmesi başlıklı 18. Maddesine istinaden norm kadroları ile birlikte daimi işçilik statüsüne değişimlerinin yapılması, Son yıllarda giderek düştüğü görülen 2018 yılında 452 kg/yev., 2019 yılında 478 kg/yev. olarak oldukça düşük gerçekleşen satılabilir bazdaki genel toplam iş gücü verimliliğinin artırılmasını sağlayacak teknik ve idari tedbirlerin alınamaması,
- İş disiplininin sağlanamaması, devamsızlıklar ve ücretsiz istirahat izinlerinin artması,

işçi ve diğer çalışanların motivasyonlarının bozulması,

- Enerji kesintileri vb. teknik ve idari hususlar ilk planda sayılabilir.”

SONUÇ: 2017, 2018, 2019 SAYIŞTAY RAPORLARINDA DİKKAT ÇEKİLEN TEHLİKELERLE İLGİLİ 2020-2022 DÖNEMİNDE NELER YAPILDIĞI KAMUOYUNA AÇIKLANMALIDIR

Bartın Amasra maden ocağında meydana gelen patlamada 41 kişi ölmüş, 11 kişi de yaralanmıştır. Böyle bir patlamanın meydana gelmesinin sebepleri, gerçekçi bir şekilde araştırılmak zorundadır. Hak ve adalet olgusu, araştırmanın merkezinde yer almalıdır. Eğer gerçekçi davranılmaz, mesele sadece bir kaza olarak nitelendirilip geçiştirilirse, gelecekte daha büyük bedeller ödenebilir. Olayla ilgili değişik ihtimaller söylenebilir:

- Gerekli yasal ve teknik tedbirler alınmadığı için patlama meydana gelmiştir.
- Gerekli tüm yasal ve teknik tedbirler alındığı hâlde önceden öngörülemeyen bir nedenle patlama meydana gelmiştir.
- Bir sabotaj yapılmıştır.
- Çalışan personelin ihmali ve kusuru sonucu bazı sistemler devre dışı bırakılmıştır.

2017, 2018 ve 2019 Sayıştay Raporlarında pek çok soruna, hataya, ihmale ve olası tehlikelere dikkat çekilerek her aşamada önerilerde bulunulmuştur. Buna rağmen 3 yıllık süre içerisinde ciddi bir tedbir alınmamış, sorunlar ve ihmaller ortadan kaldırılmamıştır. Adeta Bartın Amasra maden ocağının sürekli zarar etmesi birileri tarafından istenmiş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır! Bu yaklaşım geçmişte özelleştirilmek istenen kurumlarda, yapılarda, tesislerde uygulanan bir yaklaşım olmuştur.

Amasra maden ocağının da böyle olmasını arzu etmemekteyiz. O nedenle 2020-2022 döneminde 2017, 2018 ve 2019 Raporlarında dikkat çekilen, ortaya konan kusur, eksiklik ve ihmaller için neler yapıldığı önemli olmaktadır. 2020-2022 döneminde Amasra maden ocağı için gerekli olan her şey yapılmış ise bu yapılanların tarih ve belge numarası verilerek kamuoyuna açıklanması ve kamuoyunun ikna edilmesi

gerekmektedir. Eğer bu yapılmaz ise Kadife darbecilerin istediği ortam meydana gelecek ve var olan gayrimemnun kitleye yenileri eklenecektir.

Raporlarda belirtilen eksikliklerle ilgili her şey yapılmış ya da yapılmaya başlanmış ise o zaman Amasra'daki patlamayla ilgili yukarıda ifade edilen diğer alternatifler için özel çalışma yapılmalı ve sonuçlar kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Böyle bir çalışmanın yapıp yapılmadığına önem vermemizin sebebi, 2019 Raporunun “genel değerlendirme” bölümünde yapılmış olan bir tespitten dolayıdır.

Her üç raporda kuruma personel almında meydana gelen azalmalarının sıkıntılara sebebiyet verdiği, tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine özel vurgu yapılmaktadır. 2019 Raporunda kuruma yeni personel alınarak meydana gelen personel artışından dolayı, üretim azalmasının durdurulduğuna dikkat çekilmektedir:

“Amasra Müessesesi diğer müesseseler gibi yıllardır, personel açısından bir küçülme yaşamakta, emek yoğun teknikle taşkömürü üretimi yapıldığından ve yatırım ve finansman kararnameleleri gereğince, emeklilik veya diğer nedenlerle ayrılan işçi sayısı kadar işçi alınmadığından üretim artışı sağlanamamıştır. Bunun yanında elektrik enerjisi kaynaklarındaki çeşitlilik artışı, demir-çelik sektörünün hammadde girdilerinin ithalat yoluyla sağlanması, dünya taşkömürü arzının artması sebebiyle konjonktürel dalgalanmalar dışında fiyatların da düşmesi sonucunda maliyet artışlarını karşılayacak gelir elde edilememiş ve zararlar da giderek artan şekilde devam etmiştir.

2014-2018 yılları için hazırlanamamış olan Kurum Stratejik Planı en son 2019 -2023 yılları için hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda en son 2019 yılında Kuruma alınan 1.500 işçiden Müesseseye tahsis edilen 152 işçi artışı ve 44 işçinin de ayrılışı ile birlikte ortalama 2.525 işçi ile üretim faaliyetlerin sürmesi sağlanmış ve üretim azalışı durmuştur.” O nedenle, 2020-2022 döneminde, “Amasra Maden Ocağı için iyileştirici ne tür önlemler alınmıştır?” konusu önemli ve anlamlıdır. Bunun kamuoyu ile tarih ve belge sunularak paylaşılması da bunun kadar önemlidir.

SAVAŞ VE ÖFKE BATI'NIN KIRMIZI ÇİZGİ İKİLEMİ

JÜRGEN HABERMAS

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 77 yıl sonra ve yalnızca hassas bir dehiset dengesiyle korunan kırılğan bir barışın sona ermesinden 33 yıl sonra, kapımızın hemen dışında ve Rusya tarafından keyfi olarak başlatılan savaş sebebiyle rahatsız edici savaş görüntüleri geri döndü.¹ Bu savaşın medyadaki varlığı, eşi benzeri görülmemiş bir şekilde günlük hayatımıza hükmediyor. Her gün üretilen yeni saf yıkım ve şok edici acı sahneleri Batı'nın sosyal medya kanallarında kendi kendini güçlendiren bir yankı bulurken, görüntülerin gücünün tamamen farkında olan Ukrayna başkanı çarpıcı mesajlarını hünerle iletmeye devam ediyor. Bu öngörülemez savaş sahnelerinin yayımlanması, şüphesiz aramızdaki yaşlılar üzerinde, fazlaca medya etkisi altında bulunan gençlere nazaran daha büyük bir etki yaratabilir.

Ancak ustaca takdiminden bağımsız olarak, bunlar sınırlarımızı geren ve yakın bölgemizde cereyan eden şiddeti farkındalığımızla daha da şok edici hâle gelen gerçekler. Sonuç, her ölümle Batı'daki izleyiciler arasında artan bir huzursuzluk, her cinayetle büyüyen bir şok, her savaş suçuna karşı artan bir öfke ve bu konuda acilen bir şeyler yapılması isteği. Ülke çapında bu duyguların kabardığı rasyonel arka plan, Putin'e ve uluslararası hukuku ihlal ederek büyük bir saldırı savaşı başlatan ve uluslararası insan haklarını ihlal ederek sistematik olarak barbarca bir savaş tarzı izleyen Rus hükûmetine karşı açık bir taraf tutmadır.

1 Hiç şüphesiz Rusya'nın Ukrayna saldırısı, Avrupa'nın ve Almanya'nın yeni bir çağa girdiği anlamına geliyordu. Alman entelijansiyası Almanya'daki televizyon programları ve gazeteler, Almanya'nın siyasetini tartışmak ve eleştirmek için diğer tüm Batılı ülkelerde olduğundan daha fazla seferber oldu. Meselelerin sahiden de ciddileşmeye başladığı, 92 yaşındaki Alman felsefeci Jürgen Habermas'ın sahneye çıkmasından da anlaşılmalıdır. Çevirisini sunduğumuz metnin bu arka plan dikkate alınarak okunması gerekir. (*Umrın*)

BATI'NIN İKİLEMİ

Hemfikir olunan bu taraf tutuşa rağmen, Almanya'da ülkenin Ukrayna'ya sağlaması gereken askerî yardımın türü ve kapsamı konusunda medya kaynaklı sert bir tartışma patlak verdi. Eski Alman hükûmetlerinin yanlış siyasi analizleri ve hatalı politikaları tereddütsüz bir şekilde ahlaki suçlamalara dönüştü.

Masumane bir şekilde saldırıya uğramış Ukrayna'nın eski Alman hükûmetlerinin yanlış siyasi analizlerini ve hatalı politikalarını tereddütsüz bir şekilde ahlaki suçlamalara dönüştürmesi ve yardım talepleri; empati kurarak hissettiğimiz duygular ve yardıma duyulan ihtiyaç kadar anlaşılabilir.

Diğer taraftan Almanya'da ahlaki açıdan öfkeli olan tarafın, ihtiyatlı ve çekimser bir duruşa sahip federal hükûmeti itham ederken sahip oldukları özgüven de beni rahatsız ediyor. Alman şansölyesi *Der Spiegel* haber dergisine verdiği bir söyleşide politikasını tek bir cümleyle özetledi: "Rusya'nın, tüm kıtada, hatta belki de tüm dünyada kontrol edilemez bir tırmanışa sebep olmadan ve tüm imkânları kullanarak Ukrayna'ya yaşattığı ölçülemez korkunç bir ıstırapla karşı karşıyayız."

Batı'nın savaştan taraf olarak bu çatışmaya müdahale etmeme kararı almasıyla birlikte, Ukrayna'nın silahlanmasına sınırsız taahhütte bulunmasını engelleyen riskli bir durum söz konusu. Alman hükûmetinin bu haftaki Ramsstein Hava Üssü'ndeki toplantısında müttefiklerimizle sergilediği dayanışma ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un muhtemel bir nükleer tırmanma tehdidinin yenilemesiyle bir kez daha dikkatleri üzerine çekti. Bu riskli durumu görmezden gelenler ve saldırgan bir şekilde Alman Şansölyesini böylesi bir riske itmeye devam edenler, bu savaş yüzünden Batı'nın içine

düştüğü ikilemi ya gözden kaçırıyorlar ya da anlamıyorlar. Zira Batı, hiçbir ahlaki temele dayanmayan bu savaşta bir taraf olmama kararıyla kendi ellerini bağlamış durumdadır.

Batı'yı iki afet -*Ukrayna'nın yenilgisi ya da sınırlı bir çatışmanın üçüncü dünya savaşına yol açması*- arasındaki alternatifler içinden seçim yapmaya zorlayan ikilem açıktır. Soğuk Savaş'tan, nükleer bir güce karşı yürütülen bir savaşın sınırlı zamanlı askerî güçler vasıtasıyla "kazanılmayacağını" öğrendik. Nükleer tehdit, nükleer silahlara sahip olsun ya da olmasın tehdit edilen tarafın, askerî gücün neden olduğu dayanılmaz yıkımı zaferle sona erdiremeyeceği, en iyi ihtimalle her iki tarafın da zevahiri kurtarmasına izin veren bir uzlaşma ile sona erdirebileceği anlamına gelir. Her iki taraf da yenilgiyi kabul etmeye veya savaş alanını "mağlup" olarak terk etmeye zorlanmaz. Çatışmayla eş zamanlı olarak yürütülen ateşkes müzakereleri bu anlayışın bir ifadesidir; bu durum şimdilik düşmanın karşılıklı bir şekilde muhtemel bir müzakere ortağı olarak görülmesini mümkün kılıyor.

Rusya'nın tehdit potansiyeli, Batı'nın, Putin'in kitle imha silahları kullanma becerisine sahip olduğuna inanmasına bağlıdır. Ancak CIA, aslında son haftalarda "taktik" nükleer silahların (görünüşe göre sadece nükleer güçlerin birbirlerine karşı savaş açmasını sağlamak için geliştiri-

rilmiş silahların) kullanılabileceği tehlikesi konusunda uyardı. Bu durum, Rus tarafına, dört nükleer gücün katılımıyla muhtemel bir dünya savaşının kıyamet anlamına geldiğini bilen, dolayısıyla bu çatışmaya taraf olmak istemeyen NATO karşısında asimetrik bir avantaj sağlıyor.

Batı'nın uluslararası hukuk tarafından tanımlanan nükleer çatışma riski eşiğini ne zaman geçeceğine şimdilik karar verecek olan Putin'dir. Öyle ki Putin, Batı'nın Ukrayna'ya askerî desteğini, resmen savaşa katılımı olarak görüyor. Her ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken küresel yangın riski göz önüne alındığında bu kararın belirsizliği riskli spekülasyonlara yer bırakmıyor. Batı'ya yönelik böyle bir "taktik" nükleer silahın konuşlandırılabilmesine ilişkin bir tırmanışın durdurulabileceğini kim garanti edebilir? Gerçekçi sağlam kararlar almak için elzem uzman bilgisi ve tamamı kamuya açık olmayan zaruri bilgiler ışığında dikkatlice tartılması gereken argümanlar geliştirilmelidir. Başlangıçta uyguladığı sert yaptırımlarla bu çatışmaya *de facto* katılımı konusunda hiçbir şüphe bırakmamış olan Batı, Ukrayna'ya her ilave askerî desteğini, savaşa resmî katılımı anlamına gelebilecek sınırları gözetererek yapmalıdır!

Öte yandan Batı -Rusya'nın çok iyi bildiği gibi- kendisine sürekli şantaj yapılmasına izin veremez. Müttefikler Ukrayna'yı kaderine terk etselerdi bu sadece siyasi-ahlaki açıdan bir skan-

dal olmaz, aynı zamanda Batı'nın çıkarlarına da ters düşerdi. Çünkü o zaman, Gürcistan veya Moldova'nın da -ve listede sırada kim varsa- aynı Rus ruleti oyununu oynamaya hazırlıklı olması gerekirdi. Elbette, Batı'yı uzun vadede çıkmaza sokabilecek olan asimetri, ancak -haklı olarak- nükleer savaş riskinden kaçınmaya devam ettiği sürece varlığını sürdürebilir. Dolayısıyla, Putin'in her şeyi yapabileceği gerekçesiyle bir köşeye sıkıştırılmaması gerektiğini savunan argümana, geçenlerde bu gazetede [*Süddeutsche Zeitung*] Ralf Fücks'ün de işaret ettiği üzere, tam da bu "korku politikasının" rakibe çatışmayı tırmandırmaya devam etme yetkisi verdiği iddiasıyla karşı çıkılıyor. Bu argüman da elbette, yalnızca özünde öngörülemez bir durumun doğasını doğruluyor. Rasyonel olarak haklı bir şekilde bir "korku politikası" izlemeye karşı çıkanlar siyaseten sorumlu ve olgusal açıdan kapsamlı olan bir değerlendirmeyi gerektiren ve Şansölye Olaf Scholz'un haklı olarak ısrar ettiği türden bir akıl yürütmenin kapsama alanına çoktan girmiş bulunmaktadır.

Ancak bu değerlendirme, kendimize dayattığımız yasal olarak tanımlanmış bir sınırın Putin tarafından kabul edilebilir yorumu gördüğümüz şeye uyulmasını gerektirir. Hükûmetin çizgisine muhalif olanlar, sorgulamadıkları temel bir kararın muhtemel sonuçlarını inkâr ettikleri ölçüde tutarsızdırlar. Savaşa doğrudan katılma kararı, Batı'nın, Rusya tarafından doğrudan müdahale edilen Ukrayna'yı mücadelesinde kaderine terk ettiği anlamına gelmiyor. Silah sevkiyatları, Ukrayna'nın ciddi fedakârlıklar pahasına sürdürdüğü savaşın gidişatı üzerinde şüphesiz ki olumlu bir etkiye sahip. Ancak, eline silah almadan Rusya'nın kanlı savaşına karşı Ukrayna'nın zaferini ummak, bir tür göstermelik kendini aldatma değil midir? Kavgacı hitabetin yapıldığı medya ortamı, bu hitabetin gerektirdiği fiilen müdahalenin yer alacağı savaş alanıyla bir tutarsızlık içermektedir. Batı'nın ikilemi, nükleer tırmanışa istekli olabilecek Putin'e, Ukrayna'ya sadece sınırlı askerî destek sağlayarak Avrupa'daki millî sınırların bütünlüğünde ısrar ettiğini göstermesidir.

Bu türden sınırlı askerî yardımlarda bulunmak için gereken temkinli dikkat, Rusya'yı apaçık haksız bir işgal kararına götüren sebeplerin değerlendirilmesiyle savaşı daha da karma-

şık hâle getiriyor. Putin'e odaklanma, medya organlarımızın, spekülâtif Sovyetolojinin zirve dönemlerine benzer bir tarzda yaydıkları çılgınca spekülasyonlara yol açtı. Kararlı ve revizyonist Putin imajının, en azından kendince gözettiği çıkarlarıyla yan yana getirilmesi gerekiyor. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının büyük bir hata olduğuna inansa bile, Rus Ortodoks Kilisesi'nin kutsaması ve otoriter ideolog Alexandr Dugin'in etkisi altında adım adım Rus İmparatorluğu'nun yeniden doğuşunu kendi politik hayatının eseri olarak gören eksantrik bir vizyonermişçesine çizilen imaj Putin'in karakteri hakkındaki bütün gerçeği asla yansıtamaz. Ancak bu tür öngörüler, Putin'in saldırı planlarının, Ukrayna'nın ötesinde Gürcistan ve Moldova Cumhuriyeti'ne ve hatta Baltık bölgesindeki NATO üyesi ülkelere ve hatta Balkanlar'a kadar uzandığı yönündeki yaygın varsayımın temelini oluşturur.

NÜKLEER BİR GÜCE KARŞI YÜRÜTÜLEN BU SAVAŞ KAZANILABİLİR Mİ?

Saati geri döndürmeye hevesli, takıntılı ve sanrılı bir hükümdara ait bu kişilik imajı, özgeçmişine ve KGB tarafından yetiştirilmiş, Ukrayna'nın Batı'ya dönmesi ve komşu Belarus'taki siyasi direniş hareketleri hususunda kendi ülkesinde liberal çevrelerin gittikçe artan siyasi protestolarından kaygı duyan ve güç peşindeki kariyerine ters düşüyor. Putin'in -bilhassa uluslararası hukuku ihlal eden ilhaklarının uluslararası olarak tanınması ve Rusya Devlet Başkanı'nun isteği üzerine Ukrayna'nın dâhil olacağı bir "tampon bölgenin" tarafsız kılınması gibi konuları içeren- jeopolitik gündemiyle alakalı müzakerelere Batı'nın katılmayı reddetmesine Putin'in verdiği hüsrân dolu cevap, tekerrür eden saldırganlığıdır.

O hâlde, Şansölye Olaf Scholz tarafından defalarca teyit edilen, Almanya'nın AB ve NATO ortaklarıyla mutabakat çerçevesinde Ukrayna ile dayanışma politikası etrafında patlak veren ve ülke gündemini hararetlendiren tartışmayı nasıl açıklayabiliriz? Meseleleri çözmek adına, yumuşama politikası - Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar ve sonrasında da başarılı olduğunu ispat eden bu politikayı- ve bunun giderek öngörülemez hâle gelen Putin'in saldırgan

perspektifine karşı hatalı bir şekilde uygulanışı üzerine olan tartışmayı bir kenara bırakacağım. Aynı şekilde, ekonomik baskılara boyun eğen ve ülkeyi Rusya'dan ucuz enerji ithalatına bağımlı hâle getiren Alman hükûmetlerinin hatalarını da... Elbette *tarihçiler bugünün tartışmalarında sergilenen kısır döngüler hakkında bir gün hüküm vereceklerdir*.

Ancak, ciddi bir şekilde ifade edildiği gibi “yeni bir Alman kimlik krizi” konusundaki tartışmaya gelince durum farklıdır. Rus işgalinin başlangıcında Şansölye Scholz tarafından ilan edilen Alman siyasetindeki “dönüm noktası” değişime ve Almanya'nın Rusya'ya yaklaşımına ve savunma bütçesine etkilerine dair başlangıçta ölçülü bir yaklaşım getiren tartışmadan söz ediyoruz. Eski barışçıların şaşırtıcı dönüşümlerinin sayısız örneğini üreten bu tartışma, sağ tarafından defalarca kınanmış sözde Alman savaş sonrası zihniyetindeki tarihî değişimi dolayısıyla Alman politikasının kapsamlı diyalog yanlısı, barışı koruma odağının sonunu belirgin kılıyor.

Bu okuma, toplumumuzun normatif sorulara duyarlılık sergilemek üzere yetiştirilen, duygularını gizlemeyen ve Ukrayna'yı desteklemek için daha güçlü bir katılım talep eden yüksek sesli genç üyelerinin örneğine odaklanıyor. Gençler savaşın tamamen yeni gerçeklerinin onları barışsever yanlısımlarından kopardığı izlenimini veriyorlar. Savaş başladıktan hemen sonra, inandırıcı jestler ve endişe ikrarları kullanılarak birçok kişi tarafından hissedilen şoka hakiki bir ifade kazandıran Almanya'nın yeni simgesel dışişleri bakanı Annalena Baerbock'ü hatırlatıyor. Bu tür ifadeler, nüfusumuzda yaygın olan şefkat ve yardım etme dürtüsünü temsil etmediğinden değil, ama aynı zamanda Annalena Baerbock, savaşı kazanmaya kararlı Ukrayna liderliğinin hararetle şekilde ahlaki ders veren ısrarıyla özdeşleştirilebilecek inandırıcı bir ses de kattı. Bununla birlikte, kendi bağımsızlığı, özgürlüğü ve hayatı için savaşan bir milletin bakış açısını kendi bakış açısı kılmak için şiddetle acele edenlerle Soğuk Savaş tecrübelerinden farklı dersler çıkaran ve farklı bir zihniyet geliştirenler arasındaki çatışmanın özüne geldik. Bir grup savaşı, yalnızca zafer veya yenilgi merceğinden görebilirken, diğerleri *nükleer bir güce karşı yürütülen savaşın*

kelimenin geleneksel anlamıyla “kazanılmayacağı” biliyor.

Kabaca söylemek gerekirse, nüfusların daha millî ve daha millilik sonrası zihniyetleri, genelde savaşa karşı farklı tutumların arka planını oluşturur. Bu fark, Ukrayna halkının sergilediği ve son derece takdir edilecek, kahramanca direniş ve apaçık fedakârlık gönüllülüğü, benzer bir duruma düşecek Batı Avrupa halklarından beklenebilecek olanla karşılaştırıldığında çok üst düzeydedir. Ukrayna halkının anavatanlarını, kendilerinden çok daha güçlü bir orduya sahip düşmanlarına karşı korumaya son derece adanmış, her yaşta asker ve erin sarsılmaz cesaret ve zafer kararlılığı hayret edilesi müthiş bir durumdur! Biz Batılılar ise, böyle bir durum ortaya çıkarsa kendimizi savunmak için elimize silah almak yerine profesyonel ordular tarafından savunulabilelim diye ödeme yaptığımız profesyonel askerlere güveniyoruz.

Geniş bir genelleme yapacak olursam kahramanlık sonrası (*post-heroic*) zihniyetimiz, Batı Avrupa'da yirminci yüzyılın ikinci yarısında ABD tarafından sağlanan nükleer şemsiye altında gelişme imkânı buldu. Nükleer savaşın mümkün kıldığı yıkım göz önüne alındığında, siyasi seçkinler ve nüfusun büyük çoğunluğu arasındaki uluslararası çatışmaların, esasen yalnızca diplomasi ve yaptırımlar yoluyla çözülebileceği görüşü yerleşti. Çünkü hesaplanması zor olan kitle imha silahlarının konuşlandırılması tehdidi, klasik anlamda zafer veya yenilginin artık muhtemel sonuçlar olmadığı anlamına geliyordu. Askerî bir çatışma çıkması durumundaysa bu çatışma mümkün olduğunca çabuk çözülmeliydi. Veya Alman yazar Alexander Kluge'nin dediği gibi: “Savaş bize ancak barışmayı öğretebilir.” Bu görüş, her ne pahasına olursa olsun barış anlamına gelen ilkeli pasifizme eş anlamlı değildir. Yıkımı, insanların çektiği acıyı ve medeniyetsizleşmeyi olabildiğince çabuk bitirmeye odaklanmak, siyasi açıdan özgür bir varoluşu salt hayatta kalma sunağında feda etme talepleriyle bir tutulamaz. Askerî şiddete yönelik şüphecilik, otoriterlik tarafından boğulmuş bir hayatın -zorunlu normallik ile kendi kaderini tayin hakkı arasındaki çelişkinin farkındalığının bile ortadan kalkacağı bir hayatın- dayattığı bedel söz konusu olduğunda, ilk bakışta bir sınıra ulaşır.

Scholz'un dönüm noktasının sağcı yorumcular tarafından takdir edildiği şekliyle, eski barışseverlerimizin fikirlerini değiştirmelerine ilişkin açıklamam, bunun, o çağdaş ama tarihsel olarak eşzamanlı olmayan zihniyetlerin kafa karışıklığının bir ürünü olduğudur. Bu kendine özgü grup Ukraynalıların zafere olan güvenini paylaşıyor ama ilk önce uluslararası hukuk ihlallerine öfkeleniyor. Buça'dan sonra Putin'in Lahey'e teslim edilmesi çağrılarını hızla yayıldı. Bu ani feriyat, genel olarak, bugün uluslararası ilişkilere uygulamaya alıştığımız normatif standartların aşikâr doğasının sonucudur. Başka bir ifadeyle halk arasında yaygınlık kazanan beklentilerdeki ve insani duyarlılıklardaki değişimin gerçek boyutunun göstergesidir.

Bu yaşında, bir nebze şaşırıldığımı inkâr edemem. Çocuklarımızın ve torunlarımızın üzerinde yaşadığı ahlaki ilkelerimiz ve siyasi kültürümüz ile onun hafife alınan normlarının bulunduğu toprak ne kadar derinden altüst edilmiş? Ki muhafazakâr basın bile, her ne kadar Rusya, Çin ve hatta ABD tarafından tanınmamış dahi olsa Uluslararası Adalet Divanı'nın savcılarına sesleniyor. Ne yazık ki, bu tür gerçekler, Alman kısıtlamasının giderek artan tizdeki ahlaki suçlamalarıyla coşkulu bir özdeşleşmenin içi boş gibi görünen temellerine de ihanet ediyor. Putin hâlâ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip ve rakiplerini nükleer savaşla tehdit etmeye devam edebilmektedir. Bu yüzden savaşın sonlanması veya en azından bir ateşkes için hâlâ kendisiyle müzakere edilmesi gerekiyor. Mağdurların şiddetli, giderek dayanılmaz hâle gelen acılarına rağmen, bu savaşa katılmaktan kaçınma yönündeki sağlam temelli kararı fiilen riske atacak politika talepleri için ikna edici bir gerekçe göremiyorum.

ESKİ BARIŞSEVERLERİN DÖNÜŞÜMÜ HATALARA VE YANLIŞ ANLAMALARA YOL AÇIYOR

Müttefikler, hâlâ bir ulus devlet olma sürecine dâhil olmaları veya bu tür bir oluşum sürecini tamamlamaları sebebiyle tarihsel olarak uyuşmayan farklı siyasi zihniyetlere sahip olmalarından ötürü birbirlerine sitem etmemelidirler. Aksine, bu tür farklılıklar gerçek olarak kabul edilmeli ve iş birliği içinde akıllıca hesaba katılmalıdır. Ancak, perspektif belirleyen bu farklılıklar arka planda kaldığı sürece sadece

duygusal bir kafa karışıklığına; anında onaylama, diğerinin konumunu tamamen anlama ve gerekli öz saygı arasındaki karışıklığa yol açacaktı. Alman milletvekillerinin Ukrayna cumhurbaşkanının Federal Meclis'e yaptığı video konuşmasında sunduğu ahlaki çağrılara verdiği tepkilerde görüldüğü gibi... Savaşın algılanıp yorumlanmasında tarihsel olarak temellenen farklılıkların ihmali yalnızca birbirimizle ilişkilerde önemli hatalara yol açmaz. Alman cumhurbaşkanının Ukrayna'yı ziyaret etme davetinin sert bir şekilde geri çekilmesinde olduğu gibi. Daha da kötüsü, diğerinin gerçekte ne düşündüğü ve ne istediğine dair karşılıklı yanlış anlamaları da beraberinde getirir.

Bu farkındalık aynı zamanda eski barışseverlerin dönüşümüne de ciddi bir ışık tutuyor. Çünkü onların abartılı taleplerinin temelini oluşturan motivasyon ne öfke ne de korku ve merhamet, sözde realistler tarafından sürekli alay edilen normatif ilkelerinin reddiyle açıklanamaz. Aksine, tam anlamıyla bu ilkelerin fazlasıyla iyimser bir okumasından yola çıkıyorlar. Realistlere dönüşmediler, tersine aslında idealizmle dolup taşıyorlar. Elbette, ahlaki duygular olmadan ahlaki yargılar olamaz.

Ne de olsa, savaştan ötürü tarihî bir dönüm noktası ilan edenlerin, büyük ölçüde değişmiş bir uluslararası kümelenmeyle karşı karşıya kalan ve Atlantik ötesi belirsizliklerin gölgesindeki solcular ve liberaller olması, bunların da -geçmiş bir kavrayışa cevap olarak- ciddi adımlar atmak istemesi tesadüf değildir. Diğer bir ifadeyle eğer Avrupa, sosyal ve siyasi hayat tarzının dışarıdan istikrarsızlaştırılmasını ve içeriden zayıflatılmasını istemiyorsa, askerî olarak kendi ayakları üzerinde durmalıdır. Fransa'da Emmanuel Macron'un yeniden seçilmesi yeni bir fırsat anlamına gelmektedir. *Ama önce ikilemimizden çıkmanın bir yolunu bulmalıyız.* Bu umut, Ukrayna'nın bu savaşı "kaybetmemesi" hedefinin temkinli formülasyonuna aksediyor.

Kaynak: <https://www.resetdoc.org/story/jurgen-haber-mas-war-indignation-west-red-line-dilemma/> Bu makale ilk olarak 29 Nisan 2022'de *Süddeutsche Zeitung*'da yayımlanmıştır.

Çeviren: Hayrunnisa Sağlam

BAŞÖRTÜSÜNÜN UZUN KISA TARİHİ

GÜLŞEN ÖZER

Genelde tesettür, özelde üniversitelerde başörtüsü konusunda şimdiye kadar çok şey söylendi ve yazıldı. Türkiye gündeminden 1970'lerden bu yana hiç düşmeyen bu konuda yıllar boyunca yaşanan olayların neredeyse aynen tekrarlandığına, tarafların ileri sürdüğü görüşlerin genelde aynı kalıp, oyunun sadece aktörlerinin değiştiğine şahit olmak insanı garip bir karamsarlığa itiyordu. Yıllar boyunca başörtüsü vesilesiyle ortaya çıkan olayların ve gündeme gelen tartışma konularının, sadece kıyafet meselesiyle sınırlı olmadığı noktasında taraflar arasında neredeyse tam bir ittifak söz konusuydu. Kılık kıyafetle başlayan tartışmalar, temel hak ve özgürlükler, demokrasi, çağdaşlık, laiklik, ilerçilik, irtica, din ve vicdan özgürlüğü, kamusal alan gibi temaları da içine alarak içinden çıkılması zor büyük bir kör döğüşüne dönüşmüştü.

Bunlar büyük ölçüde geride kaldı fakat her şeyin yerli yerine oturtulması kisvesi altında her şeyin birbirine karıştırıldığı hiper gerçekliğin yani sunulana inanmanın yaygınlık kazandığı ifsat edici günlerdeyiz artık. Başörtüsünün yeni hâllerine odaklanma iddiasındaki "saha" çalışmalarının içerdiği yeni baskıcı söylemle mücadele etmek çok daha zor artık.¹ Öte yandan kararsız *Karar*'ın köşebentlerini dolduran kalemlerinin hayatı boyunca yavuz hırsızlıkla geçinenleri aklayıp pakladıklarına şahit oluyoruz. Hiç şüphesiz başörtüsü yasakları anlatılırken 28 Şubat 1997'deki darbe şartları gündeme geliyor ama meseleye biraz daha uzaktan bütünü görme çabasıyla bakanlar bu tarihi, üniversitelerde yasaklandığı daha doğrusu üniversiteye başörtülü kızların ilk defa gelmeleriyle başlayan yasak sürecine dek götürür.

BATICILAŞMA İDEOLOJİSİNDEN GÜNÜMÜZE

Başörtüsü yasağının gerisindeki ana fikri anlamaya, anlatmaya gayret edenler ise izleri takip ettiğinde kaçınılmaz olarak Osmanlı'nın çöküşü ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla belirginleşen batıcılışma ideolojisiyle karşılaşır.² Bu paradigma içinde

kiyafet değişimine zorlayan uygulamalar sürecin bir boyutudur. Üstelik durum kadınların başının üzerindeki değil erkeklerinkinden başlar. Kadınların kıyafeti ise erken dönem uygulamalarında hâkim zihniyetin 'aşağı' imaları ile psikolojik baskı altına almak şeklinde karşımıza çıkar. Buna göre modern ve iyi olan başı açık, salon kadınıdır. Söz konusu tabloyu etrafında gelişen olaylarla beraber bütünlüklü bir şekilde değerlendirmek, meseleyi kapsayıcı şekilde ortaya koymak farklı konulara dair de birtakım dosyalar açmayı gerektirir.

Seçilmiş siyasi iktidara yönelik bir teşebbüs olmanın yanında bariz vasfı milletin değerlerine meydan okumak olan 28 Şubat'ın "korku ve yüzleşme" temasıyla farklı şekillerde hatırlandığı³ 25. yılında başörtüsünün yeniden gündeme gelmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun birdenbire "Başörtüsüne yasal güvence sağlayalım!" şeklinde özetlenebilecek çağrısından söz ediyorum. Burada *birdenbire* kelimesini bilinçli kullanıyorum zira Kılıçdaroğlu âdeta rüyasında gördüğünü sabah heyecanla anlatan bir kişinin heyecanını yansıtan çıkışlarıyla bu görüntüyü veriyor. Benzer biçimde biraz geriye gidersek "Başörtüsü yasağını biz kaldırdık!" cümlesini de kurduğunu hayretle hatırlayabiliriz.

Hayretle çünkü yasağın yakıcı günlerinde bu işin yanlışlığına dair herhangi bir cümle sarf etmeyenlerin şimdi ortada bir yasak yokken yani mesele pratikte çözülmüşken yaptıkları bu heyecanlı çıkışlarını anlamlandırmak epey zor. Doğrusu Batıcılığın adresi CHP'yi kendi gerçekliğinden kopararak böylesi siyasi kazanç odaklı hamleler yapmaya mecbur bırakan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan takdir edilmelidir. Şunu kabul etmek gerekir ki nihai tahlilde Kılıçdaroğlu, AK Parti iktidarda olmasaydı, iktidarını İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* kitabında özetlediği gibi halkın

verebilir: Cihan Aktaş, *Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık Kıyafet İktidar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018; Fatma Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, Profil Kitap, İstanbul, 2000; Cihan Aktaş, *Turbanın Yeniden İcadı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018; Fatma Barbarosoğlu, *Cumhuriyetin Dindar Kadınları*, Profil Kitap, İstanbul, 2016.

3 Hilal Soylu, "Bir 28 Şubat Sergisinden 25 Yıl Öncesine/Sonrasına Yolculuk", *ZKS Kültür Sanat Yılığ* 2022, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s. 322-325.

1 Bir örnek için bk. Büşra Cebeci, Nevşin Mengü, *"Herkes İstedigi Gibi Yaşasın" Türkiye ve İran'daki Kadınların Başörtüsünü Çıkarma Pratikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

2 Başörtüsünü Türk modernleşmesinin sorunları ve kamusal tartışmaları bağlamında ele alan şu kitaplar bu konuda bir fikir

değerlerinin yanında durarak güçlendirmeseydi böylesi cümleleri kurmak zorunda kalmayacaktı. Erdoğan herkesin hayalini aşan kararlılıkla başörtüsünü tartışmaya mahal vermeyecek biçimde kamuda serbest bırakıp ardından aksi tutumları kin ve nefret suçu olarak tanımlayınca çitayı epey yükseğe çıkardı. Bunun karşısında durmak imkânsız olunca geriye aşmak kalıyor idi.

KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN POLİTİK HAMLESİ VE YENİ CHP

İşte tam bu nokta hiper gerçeklik olarak partisine lider olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun "mecburiyetleri" diye anılabilir. Tüm bu akışta Kılıçdaroğlu, çelişkilerini besleyen, ısrarcılığı sağlayan bir husus da gençlerin oyunu alabilme arzudur. Aslında bu uzun zamandır CHP'nin toplumsal değişimleri izlediğini düşünerek siyaset söylemi geliştirmeye çalışmasıyla da bağlantılı. Geçmişteki detaylardan haberli olanlar açısından problem yok fakat yasağı "saçmalık" diye gören gençler açısından durum böyle değil.⁴ Dolayısıyla "Yasağı ben kaldırdım!" dediğinde yaşı müsait olanlar bunun bir hakikat olmadığını bilir ama hedef zaten kendileri olmadığından ve tercihlerini değiştirmenin zor olduğu kitleden oldukları için bu farkındalıkları önemsenmez.

Şunu diyebiliriz ki *CHP'nin yeni teolojisi* bağlamında çok yönlü politik bir hamle yapılmıştır. Eski cumhurbaşkanı Abdullah Gül bir yana genç kuşaktan başörtülü bir genç kızın yaptığı teşekkür bu hamlede çok da başarısız olunmadığını gösterir. Bugün Kemal Kılıçdaroğlu'nun başörtülülerle fotoğraf veriyor olması da söz konusu "açılışın" parçasıdır. Genç kuşağa "Yasakçı olduğumuzu da nerden çıkarıyorlar!" demenin en kestirme yolu budur aynı zamanda. Diğer taraftan AK Parti'ye kızgın olanlara da "Biz eski biz değiliz!" mesajı da geçilerek AK Parti'nin kaybetmesi ihtimalinin doğurduğu tereddütler de izale edilmeye çalışılır.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylem zincirine göz attığımızda başörtüsünü andığı ilk cümleyi 2010 yılında bir söyleşide kurduğunu görürüz. Bu ertesi gün manşetlere "Başörtülü kızlar üniversiteye rahatlıkla girecek ve bunu CHP çözecek!" şeklinde yansınıyordu. Gelen tepkiler üzerine kendisi "Kızlar

4 Bu noktada hafızaları tazelemek için hem 1980'leri hem de 1990'ları ortaya koyan birkaç çalışmayı zikretmek faydalı olacaktır. Zekiye Oğuzhan, *Bir Başörtüsü Günlüğü*, 1998; Gülşen Özer Demirkol, *İkna Odaları*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2015; Gülşen Özer, *Direnış Güncesi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2018; Merve Kavakçı, *Başörtüsüz Demokrasiden Günümüze*, Beyan Yayınları İstanbul, 2021.

okula türbanla gidecek demedim!" diyerek sözlerini tevîl etmişti. Benzer şekilde bazı yayın organları da onun "Gerektiği gibi yani başı açık girecekler, demek istedi ve bu yolla sorunu çözeceğim!" demek istediğini belirtmişlerdi. Daha sonra bir televizyon kanalında sarf ettiği "O dönem YÖK başkanıyla konuştum, yasağın kaldırılmasını söyledim ve kaldırdılar. Başörtüsü yasağını biz kaldırdık. Başörtüsü yasağını biz kaldırdık diyorlar. Hikâye... Başörtüsü yasağını üniversitelerde kaldıran bu kardeşinizdir!" cümlelerinin *Karar* çevresindekilerce hatta bir kısım "öfkeli İslâmcılarca" allanıp pullanması hem Kılıçdaroğlu'nun hem de yeni CHP'nin konumlanmak istediği yeri göstermesi bakımından ibretlikti. Tüm bunlar genel olarak CHP'de Deniz Baykal ile başlayan ama söylemsel düzlemi aşmayan kontrollü merkez sağa açılma eğiliminin Kılıçdaroğlu ile zirveye çıktığını gösterir.

Şunu kabul edelim ki Recep Tayyip Erdoğan'ın normalleştirmek için her türlü güçlüğü göğüs verdiği düzenin, imkânlarından yararlanmak isteyen Kemal Kılıçdaroğlu artık başörtüsünün yılmaz müdafisi gibi hareket ettiğini ispatlama derdine düşmüştür. Gerçi onun diğer ideolojik akımlarla alakalı olarak sarf ettiği bazı sözlerden hareketle bunun da politik kâr odaklı bir numara olduğu düşünülebilir fakat bu durum Türkiye'nin dönüşümünü daha doğrusu halkın önündeki bariyerlerin kaldırılması gerçeğini değiştirmez. Bu yüzden Kılıçdaroğlu 8 Ekim 2013 yılında *Resmî Gazete*'de başörtüsünün Erdoğan hükümeti tarafından tüm kamuda serbest bırakıldığı gerçeğini hiç işitmemiş gibi görünmez bir yasakla mücadele ettiğini cümle âleme göstermek ister: "Kadınlara giyim kuşamını siyasetin tekeline çıkartıyoruz. Bu hakkı yasal güvenceye alacağız. Bunu bir tartışma konusu olmaktan tümüyle çıkartacağız." şeklindeki beyanı ile kendini bir üst mücadele zeminine taşımış olur.

VERİLEN KANUN TEKLİFİ VE SONRASI

Kemal Kılıçdaroğlu, 4 Ekim 2022'de üç maddeden oluşan bir kanun teklifi verdi. Bunda şunlar yer alıyordu: "Kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile üst kuruluşlarına bağlı olarak bir mesleği icra eden kadınlar, yürüttükleri mesleğin icrası kapsamında giyilmesi gerekli cübbe, önlük, üniforma vb. dışında kıyafet giymek ya da giymemek gibi temel hak ve özgürlükleri ihlal edecek biçimde herhangi bir zorlamaya tabi tutulamaz. Bu Kanun hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür. Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer." Ne var

ki Kılıçdaroğlu'nun başörtüsünü güvence altına almaya dönük çağrısının somutlaşmış hâlini daha dikkatli ele alırsak karşımıza samimiyet sorunu yanında teklifin sağlıklı olup olmadığı problemi çıkar.

Diğer taraftan CHP lideri aynı anda dile getirdiklerini politik kâr düzeyinde bırakmayıp kitlesini de dönüştürücü bir söylem zinciri geliştirseydi daha samimi olduğunu kanıtlayabilirdi. Ancak hâlâ sureta yenilenen parti teşkilatlarında başörtüsü üzerinden kin ve nefret söylemini sürdürenler, dünden bu yana hiç mesafe alınmadığını düşündürüyor. Hatta oy kaygısıyla bile olsa "dindarlara" prim verilmesi müzmin Batıcılarda bir rahatsızlık ortaya çıkarmıştır. Öyle ki onların nazarında başörtülüler hep korktuklarını gerçekleştirenlerdir. Elden gitmesinden korktukları "laik" "çağdaş ülke" tablosuna halel getirenlerdir. Okullara girmesine izin verilmeyenler, Meclis'te, devlet dairelerinde kendi deyimleriyle her yerdedirler. Bir gün sona ereceğini düşledikleri bu ortamı destekleyen açıklama kendi liderlerinden geldiğinde yaşadıkları hüsrana katmerlenir. Ezkaza seçimlerde olası bir başörtülü aday olursa CHP tabanında muhtemelen hüsrana derinleşip daha da öfkeye dönüşebilir. Nitekim bu doğrultuda sosyal medyaya yansıyan akademik görünümü paylaşımlar Türk modernleşmesinin o bilindik klişelerinin hâlâ tekrar edildiğini gözler önüne seriyordu.

Bunula birlikte CHP'nin başörtüsünü güvence altına almak için ortaya konan kanun teklifi, şartlar değiştiğinde tekrar yasağı uygulamaya engel değil aksine kapı aralayacak içeriktedir. Mesela "mesleki gerekliliklere işaret eden kıyafet biçimi hariç" anlamına gelen madde başörtülü olmayı pek çok meslek için imkânsız hâle getirebilir. Zira "Kamu kurum ve kuruluşlarında (...) mesleği icra eden kadınlar, yürüttükleri mesleğin icrası kapsamında giyilmesi gerekli cübbe, önlük, üniforma vb. dışında" ibaresi "mesleki üniforma" tanımını nasıl yaptığınıza bağlı olarak tam tersi bir uygulamaya yol açılmayacağını garanti etmez. Bu ise kanun teklifini hazırlayanların samimiyetleri konusunda büyük soru işaretleri doğurmaktadır.

CHP'nin ittifak sistemiyle yeniden canlandırıldığı Kemal Kılıçdaroğlu döneminde, Bünyamin Bezci'nin ifadesiyle söylersek "kendi dünyasından kopmuş hiper gerçek CHP'nin" bundan sonra neler yapacağını kestirebilmek günden güne zorlaşıyor artık. Denebilir ki Kılıçdaroğlu politik bir hamle yaptı ve gerçekleşmeyeceğini düşündüğü, gerçekleşse bile sınırlarını kendisinin çizdiği bir oyun kurmaya çalıştı ama son sözü Cumhurbaşkanı

Recep Tayyip Erdoğan söyledi. "Buyurun!" dedi. "Bununla kalmayalım daha iyisini yapalım!" diye devam etti. Açıklamanın alt satırlarını okuyablenler açısından bu, politik dünyanın ince, keskin, görünmez, ihtişamlı bir düello gibiydi. Salt başörtüsünü güvence altına alma çabası aslında sorunun varlığına da işaret ettiğinden rahatsız edici bir boyut söz konusu olabilirdi. Bu noktada Erdoğan'ın anayasal açıdan sadece başörtülülere değil başı açıklara da güvence getirme teklifi, meselelerin Türkiye'de yabancılaştıran düzenin uygulamalarının ötesine geçen bir perspektifle ele alındığını bir kere daha kanıtladı. Keşke süre avı yıllarca sürdürülmeyip bu mesele yasal veya anayasal zemine ihtiyaç duymadan teamüller üzerinden kendiliğinden çözülebilseydi fakat bu Türkiye'nin Batıcı elitlerinin saçma tutun ve davranışlarından dolayı gerçekleşemedi.

28 Şubat darbesinin tetiklediği süre avında 1997-2003 yılları arasında 4 bin 220 kişi kamudan çıkarılmıştı. Farklı kurumlardan gerçekleşen bu ihraçlar dışında istifalar da vardır. 2023 seçimlerine giderken samimiyet testinin en kolay yollarından biri ve ilki süre avı neticesinde ihraç edilenlerin ellerinden alınan haklarının tanzim edilmesi olabilir. Başörtüsünü de içeren anayasal düzenleme yapılırken 28 Şubat sonrasında "af" ile görevlerine iade edilenlerin özlük haklarını alabilmeleri için mutlaka ek bir düzenleme yapılmalıdır. Bu sayede gerçek bir helalleşme imkânı doğar. Doğrusu KHK ile ihraç edilenlere tüm özlük haklarının verilmesi 28 Şubat'ta atılanlar açısından adalet duygusunu örselemektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz çerçevede bir düzenleme yapılırsa, 25 yıllık trajedinin yol açtığı yaraların bir nebze de olsa kapanması ancak 28 Şubat'ta mağdur edilenlerin özlük haklarının verilmesiyle mümkün olabilecektir. Konu sadece başörtü üzerinden konuşulsa da üniversite diplomalarında denklik sorunu yaşayanların, hapishaneye atılanların ve dönemin korku iklimi nedeniyle farklı noktalarda haksızlığa uğrayanların durumları hakkaniyet ölçüsüyle telafi edilmelidir. Unutmamak gerekir ki Türkiye'de mesele sadece başörtülü kadınlar ve adı sıklıkla anılan 28 Şubat'la sınırlı değildir. Asıl mesele, inananların 1920'lerin ortalarından başlayarak İslâm ve onun pratiklerine inanma ve uygulama hürriyetlerine sahip olup olmaması ve nihayet birkaç yıldır bunun yasal zemine kavuşması ve geçmişin vicdansız uygulamalarının bir daha asla geri gelmemesidir.

ENERJİ KRİZİ ABD-SUUD İLİŞKİLERİNİ VURUYOR

Said ŞİHABİ

Altı aydan fazladır kızışan Ukrayna krizi sadece Rusya-Batı ilişkilerini karmaşıktırmadı, aynı zamanda etkileri ABD'nin bazı müttefikleriyle ve özellikle de bazı Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleriyle ilişkilerine uzandı, petrol ve gaz fiyatlarının yükselmesi sonucu küresel fiyatların artması krizine katkıda bulundu. Buna ilaveten OPEC örgütünün önemi katlandı. 13 üyesine ilaveten Rusya dâhil diğer 10 petrol ülkesinin ana örgütlerle üretim politikalarında koordinasyon kurmaya ve OPEC+ adı altında çalışmaya başladığı 2019'dan beri petrol kartelinin nüfuzu genişledi.

Sorun, adı geçen tarafların birbirleriyle kopukluğa hazırlık boyutu veya en azından dünyanın istikrarı ve güvenliği üzerinde büyük etkisine göz yumulması etrafında dönüyor. Savaş halkasının, özellikle de Rusya'nın sınırlı operasyonel alanda dahi olsa nükleer silah kullanmaya hazır olduğunu açıklaması sonrası genişlemesi en yüksek ihtimaldir. Sorun, özellikle BM'nin ve AB gibi bölgesel birliklerin krizin kontrol altına alınması için girişimler sunma noktasındaki somut rollerinin yokluğunda derin endişe oluşturuyor.

Bu şartlarda bazı Körfez yöneticileri işaret edilen boşluktan istifade ederek sınırlı girişimlerde bulunmaya çalışıyor. Burada Suud-Rus yakınlaşması yorum ve analizlerin başlangıcı olarak görülüyor, ABD-KİK ve özellikle Suud ilişkilerinde temel değişim yaşanması bekleniyor. Bu düşün-

ce şu gelişmelere yol açtı: Birincisi Suud Veliaht Prensin petrol üretimini ABD'nin istediği gibi arttırmayı reddetmesi. İkincisi bazı savaş esirlerinin serbest bırakılması için Rusya nezdinde arabuluculuk yapması. Üçüncüsü ABD Kongresinin bazı üyelerinin Suud'la silah antlaşmalarının durdurulması çağrısı ve Biden'ın OPEC+'nın petrol üretimini düşürme kararı sebebiyle Riyad'a karşı adımlar atılacağını ima etmesi.

6 Ekim'de OPEC+ toplantısına katılanlar üretimi dünya tüketiminin yüzde 2'si veya günlük 2 milyon varil oranında düşürme kararı aldılar. Bu karar Biden'ın geçen Temmuz'da petrol üretimini arttırmaya teşvik için Riyad'ı ziyaret ederek izlediği Amerikan diplomasisine atılmış bir tokattı. Kararı Suudi Dışişleri Bakanı Faysal bin Ferhan "siyasi sebepleri olmayan ekonomik bir karar" diye görmüştü. Ancak Amerikan tarafı başka şekilde okudu ve uygulanamayacak adımların işaretini verdi. Karen Jean Pierre Beyaz Saray'da günlük medya özetinde "Bir tür yeniden değerlendirme ihtiyacındayız. Özellikle de OPEC+'nın aldığı karar sonrası Suudi Arabistan'la farklı ilişkilerimiz olacak." dedi. Ondandan önce Millî Güvenlik Konseyi sözcüsü John Kirby CNN'e yaptığı açıklamada "Başkan Biden bu ilişkiyi yeniden değerlendirmeye devam etmemiz gerektiği hususunda çok açıktı. Yeniden gözden geçirmeye hazır olmalıyız." şeklinde konuştu. Kongre üyeleri karara yönelik öfkelerini ifade ederek hatta girdi. Senatoda Dışişleri Ko-

misyonu Başkanı bir hafta önce gelecekte Suudi Arabistan'a silah satışlarını yasaklama tehdidinde bulundu.

Biden'in Riyad'a yönelik sefinden farklı tutumları olduğu doğru. Seçim kampanyası sırasında bu tutumlarını ifade ederek Riyad'ı "dışlanmış ülke" olarak nitelemişti ancak taraflar arasındaki ilişkiler eskidir ve yüzyılın dörtte üçünden fazla bir süreye dayalı olup Biden tek başına değiştiremez. Buna dayanarak Riyad'ın mevcut yönetimi hoşnut etmeyen tutumlar alması Biden'in şahsına yönelik hoşnutsuzluğunun ifadesidir ve hedef ABD değildir. Riyad mevcut başkanın gelecek seçimlerde Beyaz Saray'a gelececeğini ve öngörülebilir gelecekte politikalarının uygulama alanı bulamayacağını biliyor.

İnsan hakları ve demokrasi konularının Washington ile Riyad arasındaki siyasi tartışmalarda gerekçe olarak gündeme geleceği doğru ancak ABD'nin kendi çıkarlarını bu iki yaklaşıma tabi tutacağını kim söyledi? ABD bu iki yaklaşımı (insan hakları ve demokrasi) taşımakta ne zaman ciddiye aldı? Bu tartışmaların görülenin tam tersi bir amacı olduğunu ve tarafların ilişkileri zayıflatmak değil, güçlendirmek için kendi silahlarını kullandığını düşünenler var.

Petrol, ilişkileri kadraja almanın tek güçlü etkeni değil artık. Bölgesel politikalar ve İran'la ilişkiler var ve ABD yönetiminin gözünde en önemlisi İsrail oluşumuyla normalleşme meselesi. Washington'un Riyad'a baskı sebepleri realiteden farklı. Bu yüzden öngörülebilir gelecekte tarafların ilişkilerinde hatırı sayılır değişimler yaşanması beklenmiyor. Analistlerin çoğunluğu tarafların uzaklaşma eğilimi içinde

John Biden

Muhammed Bin Selman

olmadığında neredeyse hemfikir. Ayrıca ilişkilerin sorunlu sürecinde can sıkıcı çarpmaların yaşanacağı da hemfikirler. Ancak siyasi süreç, hava türbülansından geçen ancak teslim olmayan ve bu sebeple düşmeyen uçak gibi oldu.

Hiç şüphesiz enerji, bir yandan petrole talebin artması ve diğer yandan dünyanın enerji ihtiyaçlarını karşılayan rakip alternatif arama çabalarıyla birlikte uluslararası ilişkilerin en kapsamlı başlığı olarak kalacaktır. Güneş, rüzgâr ve yenilenebilir maddelerden elde edilen enerji ancak ABD'nin ihtiyacının yüzde 40'ını karşılıyor. Dünya standardında ise alternatif enerji dünya ülkelerinin ihtiyaçlarının sadece yüzde 10'unu karşılıyor.

2018'den itibaren ABD ham petrol, diğer petrol sıvıları ve biyoyakıt da dâhil dünyanın en büyük petrol üreticisi oldu ancak hâlâ kendisine yetmekten uzak ve ABD'de üretim maliyetlerinin

artması da dâhil bazı sebeplerden ötürü büyük miktarda petrol ithal ediyor. Ortadoğu'daki petrol yatakları varil başı 31 dolarla dünyanın en düşük üretim maliyetine sahipken ABD'de derin sulardan petrol varili çıkarmanın maliyeti varil başına 43 dolara çıkıyor ve bu petrolün kardeşi kaya petrolün varili bu maliyetin de üstünde olup 44 doları aşıyor. Bu yüzden ABD hâlâ birçok ülkeden petrol ithalatına bel bağlıyor.

Suudi Arabistan ABD'nin petrol ithalatının yüzde 58'ini oluşturuyor ve bu yüzden Amerikalılar dışarıdan ithal edilen petrolün en büyük kaynağı olarak görmekte bu ülkeyi. Yüzde 13 Irak'tan, yüzde 13 Kanada ve yüzde 8 Venezuela'dan geliyor. Ukrayna krizi patlak vermeden önce günlük yarım milyon varil petrolü Rusya'dan ithal ediyordu.

Peki, bu gerçeklerin gölgesinde ABD-Rusya ilişkileri nereye gidiyor? Sadece petrol bu ilişkilerin temeli mi? Hiç şüphesiz petrol

bu ilişkilerde önemli bir etkeni oluşturuyor ve özellikle de ABD kendisini Batı dünyasının lideri olarak görürken ve Batılıların ithal ettiği enerji kaynaklarını korumaya çalışırken... Ancak başta Ortadoğu'daki stratejik denge olmak üzere başka yaklaşımlar da daha az önemli değil. 1979'da Şah rejimini deviren İran'daki İslâm Devrimi'nden beri ABD, yetmişlerin sonlarına kadar Washington'u İran ve Suudi Arabistan'ı silahlandırmaya sevk eden "ikiz sütunlar" politikasının alternatifi yeni bir politika benimsedi. İsrail, stratejik öneminin gerilemesine rağmen ABD'nin Ortadoğu politikasının derinliğini oluşturuyor. İran'la buluşmanın zorluğu ve ABD'nin nükleer antlaşmayı yeniden imzalamaya girişimlerinin çıkmaz yola girmesiyle birlikte ABD yeniden Ortadoğu'daki stratejisini formüle etti ve bir kez daha İsrail'in Amerikan politikası için önemini yineledi.

(Kudsülarabi, القدس
17 Ekim 2022)

HAMAS VE SURIYE'DE KATİLLERLE DANS

Semir EZ-ZEYN

İslâmî Direniş Hareketi HAMAS'ın Gazze şeridindeki liderinin yardımcısı Halil el-Hayye Meyadin televizyonunun kendisinden aktardığı üzere “Esed’le görüşmemiz şanlı bir gündür!” derken kendisinden ve Suriyelilerin kanından utanmadı. Eli Suriyelilerin ve Filistinlilerin kanıyla kirlenmiş Suriye Devlet Başkanının HAMAS hareketine ihsanda bulunması ve Filistinli gruplardan oluşan heyet içinde kabul etmesi sonrası Hayye, Şam’da düzenlediği basın toplantısından utanmayarak Suriye ile anlaşmazlık sayfasını kapattığını ilan etti.

Acaba Hayye ve arkasındaki HAMAS yönetimi, -kendi internet sitesinin aktardığı üzere- “Esed’le buluşmanın direniş ruhunun ve kırılmaya direnen ekseninin bugün güçlü şekilde yenilediği ve yeniden oluşturulduğuna dair dürüst bir ifade olduğuna” ikna olmuşlar mıdır? Hareket Suriye’de neler yaşandığının farkındaysa ve kendi dar hizipçi çıkarları için bu yaşananları görmezlikten geliyor veya inkâr ediyorsa bu bir felakettir. Şayet geçen 11 yıl boyunca Suriye’de yaşananlardan cahilse bu daha büyük bir musibettir.

Siyasi güçlerin kendi davalarına hizmet olarak gördükleri ittifaklar kurmaları, bu ittifakların temel davalarıyla çelişmemesi şartıyla haklarıdır. Çelişiyorsa bunu siyasi çalışmanın pragmatizmi ve amacın aracı meşrulaştırmasıyla haklı çıkarmak mümkün değildir. Bencillik ve sefillik içine boğulmuş bu ilke bile halkın katili biriyle ilişkiyi meşrulaştırmaz.

Sonrasında “Suriye ile ilişki direniş eksenine ve direnişe inanan herkese güç verir.” yollu konuşmalar yapıldı. Konuşulan hangi Suriye ve hangi güç direnişe güç veriyor? Hayye hangi mantıkla konuşuyor ve HAMAS hareketi hangi politikayı izliyor?

Hayye’nin ve arkasındaki HAMAS yönetiminin anlamadığı husus, kurbanlarının davaları birdir ne ahlaki ne de siyasi olarak ayrılabilir. Sebep olduğu ölü, yaralı, engelli, kayıp ve evsiz milyonlarca Suriyeliye yaşattığı acıları inkâr ettiği bir zamanda Filistin direnişini desteklediği gerekçesiyle katil Esed’in yanında durulamaz. Rejim eliyle akan tüm bu Suriyeli kanını farkında olmaksızın HAMAS görmüyor yahut bugün bir kalem çizigiyle gizlemek istiyor, adeta bu suça ilişkin geçmişteki tutumunun yanlış ve bireysel olduğunu, liderlerinin bunları suç kabul etmediğini düşünüyor adeta! Bu yaklaşıma göre, rejimden özgürlüklerini istediklerinde barbarca öldürülerek cevap alan Suriyeliler hatalı oluyor. Böylelikle HAMAS katil rejimi destekler duruma düşüyor. Hayye “Başkan Esed’e Suriye’nin yanında, toprak bütünlüğünün ve tek devletinin yanında olduğumuzu, devleti hedef alan saldırılara karşı çıktığımızı vurguladık.” diye tekrarlıyor. Hangi devlet ve hangi saldırı Suriye’yi hedef alıyor? Bu devletin rejiminin Suriye halkına yönelik saldırısına ne demeli? Rejimin Filistinli mültecilere kampları da dâhil Suriye’nin genelinde yaptığı yıkıma ne demeli? Bu adam hangi toprak bütünlüğünden ve rejimin tanklar, varil bombaları ve toplu katliamlarla parçaladığı

hangi tek devletten konuşuyor? Suriye halkını aç bırakan ve köşullarını dibe götüren Esed ailesinin Suriye’sini mi? HAMAS hangi savaşta Suriye’nin yanında duruyor? Yıllardır süren İsrail saldırılarını mı kast ediyor ki İsrail bombalamadığı Suriye bölgesi bırakmadı. Rejim yüzüzsüz İsrail saldırılarına tek kurşunla bile cevap vermedi. Kendi halkını daha fazla öldürerek, küçük çocukların dahi kanmayacağı direniş sloganları altında fakirleştirerek İsrail’e dolaylı destek vermektedir rejim.

Şam’daki katillerle uzlaşması sebebiyle HAMAS hareketi sadece Suriyelileri, acılarını, davalarını ve özgürlük haklarını rahatsız etmiyor, aynı zamanda özgürlük ve adaletin adresi vasfıyla Filistin davasını rahatsız etmektedir. Ki bu dava, haklarınızı, özgürlüğünüzü ve toprağınızı gasp eden tarihî zulümlere maruz kalmıştır. Bunları yapan düşman İsrail’le savaşınız özgürlük ve hak davasıdır. Böyle olduğu içindir ki kendi ülkesinde haklarını ve özgürlüğünü isteyen bir halka karşı Esed katiliyle birlikte olunamaz. Katilin yanından durmak Filistin’in millî davasına karşı durmaktır. Katille saf tutmak sadece rejimin suçlarının üzerini örtmek için kullandığı Suriye davasına karşı değil aynı zamanda bir özgürlük davası olarak Filistin millî davasına karşı da bir eylemdir.

Siyasi baskılar katillerin yanında durmayı hiçbir şekilde haklı çıkaramaz. Maalesef HAMAS’ın, İran’ın baskısıyla Şam’daki katillerle yeniden kurduğu ilişki oradan gelecek mali bütçeler içindir. Bu politik davranış HAMAS’ı bir direniş projesi olmaktan çıkarır ve Gazze Şeridi’nde halkın aleyhine keyfi bir yönetim için ittifak kurdukları anlamına gelir. Kendilerini hak sahibi, özgürlük ve adalet direnişçisi olarak gören güçlerin adil bir davaya karşı dur-

ması ve bu davanın celladını desteklemesi meşru görülemez. Suriye'nin rejimle mücadeledeki özgürlük davası Filistin davasından daha az önemli değildir. Filistinliler kendi davalarına merkezî sorun, diğerlerine ise ikincil sorun olarak bakmayı bırakmalılar. Başkalarının acılarına iyi bakmalılar ve dayanışma içine girmeliler, inkâr etmemeliler. Aksi takdirde başkaları da Filistin davasını hafife alır, Filistinlilerin acısını görmezlikten gelir ve marjinalleşmiş görürler, HAMAS'ın Suriyelilerin acılarına ve davalarına gösterdiği kayıtsız muamelenin aynısını yaparlar.

Başta Fetih ve HAMAS hareketleri olmak üzere Filistinli siyasi güçlerin Suriyelilerin özgürlüğüne karşı Suriye'deki cinayet rejiminin yanında durması ahlaki ve siyasi açıdan utanç vericidir. Çünkü Filistin ve Suriye'deki özgürlük ve adalet davasının aynı olduğu için bu grupların utanç verici tutumunu şiddetle kınıyorum ve bu tutumlarından dolayı Suriyeli ve Filistinli rejim kurbanlarına özürlerimi sunuyorum.

(*el-Arabi el-Cedid*, 21 Ekim 2022)

BATI'NIN İKİYÜZLÜLÜĞÜ MÜ ACİZLİĞİ Mİ?

Tarık EL-HUMEYİD

Haftalardır Ukraynalılar Rusların Ukrayna'daki savaşta kullandığı İran İHA'larının tehlikesine dair serzenişte ve uyarılarda bulunuyorlar ancak özellikle ABD yönetimi OPEC+'nın üretimi düşürmesini konuşmayı ve şaşşal bir şekilde Suudi Arabistan'ı eleştirmeyi yeğliyor.

Avrupalılar da bunun farkındalar ve hatta New York'ta tartışıldı ve ABD yönetimi kendilerine açıkça şunu söyledi: "Şu an Rusya'ya verilen İran İHA'larına önem veriyorsunuz. Bizler yıllardır İran'ın bize yönelik tehlikesine sizleri ikna etmeye çalışıyorduk. Avrupa diğer ülkelerden daha mı önemli?"

Tüm bunlara rağmen ABD yönetimi ve Avrupalılar İran'ın kapsamlı terörüne son vermek için harekete geçmedi ve dahası bir hafta öncesine, Batı'yı ve Mollaları çok sıkıntıya sokan barışçıl gösterilerin kendilerini rahatsız etmesine kadar İranlılarla temas kurmak için en iyi alternatiflerin nasıl bulunacağı hususunda konuşmaktan geri durmuyorlardı.

Geçen pazartesi Ukrayna Cumhurbaşkanı Danışmanı Mihaylo Podolyak, Rusya'nın İran yapımı Şahid-136 İHA'larıyla Ukrayna şehirlerine saldırması sonrası İran'ın "Ukraynalıların katledilmesi suçlarının" sorumlusu olduğunu ifade etti. Danışman Twitter hesabında doğru ve dikkat çekici şöyle bir görüş yazdı: "İran Ukraynalıların katledilmesinin sorumlusudur. Halkına zulmeden devlet şimdi Avrupa'nın göbeğinde çok sayıda insanı katletmek için ölümcül silahlar veriyor." Podolyak burada önemli ve hatta en önemli şeyin "Bunlar kontrolsüz eylemlerin ve otoriter rejimin imtiyazlarının sonuçlarıdır. Bu, cezaların yetersiz olduğu bir durumdur." Bu görüş çok doğru ve tüm kanıtlar teyit ediyor.

Özellikle saf bir şekilde İran rejimini rehabilite etmeye çalışan Başkan Obama döneminden itibaren Amerikan ve Avrupa hoşgörüsü olmasaydı İran, dört Arap başkentine müdahalesi bir yana Avrupa'ya müdahale edemezdi. Obama politikalarının saflığı diyorum, çünkü kendisi yani Obama birkaç gün önce ses ve görüntüsüyle 2009 yılında İran Yeşil Devrimi'ni desteklememekle hata ettiğini ve bunun yerine İran'ın teröristlerine "uzatılmış el" politikasını izlediğini itiraf etti.

Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e sözde Arap Baharı döneminde "Git, şimdi yani şimdi!" diyen Obama'nın partisi ve önceki yönetiminin üyeleri ki şu an hâlâ yönetiyorlar bir hafta öncesine kadar İran halkının protestolarını umursamaksızın molla rejimini rehabilite etmeye çalıştılar. Obama şimdi bunu dalgaya kapılmak ve seçimlerde demokratları desteklemek için yapıyor.

ABD'deki hikâye hâlihazırdaki yönetimle sınırlı kalmıyor, 2001'den beri okuyorsa şayet bölgemizle ilgili bir haber okuduğundan şüphe ettiğimiz Bernie Sanders gibi zamanın dışında yaşayan şahsiyetler de nasibini alıyor.

Keza haftalar öncesine kadar Irak pazarlarına girmek ve oradan enerji elde etmek için seferber olan Avrupa da OPEC+ kararını seçim kazanımları elde etmek için kullanmaya çalışan Biden yönetimi gibi insan haklarıyla pek ilgilenmiyor.

Ukrayna Cumhurbaşkanı'nun danışmanının "bunlar kontrolsüz eylemlerin ve otoriter rejimin imtiyazlarının sonuçlarıdır. Bu, cezaların yetersiz olduğu bir durumdur." şeklindeki sözünü acaba ABD yönetimi ve Batı özümsememiş mi? Bunu yapmaktan acizler mi yoksa bu bir ikiyüzlülük mü?

(*Şarkuavsat*, 19 Ekim 2022)

BİR MONOGRAFİYE SİĞMAYAN HAYAT

— METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU —

Dostlarım, beni yakından tanıyanlar Elaziz’de dünyaya geldiğimi, ortaokul ve liseyi Malatya’da okuduğumu, üniversite hayatımın İstanbul’da geçtiğini bilirler.¹ Malatyalı yıllarımda, lisedeyken Sezai Karakoç’tan önce bizzat Necip Fazıl üstatla tanışmış, onu sahnede takdim etmiştim. Bu beni Türkiye’deki Müslüman damarla fiili anlamda temasa geçiren ilk adımdı. Tabii *Büyük Doğu*’yu heyecanla daha lisedeyken okumaya başlamış, Harput dolayısıyla da şiire, türküye meraklı ve yatkın birisiydim. Bu sebeple şiir severliğim yönüyle de üstat Necip Fazıl’ın şiirlerini taklit ederek şiire de yönelmiştim, ama günün birinde ismini *Yeni İstiklal*’de gördüğüm Sezai Karakoç’un şiir kitaplarının üçüncüsü olan ve içinde kırk şiir bulunan *Hızır Kırk Saat*’i (1967) yutarcasına okuyacağımı bilmiyordum elbette. Meseleye epik açıdan bakan bir uzun çağın destanı olan bu eserinden önce yayımlanan ancak sanat çevrelerinde hak ettiği ilgiyi göremeyen *Körfez* ve *Şahdamar* adlı şiir kitaplarına sahaflarda rastladığımda âdeta dünyam değişmişti.

Sezai Karakoç’un Diyarbakirli olduğunu öğrenince de müthiş heyecanlanmışım. Çünkü kısmen Diyarbakirliyim ben. İlk mektebi orada okumanın ötesinde tüm çocukluk anılarım Maden ve Diyarbakir’e aittir. Ergani, Maden ve Diyarbakir arasında bir ilçe. Ergani’ye gidiyorduk, Zülküfül Tepesi’ne çıkıyorduk. *Hızır Kırk Saat*’i okurken, orada bu tepeden söz edildiğini görünce tarifsiz duygular uyanmıştı içimde. Zaten şiirden hoşlanan ama aynı zamanda toprağını, şehirleri ve ikamet ettiğim yerleri seven birisiydim. Neden bilmiyorum ama bende şiir sevgisiyle birlikte şehir sevgisi de oluştu. Elaziz’i, Maden’i, Diyarbakir’i seviyordum, sonraki yıllarda Malatya, İstanbul ve Bursa muhabbeti de teşekkür etti. Tabii seyahat ettiğim başka şehirlerin sevgisi...

Dolayısıyla Sezai Karakoç denilince hemen Ergani ve Diyarbakir’i hatırlarım. Oradaki anılarım, çocukluğum gelir hatırıma. Çocukluğumu geçirdiğim Kürt Mence teyzenin evini asla unutamam. Onun oğullarıyla yaşadıklarımın hatırladıklarım ise bambaşka duygular uyandırır bende. Bütün bunların Karakoç tarafından da yaşandığını ve şiire aksettirildiğini gördükçe sanki o şiirleri kendim yazmışçasına mutlu oluyorum. Dolayısıyla Karakoç, Ergani, Diyarbakir anıldığında kalbim titriyor, böyle bir sevgi var içimde. Sonra onunla tanışınca benzer duyguların onda da olduğunu bazı konuşma-

1 Bu metin, yazarın Sezai Karakoç’un vefatının akabinde yaptığı bir konuşmadan ve Hayrullah Türker’in kendisiyle eserlerini merkeze alarak yaptığı ve müstakil bir kitap olarak yayımlanacak olan kapsamlı söyleşinin *Felsefe Sıfır Din Bir’di* (Okur Kitaplığı, İstanbul, 2017) kitabı üzerine olan kısımdan hareketle oluşturulmuştur. (Umrani)

larımızda hissettim. O Diyarbekir'i, Ergani'yi, Anadolu'yu, toprağı anlatırken sanki o değil de ben anlatıyordum, ben konuşuyordum. Böyle bir benzerlik, yakınlık, ünsiyet vardı aramızda. Buradan hareketle şunu söyleyebilirim: Onun dünya görüşü, eserlerine yansıyan yüzdür. Bağlı olduğu kültürel çevre ve aile, hatıralar, din ve gelenekler onun şiir görüşünü önemli ölçüde etkilemiştir.

SEZAI AĞABEY

Kısa bir süre sonra daha o yıllarda bir Sezai Karakoç tilmizi olacağım düşüncesiyle hep İstanbul'a gitmeyi intizar ettim. Nihayet 1960'ların sonuna doğru İstanbul'a vardığımda yakın hemşerim ve dostlarım Ebubekir Eroğlu, Ahmet Yücel'le birlikte hukuk fakültesinde okuyorduk. Karakoç otuzlu yaşlarda, bizler de yirmilerinde üç delikanlı olarak Nuruosmaniye Caddesi Atasaray Han'ın beşinci katındaki *Diriliş* yazıhanesine devam etmeye başlamıştık.

Benim Mehmet Âkif gibi bir üstadım vardı. Fakat onu sadece eserlerinden tanıdım. Benim yine önceden Mehmet Said Çekmegil üstadım vardı. Onunla temasımızda ise duygu boyutu hemen hiç olmamıştı. Tamamen düşünce boyutunda beraberlikler yaşamıştık, neredeyse duygular iptal edilmişti. Benim yine Necip Fazıl üstadım vardı, onunla temasım fiziki anlamda epeyce mesafeli ve salt estetik boyuta münhasırdı. Fakat Sezai Karakoç'la tanışınca bütün bu boyutların hepsinde ona kendimi yakın hissettim. Onun için hep derim ki Karakoç Âkif'ten sonra, Kur'ân diyen ve bu yönüyle benimsediğim bir şairdir. Duygu, düşünce, estetik bakış, Kur'ân ifadeleri beni çok etkiledi Karakoç'ta. Bir de, tabii, yerlilik, aidiyet ve mensubiyet hissine karşı olumsuz bir tavır takınmamak...

İnsanlar annelerinden utanırlar bazen. Çok şahit oldum. Anneleri köylü, okuma yazma bilmiyor, Türkçeyi düzgün konuşamıyor diye annelerinden utanıyorlardı. Sorduğunuz zaman nereli olduğunu, köylülüklerini ve köylerinin adını söyleyemezlerdi. Çünkü küçük şehirlerden, köylerden, kasabalardan büyükşehirlere taşınmış bizler taşralı hâleti ruhiyesi ile bir aşağılık duygusunu (ister istemez acemi gençlik ve de ergenlik ruhuyla) taşıyorduk. Aslında ben açıkçası taşralılığımın her zaman mem-

Sezai Karakoç'un *Hızır*la *Kırk Saat* kitabını ele alanlar içindeki birtakım menkıbelere takılır kalırlar. Karakoç evet, menkıbelerden, masallardan, efsanelerden istifade etti, ama *Hızır*la *Kırk Saat*'le ve *Taha'nın Kitabı*'yla medeniyeti sahiplenen tüm kesimleri Kur'ân'a davet etti.

nundum. Bunları yazıyordum da. Ne annemden ne dedemden ne doğduğum şehirden ne muntıkamdan ne toprağımdan ne de toprağımdan çoraklığından, verimsizliğinden, memleketimin yoksulluğundan utandım. Sezai Karakoç da öyle biriydi. Hiç utanmadı Erganililiğinden, Anadoluğundan. Eserlerinde, özellikle de şiirlerinde sürekli bunu söyledi. "Yıldızlarının yere yakınlığından fazlalaşmış akıl hastaları" doğuyu anlatır. Diyarbekir, Zülküfül Tepesi, gülan ayı vs. onun eserlerinde sıklıkla çıkar karşımıza.

Sezai Karakoç'u daha önceden şiirlerinden biliyordum, ama yüz yüze tanıyınca, onun taşralı damarıyla kendi taşralı damarım arasındaki alakanın da benim bakımından değerini bilmem lazım geldiğini düşündüğüm için biraz daha kendime yakın bulmuştum. Şimdi onun otuzlu, bizim yirmili yaşlarda olduğumuz yıllar aynı zamanda ona ağabey dediğimiz yıllardır. Dolayısıyla benim için, benim neslim için veya 68 kuşağı olanlar için Sezai Karakoç bir ağabeydi. Daha sonraki yıllarda üstat diye çağrılmaya başlandı, ama benim neslim ona ağabey diyebilirdi. Karakoç üstat da bunu kaldırıyordu. Karakoç'un yıldızı Türkiye'nin bazı muhafazakâr çevreleriyle çok fazla barışık olmadığı için kendisi başlangıçta mizaç ve karakter olarak yalnızlığı, kenara çekilmeyi seçmiş birisiydi. Onlardan endişelendiği için de kenarı seçti ve hiçbirisine muhtaç olmamak üzere tek başına bir hayat yaşamaya başladı.

Bir gün dergi yazıhanesine adamın biri geldi. Selam verdi mi vermedi mi bilmiyorum. Yazıhanede de duvarın dibinde böyle sırayla kitaplar var. Koyacak raf yok, üst üste duruyorlar. Aynı

ayrı kitaplar, *İslâmın Dirilişi*, şiir kitapları var yan yana. Adam içeri girer girmez “Şu kitaptan bana elli tane ver!” dedi. Ben de elli tane saydım, geniş saman kâğıdına sardım, paket yapıp vereceğim. Kitapları yere koydum. Sezai ağabey oturduğu yerden yavaş yavaş kalktı, yanıma geldi, hiç adama bakmadan “Ne yapıyorsun?” diye sordu bana. “Arkadaş elli kitap istedi onları paketliyorum.” dedim. “Satmıyoruz!” dedi. Ben tabii kıpkırmızı oldum. Adama döndüm, “Satmıyoruz!” diye tekrarladım. Adam savuştu gitti. Sezai ağabey biraz uzaklaştı, yerine oturdu, on on beş dakika sustu. Çok uzun boylu susardı bazen. Muhteşem susuşları vardı. O şimdi susuyor, ben susuyorum. Cevap bekliyorum. Kitapları yerine diziyorum bir yandan da. Kıpkırmızı olmuşum. “İçeri nasıl girdiğini gördün mü?” dedi. “Karpuz, domates alır gibisinden ‘Bana elli tane ver.’ dedi. Sen de elli adet paketleyip verecektin. Bu adam elli kitap alacak, götürüp bedava dağıtacak. Sağda solda ‘Ben Sezai’ye yardım ediyorum.’ diyecek. Onlara bunu söyletmem.” diyerek bu bahsi kapattı ardından biraz para verdi, “Git şimdi üç simit al, dedi. Çay da söyle. Biz de öğle yemeğimizi yiyelim.” İşte yaşadığı hayat buydu.

Sezai Karakoç’la ilgili olarak *Felsefe Sıfır Din Bir’di* adını taşıyan bir kitap kaleme aldım. Karakoç Batılılaşma dönemi Türk şiirinin poetik değerler bakımından ulaştığı bir başarı aşaması kabul edilen İkinci Yeni akımı içinde değerlendirilebilir. Ama onun Cemal Süreya, Turgut Uyar, Edip Cansever gibi şiirimizi yenileyen şairlerle ortak yanları bulunsa da kendine bu akımın dışında farklı bir yer ayıran özellikleri fazladır. Kimi zaman akımın içinde kimi zaman dışında değerlendirilmesinin sebebi ise adı anılan şairler arasında tek Müslüman taşralı olmasıdır. Karakoç’un 1964 yılında verdiği bir röportajda, “Ses ve biçim, motifler ve imajlarda, başlangıçta çok yakın olduğumuz şair arkadaşlardan, gittikçe, o biçimi dolduran ve o sesi fırlatan varoluşu idrak farkı yüzünden ayrılıyorum.” Demesini, devamında da “Kişilik farkından.” diye eklemesini hatırlamalıyız burada. Nitekim adını andığımız şairlerin hiçbiri İslâmî bir tavır, tarz, tutum içinde değildir, sadece Karakoç İslâm bayraktarlığını yapmıştır. Bu çok mümtaz bir tutum ve duruştur.

Felsefe Sıfır Din Bir’di eserim biyografi türü olarak yayımlandı ama aslında ben onun monografi

hüviyetinde olduğunun farkındayım. Karakoç’la hatıralar ve beraberliklerle birlikte onun düşüncesine yaklaşmaya çalıştım. Onunla yaşadıklarımızın hangi boyutta olduğunu düşündükçe daima yeni boyutlar açılıyor. Bir monografiye sığmayan, sığmayacak bir yanı var onun. Her ne kadar *Diriliş* dergisinde herhangi bir şiir veya yazı yayınlamasam bile Karakoç’la, Sezai ağabeyle aynı toprağın insanı olman bakımından çok sıcak dostluğum, ağabey-kardeş münasebetim vardı. Yalnızca *Diriliş* yazıhanesinde değil, onun Marmara Lokali’nde yaptığı sohbetlere de gider katılır, onların konuştuklarını masanın yanında biz de birkaç arkadaş oturur dinlerdik.

Sezai ağabeyin bu lokaldeki sohbet halkasında bulunan iki simanın ikisi de yayıncıydı. Biri *İslâm Düşüncesi* adıyla dergi çıkaran, Çağaloğlu Yayınları sahibi münevver Müslüman İhsan Babalı. Diğeri de Yağmur Yayınlarının sahibi İsmail Dayı’dır. Ki Sezai Karakoç’un kendi kurduğu yayınevi dışında bir iki eserini yayımlayan yayınevlerinden ilkidir onun yayınevi, *Sesler* kitabını neşretmiştir. Sezai Karakoç çoğu insanla geçinemezdi. Özellikle bizim muhafazakâr çevreyle başı hoş değildi. Hele hele politik hareket edenlerle, hesabî davrananlarla başı hiç hoş değildi. Çok ender dostu vardı Sezai Karakoç’un. İşte bu iki isim onun dostlarındandı. Bir de merhum Nihat Armağan’ı sayabilirim, Fikir Yayınları’nın sahibi. Karakoç’un minnetle, sevgi ile hatırladığı bu üç isim dışında başka isim var mıydı, şimdi hatırıma gelmiyor. Diğerlerine karşı bir mesafesi vardı. Mesafesiz, ivazsız garazsız denilecek biçimde kendileriyle münasebette, muhabbette olduğu benim tespit edebildiğim en yakın üç isimdir bunlar. O tarihlerde basın yayın ile uğraşan Müslümanların çoğu hesap adamı idi, ne yazık ki. İslâm adını kullanarak belli bir çıkarı hedefliyordu çoğu. O bakımdan onlarla başı hoş değildi. Seziyordu onların çıkarlıklarını besbelli.

SEKİZİNCİ OĞUL

Aslında “Sanat tutumum genel dünya görüşümün bir bölümünden başka bir şey değildir.” diyen Sezai Karakoç’un kişiliğinin, düşüncelerinin ve dünya görüşünün nasıl oluştuğunu 1980’lerin sonundan itibaren *Diriliş*’te yayımlandığı hatıralarından biliyoruz. Tek partili yıllardan çok partili döneme, 1960’lardan ve 1970’li

yıllara uzanan bir seyir var hatıralarında. Diyebilirim ki Karakoç 1960'lardan itibaren yazdıklarıyla bu yüzyıla ışık tutmuş bir mütefekkindir. O anlamda bugün Karakoç'un bize 1970'li yıllarda yaptığı siyasi, sosyal rehberliğin ne kadar isabetli/değerli olduğunu görüyorum. Bu yönüyle o yalnızca bir şair değil, düşüncelerini dizeler hâlinde yayımlayan bir mütefekkindir. Tabii hatırat kabilinden şunu söyleyebilirim: Kendisi yaşarken yayımlanan kitabımda "Sekizinci Oğlu İntizar Ediyorum" başlıklı bir bölüm kaleme almıştım. Kişisel kanaatim Doğu'nun yedinci oğlu da kaybetmiştir ve anaların sekizinci bir oğlu doğurması intizar edilmektedir. Karakoç üstat hayattayken bunu söylemedim, "Masal" şiiriyle ilgili yaygın kanaatin aksine Doğu'nun sekizinci oğlu neden Sezai Karakoç olmasın, diye düşünüyorum. Çıkarımlarıma göre Doğu'nun sekizinci oğlu bizzat Sezai Karakoç'tu, ama o yaşarken bunu söylersem onu incitirim diye endişe ettiğimden "Doğu'nun sekizinci oğlu Sezai Karakoç'tur!" diyemedim. Bugün artık o aramızda yok, rahmeti rahmana kavuştu, bunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Sekizinci oğul Sezai Karakoç'tu, o bu oğulların hiçbirine benzemedi, dehşetli bir mücadele verdi. Ne alkole alıştı, ne sarışın kadınlara. Dahası ne akademi, ne para pul peşinde oldu. Ne de evinin önüne bir mezar gibi kuyu kazıp orada kayboldu. Her ne kadar sokakta ve sahada yapmasa da bunu; arka planda, eseriyle olağanüstü denecek birtakım ürünlerle perçinledi. Sezai Karakoç kitabımdan sonraki eserlerimde, yazılarımda, konuşmalarımda, sohbetlerimde hep "Doğu'nun sekizinci oğlu Sezai Karakoç'tur!" diyorum. Sekizinci oğulun çok ciddi başarılar elde ettiğini, çok ciddi ufuklar açtığını söylüyorum. Mesela şu sözünü çok önemsiyorum: "İslâm dünyası Batı romantizmi dönemini tamamlamıştır. Artık Batı kritiği dönemi başlamıştır." Başka bir ifadeyle Batı romantizmi yaşadığı İslâm dünyası, son üç yüz yılında Batı'ya öykünme. Bunu sadece Cumhuriyet'le izah edemeyiz. Osmanlı'nın da son üç yüz yılında ne yazık ki Batı romantizmi vardı, bir Batı özentisi vardı.

Doğrusu dokuzuncu ve onuncu oğulları olarak sıra geride kalanlarda diye düşünüyorum. Ben biraz ümit aşılacak için, sekizinci, dokuzuncu, onuncu oğulların kolları sıvamaları ümidiyle böyle bir yoruma müracaat ediyorum açıkçası.

Oğulların sonuncusu olmamalı yedincisi. Sekizinci, dokuzuncu oğul bayrak taşımayı üstlenmeli ve artık savunmacı dili bırakarak taarruza geçmeli. Yedinci oğulun düştüğü kuyudan, Aliya İzzetbegoviç'in benzetmesiyle yedi yüzyıldan bu yana yattığı mağaradan çıkılmalı. Yusuf çıktı o kuyudan. O direnişin her şeye rağmen yine aktif değil, pasif direniş olduğunu; oysa bizlerin pasif iyi değil, aktif iyi olmamız lazım geldiğini düşündüğüm için ısrarla bunu gelecek kuşaklara anlatmaya çalışıyorum. Yedinci oğulun tutumu yine bir pasif iyilikten başkası değil ki.

MEDENİYETİN SAHİCİ SAVUNUCUSU

Hiç tereddüt etmeden diyebilirim ki Sezai Karakoç medeniyetin sahici savunucusu olarak ömrü hayatı boyunca onun mücadelesini verdi ve bizi yetiştirdi. Vaktiyle bir dostum şöyle bir şey söylemişti bizim nesil için, "Ben 68 kuşağıyım. Bizim nesil nasıl Müslüman oldu sorusunun cevabı Mehmet Âkif'te, Necip Fazıl'da ve Sezai Karakoç'tadır." Elbette Sezai ağabeyin katılmadığı kanaatlerini meşrulaştırarak hâlim yok. Hiç kimsenin katılmadığı kanaatlerini meşrulaştırma görevim yok. Katılmadığı kanaatleri var farklı konularda. Ama Türkiye'nin son yüzyılında İslâmcılık/Müslümanlık; Mehmet Âkif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç ihmal edilerek, onlar görmezden gelinerek anlatılmaz. Hakikaten bizler İslâmî ilimler okuyarak Müslüman olmadık. Evet, Anadolu'dan gelen dinî ve millî hamiyeti, nefsi hamiyetinin önünde insanların çocuklarıydık, ama onun bahsettiği o şuura bu şairlerin izinden giderek geldik. Nasıl Müslümanlar Türkiye'de şairleri izleyerek şuurlu hâle geldilerse, Marksistler de genelde öyleydi. Başka bir ifadeyle uzun yıllar ne Marx'ı ne Engels'i okumadılar. Lenin'i, Rosa Luxemburg'u, Troçki'yi, Gramsci'yi de... Nâzım Hikmet ve Ahmet Arif başta olmak üzere şairleri okudular. Şimdi bu anlamda bizim toplu-

mun ta geçmişimizden beri üzerinde şairlerin muazzam bir gölgesi var. Zira şairler toplumun sözcüleri ve tercümanlardı. Artık rahatlıkla söyleyebilirim, o anaların sekizinci oğluydu Sezai Karakoç ve o kaybetmedi, o kazandı.

Tekrar medeniyete gelirsek aslında medeniyet denildiğinde fen, teknoloji ve bayındırlık anlaşılmalıdır. Vurgulamak isterim ki yanlış bura da toplumun hatta aydınların ve entelektüellerin de. Şimdi Batı toplumları fen ve teknolojiye hâkimiyeti, hükümlerini bizden aldılar. “Biz” dediğim toplum 11. yüzyılda Semerkant’ta dünyanın ilk rasathanesini kurmuştur. Gelgelelim 20. yüzyılda Mehmet Âkif Abdurresid İbrahim’i Semerkant’a gönderiyor. Müslümanlar akşam namazını kıldıktan sonra sokağa dağılıyorlar. Elleri birer teneke, birer darbuka alıyor, dambur dambur teneke çalıyorlar. Abdurresid İbrahim soruyor: “Ne yapıyorsunuz?” Müslümanlar diyorlar ki: “Görmüyor musun, ay tutulmuş!” “Güzel de bu teneke çalmanın âlemi ne” “Arasına şeytan girmiş, onu kovuyoruz!” diyorlar. 11. yüzyılda dünyanın ilk rasathanesini kuran Müslüman milletin çocukları 20. yüzyılda arasına şeytan girmiş dememeli, bunu fark etmiştir.

Tüm bunları nazarı itibara alarak Sezai Karakoç’la alakalı ne söylesek hep eksik kalır. O bakımdan fen ve teknolojiye ileri gitmek tek başına medenilik sayılamaz. İktisadi kalkınmışlık bakımından Batılılar bugün Doğu toplumlarından daha ileri, ama bu fende, teknolojiye ve bayındırlıktadır. Medeniyet dediğiniz kelime din köküyle akrabadır, borç demektir medeniyet, medeniyet dediğin dinle müşterektir. Bu din *ed-dindir*, başka bir ifadeyle hak dindir, o bakımdan yani illa bir isim takacaksanız medeniyet de diyebilirsiniz, uygarlık da diyebilirsiniz ama doğru olmaz. Kelimelerimizi doğru kullanmazsak, kelimelerimize sahip çıkmazsak başkaları elimizden alır. Mesela, milliyetçilik kelimesini elimizden ırkçılar aldılar. Hâlbuki biz milliyetçiyiz, bütün Müslümanlar İslâm milliyetçisidir. Bunu sonraki satırlarda daha detaylı anlatacağımız üzere Mehmet Âkif de söyledi, Sezai Karakoç da dile getirdi, biz İslâm milliyetçisiyiz. Milliyetçilik bizim kelimeyiz, ama kaptırdık. Geri alalım, dolayısıyla medeniyeti de. Bayındırlık, fen ve teknolojiye ileri gitmiş olmak asla medeniyet değildir.

Elbette bizim dışımızdaki toplumların da hayat tarzı bağlamında kültürü, folkloru, fen ve teknolojiye gelişmişlikleri, bayındırlıkları söz konusudur. Medeniyet bu değil, medeniyetin kökünde mutlaka, ama mutlaka maruf ve makul olan bulunmalıdır. Medeniyetin negatifi yoktur, onun zıddı vardır, o da vahşettir, barbarlıktır. Dolayısıyla negatifi olmayan bir kavramın kötüsü olmaz, kötü medeniyet olmaz. Bu sebeple “Batı medeniyeti kötü, İslâm medeniyeti iyi” türünden değerlendirmeler doğru değildir. Altını çizerek belirtmek isterim ki bir şey kötüyse ona medeniyet diyemeyiz. “Medeniyetler çatışması” diye uydurma bir fikir attı Amerikalı bir düşünür, hâlâ onun içinden çıkamıyor meseleyi tahlil edenler. Oysa medeniyetle, medeniyet değil, vahşet çarpışır, artık kim galip gelirse... Zaman zaman vahşet, barbarlık, hatta zaman zaman değil, tarihin birçok diliminde barbarlık ve vahşet medeniyeti yenmiştir. Çünkü medeniyetin kuvvet damarı zayıftır fakat ahlak damarı güçlüdür. Medeniyetin erdem damarı, estetik damarı güçlüdür. Bugün Amerika asla medeni değildir, bunu kimse bana kabul ettiremez, ama bizden daha bayındırdır, fen ve teknolojiye bizden biraz daha ileridir.

YENİ BAŞLAYAN DÖNEMİN İLK SAVAŞÇISI

Şayet Sezai Karakoç’un medeniyet tasavvurunu ele alacaksak, başlangıçta mutlaka şuna değinmemiz lazım: O diyordu ki “Mehmet Âkif biten bir dönemin son savaşçısıydı. Bizler de başlayan bir dönemin ilk savaşçısıyız.” Başka bir deyişle Âkif bir Osmanlı memuruydu, bürokratyı ve çöküşteki Osmanlı’nın son savaşçısıydı. Hâliyle başlayan bir dönemin ilk savaşçısı olarak Karakoç kendini sadece Anadolu coğrafyasına kilitlemeksizin bütün Osmanlı hinterlandıyla birlikte İslâm coğrafyasıyla temasa geçmenin de ilk adımı olması itibarıyla İslâm’ın “*vel bâ’su ba’del mev*” mottosu üzerinden kendisine *diriliş* kavramını seçti. Hem dergisinin hem yayınevini hem de sonradan siyasi fikirlerini özgür biçimde yansıtabilsin diye kurduğu partisinin ismi oldu *diriliş*. Zira bu kavram simgesel anlamda yeniden doğuşu, büyümeyi, yayılmayı, sevmeyi, özü ve ateşi içerir.

Birileri Sezai Karakoç’un partisini diğer partilerle mukayese ederler. Elbette bir siyasal parti bu anlamda her türden mukayeseye açıktır, ama

Karakoç'un partisini diğer partilerle karşılaştıranlar seçim yarışına giren bir parti olarak değil, bizzat üstadın siyasal fikirlerini özgür biçimde savunabileceği bir şemsiye olarak görmek durumundadırlar. Bunun ötesinde bir hesap ve hedef yoktu Yüce Diriliş Partisi'nde. Karakoç kendinin özgün bir fikriyatının olduğunu, diğer siyasi partilerle temasının bulunmadığını göstermek için partiyi kurdu. Bunu Türkiye'ye, dünyaya, herkese; solculara, sağcılara, muhafazakârlara ilan etti. Bunları Karakoç'la tanışıklığım, ona dair okumalarım dolayısıyla söylüyorum. Yoksa basının, toplumun kenarında duran Karakoç'un toplumun akın akın arkasından gitmeyeceğini bilmediği düşünülebilir mi? Bu arada söylediği gibi olsaydı devam ederdi, ama olma imkân ve zemininin bulunmadığını kendisi de biliyordu. "Nasıl bir hedef gözeten parti kurulmalıdır bu memlekette görün ey Müslümanlar!" demek için parti kurmayı seçmişti.

Diriliş yahut "*vel bâ'su ba'del mevt*" İslâm dünyasının bir kısmında *nahda* olarak terennüm edildi. Belki şu sorulabilir: İslâm dünyasında bir mevt hâli mi vardı ki dirilişe ihtiyaç vardı? Herhâlde bunu çekinmeden kabul ederiz. 1967 yılında yazdığı *İslâm'ın Dirilişi* kitabı polis marifetiyle toplatılmış ve mahkemeye verilmişti Karakoç. Neydi bu kitabın tedris ettiği, verdiği ders? Şimdi medeniyeti ele alırken buna da değineceğiz.

MEDENİYET TEKTİR

Açıkça söylemek gerekirse Sezai Karakoç'la ilgili kanaatlerimi sadece kitapları ve metinleri odaklı okumalar üzerinden değil, kendisiyle yaptığımız hususi sohbetlerden de hareketle geliştirdiğim için bazı okurlar iddialarımın kaynağını kitaplarında ararlarsa net olarak bulamayabilirler. Ama iyi biliyorum ki kendisini anlattığım kitabımda da yazdım, Karakoç medeniyet dediği zaman negatifi olmayan bir kavramdan söz ediyordu.

Sezai Karakoç medeniyetten bahsettiğinde medeniyetin tek olduğuna değiniyordu. Eserlerinde "İslâm medeniyeti" gibi gündelik dildekini andıran tamlamalar görenler şaşırmasınlar bu iddiama. Şahsen onunla aynı kanaati paylaşarak tekrar altını çiziyorum ki zaten medeniyet tektir, negatifi yoktur. Başka bir ifadeyle şunu söyleyebiliriz kötü medeniyet olmaz fakat me-

deniyet kaybını gündeme getirebiliriz. Sözgelimi ahlak kavramını aldığımız zaman iyi ahlak ve kötü ahlak vardır, ama medeniyetin kötüsü yoktur. Dolayısıyla Karakoç'a göre yeryüzünde beşer fitratını bozmamış, vicdanının üzerine örtmemiş adil ve insafı, etik ve estetiği gözeten, bütün insanlığın ortak güzellik birikimi müşterek medeniyet havuzuna akar. "Hikmet müminin yitiğidir, nerede bulursa alır." sözü mucibince davranır ve medeniyetin bütün yeryüzü insanlığının birikimi olarak değerlendirilmesi lazım geldiğini düşünür.

Sezai Karakoç'a göre medeniyet tek idi ve yeryüzünde bütün insanlığın ortak aklının, maşerî vicdanının ürettiği etik ve estetik bütün değerler o tek havuza akıyordu. Bu sebeple dünyada barbarlar ve vahşilerle medenilerin savaşı söz konusudur. Bu sadece Müslümanlar medenidir demek anlamına gelmez. Yeryüzünde Kızılderi bilgeler gibi fitratını bozmamış öyle unutulmuş insan kitleleri vardır ki psikiyatr Carl Gustav Jung'a bile ders vermişlerdir. O bakımdan onların bütün birikimi İslâm'ı seçmeseler bile ürettikleri değerler aynı medeniyet havuzunda toplanır.

İşte her şeyden evvel Sezai Karakoç'un medeniyete bakışının buradan hareketle şekillendiğinin ayırdına varılmalıdır. Hiç şüphesiz tefekkür eden, zikreden, vicdanının, fitratının üzerini asla örtmemiş bütün insanlık kitlesi bu medeniyet havuzundan istifade edeceklerdir. Diğer insanlar bu medenilere karşı vahşi ve barbarca mücadelelerini sürdüreceklerdir tıpkı bugün olduğu gibi... Yeryüzünde medeniyetin ilk adımını atanlar Allah'ın nebileridir, resulleridir. Onlar yeryüzünde medeniyetin ilk tohumunu atanlardır. Böyle olunca mağlubiyet psikolojisini yaşayan bir toplumda doğan Sezai Karakoç'un, "Yiğit düştüğü yerden kalkar!" anlayışını benimseyerek "Âkif biten dönemin, biz başlayan dönemin savaşçılarıyız!" demesi gayet yerindedir. Madem savaşçıyız, o hâlde kime karşıydı bu savaş? Mesela Batı ve Doğu olmak üzere iki medeniyet varsa Sezai Karakoç Batı medeniyetine karşı mı savaş açıyordu? Karakoç'un açtığı savaş eğer başında Batı sıfatı varsa, bu onun vahşetine ve barbarlığına idi. Nitekim *İslâm'ın Dirilişi* kitabında olsun başka eserlerde olsun -ki bu sözlerini başlangıçta yirmili yaşlardaki bizlere söyledi- bunları yazdı.

Sezai Karakoç'un medeniyet perspektifi Kur'ân merkezliydi. Ama medeniyete 'İslâm medeniyeti' demeye gerek yoktu. Zaten medeniyet Hz. Âdem'le birlikte son Allah elçisine kadar onlar tarafından yeryüzüne gönderilmiş bütün etik, estetik, hayırlı, güzel işlerin biriktiği bir havuzdur.

Muhteşem bir tespiti vardır, der ki: “Müslüman şuurlaş, öyle şuurlaş ki dıştan gelen bir yıkış planının daha ilk maddesi açıklanmadan sen son maddesini söyleyeceksin!” Bizim nesli, kendinden sonraki bütün Müslüman nesilleri ve medeniyete sahip insanlık kitlesini davet ettiği şey yıkış planlarına karşı tedbirli ve temkinli olmaktı. Taarruz eden, savaşı ilk açan, yıkan, tahrip eden biri olmaksızın daima tedbirli ve temkinli olarak barbarlar ve vahşiler karşısında şuurlaşmaya davet ediyordu. Her ne kadar Müslüman'a hitap ediyorsa da medeniyeti tercih eden bütün insanlık kitlesini buna çağırıyordu.

KAVRAMSAL HASSASİYET, SORUNLAR VE ÇIKIŞ YOLU

Herkesin “Türk milleti”, “Kürt milleti”, “Acem milleti” dediği dönemlerde, bazılarının “ümme” kavramını salt insana hasrederek kullandığı yıllarda Sezai Karakoç, milleti İslâm milleti şeklinde kullanmıştır. Biliyorsunuz ümme bir anaya nispet edilmek demektir. Bir anaya nispet edilmek bakımından bütün hayvanların soyu da bir anaya nispet edilir ve onların da bir ümmeti olduğu bilinir. Dolayısıyla ümme çok daha geniş bir kavramken millet yeryüzünde Hz. İbrahim'le başlatılmış olan “İslâm milleti” ve “küfür milleti” diye iki milletin varlığını sergiler. Bunu edebiyatımızda çok boyutlu biçimde ilk defa Karakoç'un öncüsü saydığım Mehmet Âkif kullanmıştır:

“Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyet ne!
Sarılp sınıksı dursaydın ya milliyetine.
“Arnavut” ne demek? Var mı şeraitte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri,”

Sezai Karakoç, İslâm milleti demekle kendinden önce Anadolu hinterlandına veya Türk çerçevesiyle sıkıştırılmış bulunan İslâm'ı bütün İslâm iklimleriyle buluşturma çabasındaydı.

Onun için de verdiği örnek çok harikadır: “Hz. Yusuf'un yollarının ucu devlete çıkar.” Bilindiği gibi Hz. Yusuf nihayet kuyudan çıkınca maliye bakanı olur. Hz. İbrahim'inse millete çıkar ki onun milleti Kur'ân-ı Kerim'de “*Hanif olan İbrahim'in milletine uy!*” denilerek son Allah elçisine ve onun izinden gidenlere örnek gösterilmiştir. Çünkü Hz. İbrahim'le birlikte yeryüzünde toplumsal bir ayırım başlamıştır. Bunun iki blok olacağı kesindir: Biri biz, buna medeniyet taraftarları, diğeri ise onlar, vahşet ve barbarlık tarafları diyelim. Dolayısıyla Karakoç bu anlamda hinterlandı öyle geniş tutmuştur ki fitratı temiz, vicdanı kapalı olmayan insaflı herkesi de içine alabilecek şekilde medeniyet telakkisini Hz. Yusuf'tan, Hz. İbrahim'den başlatarak yeni bir perspektif ortaya koymuştur. “Benim bahçem senin ruhunun öz bahçesi insan” ve “Zaman topraktır orada” diyordu.

Çitini Yasin Suresi çevirmiştir, sure bir surdur, kapısı da Fatiha, Fatiha bir açıştır, bir başlangıçtır. Gerçekten bir fetihtir Fatiha, bu sure olmadan namaz olmaz Müslüman için, dolayısıyla bütün Müslümanlar bütün rekâtlarda Fatiha'yı, o açışı, başlangıcı, diğeri bir deyişle uyanış ve dirilişi yaşarlar, ama ne yazık ki topluma eğildiği zaman o kadar ümitli değildir. Ümitsiz değildir, fakat toplumun durumu onu kenara, köşeye sıkıştırmış durumdadır. Der ki “Toplum alıştığundan kolay kolay ayrılmak istemez.” Gerçekten öyledir, toplumlar bir şeye alışmışlarsa, her değişiklikten isterse o değişiklik kendisi için bir kurtuluş olsun kaçarlar genelde. Çünkü değişimde çekilecek çileyi göze alamaz insanlar, değişim bir sancı gerektirir. Bunun sancısını, toplumun, Müslümanların sancısını kalbinde duymuş birisiydi Sezai Karakoç. Ra'd Suresi'nin “*Bir kavim kendinde olanı değiştirmedikçe Allah onu değiştirmez.*” prensibini çok iyi bildiği için toplumun doğrudan doğruya kendisini değiştirmesi gerektiğini ısrarla söylüyordu.

Sinik, silik, korkak ve sömürülmeye müsait olma vasfını taşıyan insanlardan gına gelmişti İslâm coğrafyasında. Malik Bin Nebi'nin eserlerini Fransızcadan okuyan Sezai Karakoç onun bu tespitini sıklıkla dile getirirdi. Cezayirli Malik Bin Nebi'nin metinlerinden tercümelere de yer vermişti dergisinde. Kendisi "İslâm dünyası giyinmiş bulunduğu sömürülebilirlik vasfını üzerinden atmadan asla kurtuluşa eremez." diyordu. Başka bir ifadeyle değişim ve dönüşümün bizden, doğrudan doğruya bizim irademizle başlaması lazım geldiğini biliyordu.

İNCE DİKKATLER VE ESASA DAVET

Sezai Karakoç'un "Ağaçlar ve Mezar Taşları" başlıklı yazısı meşhurdur. O metin Türkiye üzerine güzel bir benzetmeyle sürer. "Ölülerin başına dikilen mezar taşları gibidir putlar, onlar gibi bir ölüye işaret ederler. Puta kul olmak esaretir." der. Devamında çok enteresan bir şiiriyle bağlayayım bunu: "Ağaç yutmuş kabrin taşını, yazısını" diye bir mısraı vardır. Ağaç yutmuş kabrin taşını, yazısını; bu Sultanahmet'ten Çemberlitaş'a doğru giderken tam Çemberlitaş'ı geçer geçmez sağdaki caminin haziresinde birkaç mezarla alakalıdır. Onun yoldan ayrılan beton barikatlarının arasındaki delikler göze çarpar. O deliklerden baktığınızda bir mezar görürsünüz. Mezarın başına bir servi ağacı dikilmiştir. Servi ağacı o kadar yaşlanmış, o kadar yaşlanmıştır ki yarılmıştır. Yarılınca da başına dikildiği mezarın taşını kucaklamıştır. Taşın kime ait olduğu artık okunmamaktadır, sadece üzerinde "Ya Gaffar" yazısı okunmaktadır. Sezai Karakoç durup ince şeyleri anlamaya bizi davet ederken kendisi de durup ince şeyleri anlamış birisiydi. Bizi buna çağırıyordu.

Şimdi diriliş derken öldükten sonraki dirilişi ise hiçbir zaman unutmamıştır. "Kıyamet kâinatın kalp sektesidir." diyordu. Başka bir ifadeyle "kâinat bir gün kalp sektesi geçirecek ve bir gün göçüp gideceğiz. O hâlde hangi medeniyeti ne zaman sahiplenirsen mutlaka ölümden sonra dirilişi, öldükten sonraki hayatı hesap etmek zorundasın." derdi. Halkımız iki duyguyu, fetih veya bozgunu yaşadı. Hakikaten dönüp baktığımız zaman bizim toplumumuz fetih veya bozgunu sürekli yaşayagelmiştir. Şu anda muhtemelen bozgun yaşıyoruz ve Sezai Karakoç bize

bu bozgunun nasıl kurtulacağımızı göstermek için işaret taşları dikti. Şöyle dedi mesela:

"Kim ki Tanrı'ya dayanmamakta, dayanmakta kendine
Yakarız kendisini de, kentini de
Kim ki ortak olmuş yoksulun yarı ekmeğine
Kim ki Tanrı kullarına bakarsa yukarıdan
Kim ki sesini yükseltmek ister Tanrı sesinden
Yakarız onu da, kentini de"

Ardından devam eder. Dolayısıyla bizi Mehmet Âkif'ten sonra Kur'an'a çağırın ikinci şair Sezai Karakoç'tur. Çok az sayıda kimse bu yönüne bakmıştır onun. Cumhurbaşkanı'nın bile güzel sesiyle okuduğu "Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine" adlı bu muhteşem şiiri hep bir naat olarak değerlendirildi. Bu bir naat değil, bu bir tevhit. Karakoç'un esprisinde hem medeniyetin tekliği hem milletin iki olduğu -İslâm milleti ve küfür milleti- hem de tevhit ve Kur'an yoğunluklu bir biçimde vardır. Ne diyordu?

"Ey yeşil sarıklı ulu hocalar, bunu bana öğretmediniz
Bu kesik dansa karşı bana bir şey söylemediniz
Kadının üstün olduğu, ama mutlu olamadığı
Günlere erdim, bunu bana söylemediniz
Hükümdarın hükümdarlığı için halka yalvardığı
Ama yine de eşsiz zulümler işlediği günlere erdim
Bunu bana öğretmediniz
Sonra her evde kutsal kitaplar asılıydı
Okuyan kimseyi göremedim
Okusa da anlayanı göremedim"

Başka ne desindi, Kur'an'a davet etmek için Sezai Karakoç'a başka ne tür bir görev düşüyordu acaba? Yukarıdaki şiirden de anlaşılacağı üzere en geniş anlamıyla ilim ehlinin davet etmesi lazım gelen esasa Karakoç çağırılmıştı. *Hızır*la *Kırk Saat* kitabını ele alanlar içindeki birtakım menkıbelere takılır kalırlar. Menkıbeler, masallar, efsaneler toplumlar tarafından üretilmiştir. Menkıbe, masal ve efsane olarak kalırsa bir edebî değeri vardır, ama bunlar imana ve inanca dönüşürse tehlikelidir. O takdirde fark edilecektir ki, onun şiiri kültürümüzün geleneksel yapısıyla bütünleşerek yeni bir form kazanmış hâlidir. Eski ve yeni arasındaki organik bağlantı ve uyum, onun eserlerinde üst bir dilde yeniden kendini ifade imkânı bulmuştur. Karakoç evet, şiir coğrafyasını, simge ve imgeler düzeyinde

diri tutan menkıbelerden, masallardan, efsanelerden istifade etti, ama *Hızır'la Kırk Saat*'le ve *Taha'nın Kitabı*'yla medeniyeti sahiplenen tüm kesimleri Kur'an'a davet etti. "Dört melek ve Kur'an'la dirildi Taha" der mesela. Yahut şunları yazar: "Her ayet bir ülkeye bedel bir erdir. Her sure cihana bedeldir. Kur'an'sa arşın manifestosu, reddin reddi protestosu." Bakınız, reddin reddi protestosu diyor.

"KUR'ÂN'DIR DİRİLTİCİ OLAN, YOL GÖSTEREN"

Merhum Seyyid Kutub'un *Yoldaki İşaretler* kitabını okuduğumda daha üniversiteye başlamamıştım. Kutub "La İlahe İllallahın Manası" diye bir makale yazmıştı ve bana soruyordu okuyucu olarak: "La ilahe derken sen neyi inkâr ediyorsun, neyi reddediyorsun?" Ben düşündüm, hiçbir şeyi reddetmiyorum. Ezberlemiştım La ilahe illallahı yahut kelime-i tevhidi. Sezai Karakoç bu şiirinde "Kur'an'sa arşın manifestosu, reddin reddi protestosu" diyerek kelime-i tevhidin o ilk bloğunu, yani "la ilahe"yi hatırlatır. Şimdi soruyor insanlığa: "Ancak Allah vardır diyorsun, ancak Allah birdir diyorsun. Peki, ilah yoktur derken neyi inkâr ediyorsun?" O sebeple bunu sahiplenen insanların neyi inkâr ettiğine dair de dönüp bakması lazım gelir. Karakoç buna işaret ederek yukarıda da zikrettiğimiz üzere şöyle diyordu: "İslâm ülkeleri Batı romantizmi döneminden çıkmak üzere." Böyle bir şey yavaş yavaş başladı gibi, Sezai Karakoç'un varlığı zaten bunu gösteriyor bize, Batı romantizmi döneminden Müslümanlar yavaş yavaş çıkıyorlar ve şimdi yeni bir döneme giriyoruz. O da Batı kritiği dönemidir. Bu Batı kritik dönemini çok sağlıklı yaparsak Allah'ın izniyle Karakoç'un şu uyarısından uzaklaşırız. "Müslümanlar Kur'an'dan uzaklaştı uzaklaşalı gün yüzü görmediler". Sanatında düşüncesini, fikrî yazılarında da şairliğini duyarlıklı bakış açısını birleştiren Karakoç'un *Çağ ve İlham* serisinin ikincisinde yazdığı gibi "İslam ruhunun yeniden insanlığa dönüşü sürekli bir dönüştür demektir. O ruh olmadan edebiyat, o ruh olmadan düşünce, o ruh olmadan eylem kısa bir süre kısırlaşmaya ve kurumaya başlar."

O hâlde bağlayacak olursak, Sezai Karakoç'un medeniyet perspektifi ve tasavvuru Kur'an mer-

kezliydi. Kur'an merkezliydi, ama medeniyete "İslâm medeniyeti" demeye gerek yoktu. Çünkü zaten medeniyet Hz. Âdem'le birlikte son Allah elçisine kadar onlar tarafından yeryüzüne gönderilmiş bütün etik, estetik, hayırlı, güzel işlerin biriktiği bir havuzdur. Bunu sadece Müslümanlar doldurmazlar, Müslüman olmayanların da fitratları bozulmamış, vicdanları yerindeyse bu havuzu doldurma imkân ve ihtimalleri vardır. Son olarak şunu hatırlatayım, diyor ki Karakoç: "Hayatı yaşayanlar dünyaya tapanlar değil, dünyayı ayaklar altında çiğneyenlerdir."

Aliya İzzetbegoviç, sanki Sezai Karakoç'un şiirini okumuşçasına bir hususu ifade etmiştir: "Ne yazık ki bütün insanlık kitlesini ruhen ve manen diriltmek üzere indirilmiş olan Kur'an-ı Kerim bugün ölmek üzere olan insanın başında rahat ölsün diye okunmaktadır." Karakoç'un da diriliş tasavvuru bu anlamda bütün insanlık kitlesini hedefler. Nitekim "Kur'an şifadır" ayeti kerimesini tefsir ederken şunları yazar:

"Kur'an'dır diriltici olan, yol gösteren
Kaybolan vakti uyandıran
Korkulacak olandan korkutan
Umut veren, muştı taşıyan
Karanlık olana ışık saçan
Işıtan, aydınlatan
Baş ve önder Kur'an'dır"

Dolayısıyla insanlık Kur'an'la dirilecektir. Kur'an'ın şifa olması, onun bir müminin bir toplumun hayatına tatbikatı sonrasında o toplumda cahiliyet ortadan kalkar, o topluma güzel ahlak gelir, o toplum medenileşir, Kur'an'ı yaşayan insan medeni insandır. Kur'an'ın ahkâmını tatbik eden bir toplum medeni toplumdur. Bu öyle bir diriliştir ki yeryüzünde sadece onlar yaşamaktadır. Az evvel belirttim "Hayatı yaşayanlar dünyaya tapanlar değil, hayatı yaşayanlar dünyayı ayaklar altında çiğneyenlerdir". Dolayısıyla dünyayı ayaklar altında çiğneyenler diri insanlardır. Ölüler yapamaz bunu, Kur'an-ı Kerim'i ölümlere okunan bir kitap olmaktan çıkarıp, hayatımıza kattığımızda şifa bulacağız ve böylece dirileceğiz.

SEZAI KARAKOÇ'UN DÜNYASINDA DÖRT YIKILIŞ, DÖRT YÜKSELİŞ

— TEMEL HAZIROĞLU —

Sezai Karakoç, daha çok şiirleriyle tanınsa da onun esas özelliği fikriyat ve düşünce konusundaki yazıları ile tutum ve davranışlarıdır. Bununla birlikte şaheser denebilecek birçok şiiri mevcuttur. Bunlar içinde bazıları; “Monna Rosa”, “Balkon”, “Hızır’la Kırk Saat”, “Taha’nın Kitabı”, “Gün Doğmadan”, “Çocuk”, “Masal”.

Sezai Karakoç’un bütün şiirleri, düşüncelerini dile getirdiği eserleri, bizler adına, hep sabah yıldızıyla konuşmadır. Taze sabahın habercisi, parlak ışığıyla gecenin karanlığını delen sabah yıldızı, nasıl karanlıkların şafakla birlikte aydınlığa dönüşeceğinin delili ise Sezai Karakoç’un eserlerinin de görevi budur: Bilinçlerdeki, zihinlerdeki, ruhlardaki karanlıkları aydınlığa kavuşturmak. Aslında insanlığın hayrına olacak her söz her eylem karanlıkları

delen bir ışıktır. Sezai Karakoç bunu bütün bir külliyatıyla ortaya koymuş, sabah yıldızı gibi aydınlığın, şafağın habercisi olma sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır, (Kirenci, 2021: 11).

Sezai Karakoç; ilişkilerin, kavramların, ideallerin, davaların ağırlığının azaldığı, anlamının eksildiği, fiyatının ucuzladığı, çürüme ve yozlaşmanın iyice yaygınlaştığı bir dünyada kendisi kalmış, dünya nimetleri ve statülerinden uzak durmuş, çağdaş bir derviş gibi yaşarken insanlığın ve dünyanın sorunlarına karşı bigâne kalmadan somut öneriler ileri sürmüş bilge bir kişidir. Neredeyse ömrünün her anını ulvi bir muştunun izini sürerek geçirmiş ve dirilişi bir şuur ve idrak olarak, bir hayat olarak dopdolu yaşamıştır. Ömrünü adadığı esaslı bir davası vardı ancak Sezai Karakoç diye bir davası yoktu. Eserlerinin sadece içerikleri değil başlıkları bile geliştirdiği fikriyatın kalitesini, ufkunu ve derinliğini yansıtacak düzeydedir.

Gönül hanemizde dokunduğu ve abat ettiği çok yer olan Sezai Karakoç'u iyi biliyoruz ve inancına ve mücadelesine şahidiz. Ardında, üstüne gölge düşmüş ne bir satır kelim ne yadırganacak bir davranış ne de küçücük de olsa bir ayıp bırakmadan tertemiz ve bilge bir Müslüman olarak gitti.

BİLGELİK VE AHLAK

Karakoç, tarihsel bir olgu olan ve kendini tanımak ve akla uygun davranmak demek olan bilgeliği bütün boyutlarıyla yaşamıştır. Hakikat ve ahlak temelinden hareketle hayatı kuşatan bir bütünlük içinde söyledikleri ile yaptıklarını estetik ve uyumlu davranışlar geliştirerek pekiştirmiştir. Bütün bilgeliklerde olduğu gibi temel çerçeveyi ahlak üzerinden çizmiş ve bu suretle onda ahlak, eylemler hakkındaki yargılarda baskın bir yere sahip olmuştur.

Bilgelik; derin, kapsamlı ve bütünsel kavrayış sahipliğini gerekli kılar. Geliştirilen tutum ve davranışların genel ilkeler ve öze uyumu konusunda hassasiyet göstermeyi yaşamsal önemde görür. O yüzden de bilgeliğin teorik zemininin oluşmasında ve uygulama alanının denetlen-

mesinde belirleyici olan üç temel kurum, ahlak, din ve siyasetin (töre) özellikleri, bilgeliğin yapısını da biçimlendirir. Toplumsal düzenin merkezinde, bireylerarası ilişkileri düzenleyen ahlak vardır. Ahlakın temel değeriye doğrudur. Bir değer olarak doğruluk, ahlaki ilkeler doğrultusunda yaşamaktır. Bilge, kısaca açıkladığımız bu üç kurumun yapılarında içkin olan değerler ve ilkeler çerçevesinde, sorunları ele alır, onlar hakkında açıklamalar yapar ve çözümler geliştirir. İşte tam da bu noktada Sezai Karakoç, tutum ve davranışlarıyla ve tüm yaşantısıyla insanlığa bir örnek bilgelik sunmuştur.

Onun için bilgelik; geçmiş, mevcut ve gelecek çağlar ile referansları tam ve doğru olarak okuyabilmek ve yarınlar için gerekli değişimleri önceden, bütünüyle ve tahmini süreçleriyle birlikte görebilmek demektir. Bilgelik, zaten yaşamakta ve dönüşerek gelmekte olan değişimi anlayıp analiz ederek kavramak ve onu olması gereken şekilde ahlaki temelde yeniden yapılandırarak toplumun ve insanlığın ihtiyaçlarını karşılayacak boyuta getirip toplumsallaşmasını sağlamak demektir. Karakoç bütün bunları bize yaşayarak göstermiş ve güzel bir örneklik bırakarak dünyaya veda etmiştir.

Burada öncelikle düşüncelerini tarihi ve sosyolojik olarak geliştiren Sezai Karakoç'u tanımının ötesinde onun doğduğu ve yetiştiği atmosferi, etkilendiği olayları ve bütün bunların ışığında yaşadığı dönüşümleri hatırlamakta fayda var. Zira her usta biraz da doğup yaşadığı ve olgunlaştığı coğrafyanın çocuğudur ve o yüzden onun söylediklerini, içinde yaşadığı dönemin şartlarını da hesaba katarak bir bütün olarak ele alıp değerlendirmek ve ondaki etkisini görmek gerekir. Bu düşünceden hareketle Sezai Karakoç ve yaşadığı atmosferi ve onun ilk etkilendiği durumları analiz etmek yerinde olacaktır.

Bugüne kadar Sezai Karakoç ve onun ileri sürdüğü "diriliş düşüncesi" konusunda pek çok açılımlar yapılmıştır. Biz burada yeni bir yaklaşımla Sezai Karakoç'un düşünce dünyasını analiz edip kavramaya ve onun şekillenmesine etki eden faktörleri ortaya koymaya çalışacağız.

Bu doğrultuda yaşadığı çağı, yetiştiği atmosferi ve bunların ona etkisiyle geliştirdiği ve yarınlar için önemli bir ölçü olarak insanlığa sundu-

ğu “diriliş” fikriyatını tam olarak anlamak ve kavramak açısından Sezai Karakoç’u ve onun düşünce dünyasını “dört yıkılış ve dört yükseliş” üzerinden açıklamak mümkündür.

DÖRT YIKILIŞ

Sezai Karakoç’un, kendi düşünsel ve yaşamsal geçmişini içten, samimi ve çok açık bir yüreklilikle yazdığı hatıratının daha ilk bölümünde duygulu bir şekilde anlattığı doğuş hikâyesi ve dünyaya gözlerini açtığı Ergani şehrinin ondaki yansıması son derece anlamlıdır: “Bahsedeceğim şehir, coğrafyadaki ya da tarihteki şehir olduğu kadar, bizzat içinde yaşadığımız, dikeni ayağımıza batan, suları ve kuşlarını dinlemekle çocukluğunuzu bütünlediğiniz, kırmızı toprağın altın kokusunu ya da bakır yakıcılığını hissettiğiniz, belki de güneşi her yerdekenden daha parlak gibi gelen şehirdir. Sizinle birleşmiş, ruhunuza geçmiş, onunla özdeşleşmiş şehir. Siz onda doğdunuz belki. Ama o sizde hiç ölmeyecek gibi kat kat zihninize yerleşti, kalbinize sindi,” (Karakoç, 2022: 14). Ergani şehrini zihninde ve kalbinde bu kadar derin hissedilen Karakoç, annesinin deyişiyle “gülün ayında bir gün”de doğdu. Gülün yani Mayıs ayının eski adı, güllerin açıldığı ay anlamına geliyordu ve ne ilginçtir ki bu güller ona hayatının en derin anlamını öğretiyor ve kutlu görevler yüklüyordu. Zülküfül Dağı’nın eteğindeki o küçük kasabada, Mayıs ayı başlarında bir günde dünyaya gelen bu çocuk kendi anlatımıyla çağın yıkılışı, Osmanlı’nın yıkılışı, Ergani’nin yıkılışı ve ailenin yıkılışı olarak adlandırdığı dört yıkılışlığın içinde hayata merhaba demişti:

“Evet, dört yıkılışlık içinden geliyorum. Biri, Çağın yıkılışı. İki Dünya Savaşı’nın yıkıntıları arasında doğan bir kuşaktan. Görünüşte, bir sulh yılı, 1933 yılı, doğduğum yıl. Birinci Dünya Savaşı yaraları sarılmaya başlanmış. İkinci Dünya Savaşı da henüz ufukta görünmüyor. Ama bu, aldatici. Gerçekten, Birinci Dünya Savaşı henüz gitmemiş, İkinci Dünya Savaşı da ha geldi ha gelecek gibi bir yıl,” (Karakoç, 2022: 26).

“İkinci yıkım, daha önce anlattığım, ülkemizin, devletimizin, milletimizin, toplumumuzun yıkılışıydı. Çağın yıkılışı bu toplum yıkılışını da doğurmuştu. Çağın yepyeni olma iddiası gibi, yeni kurulan devlet de yepyeni olma iddiasında

Yaşadığı çağı, yetiştiği atmosferi ve bunların ona etkisiyle geliştirdiği ve yarınlar için önemli bir ölçü olarak insanlığa sunduğu “diriliş” fikriyatını tam olarak anlamak ve kavramak açısından Sezai Karakoç’u ve onun düşünce dünyasını ‘dört yıkılış ve dört yükseliş’ üzerinden açıklamak mümkündür.

idi. Toplumsa büyük bir kırımın ve yıkımdan kalma, kırık dökük, en ilkel şartlar içinde, imkânlar, daha doğrusu imkânsızlıklarla savaşıyordu,” (Karakoç, 2022: 27).

“Üçüncü yıkım, doğduğum şehrin, Ergani’nin yıkımıydı. Ergani, Çayönü arkeolojik kazılarının da ortaya koyduğu gibi, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Mezopotamya Medeniyetinin bütün verimiyle odaklaştığı bir yer... Daha çok Müslümanların yaşadığı anlaşılan bu şehir, Abbasiler devrinde ve hele hele Selçuklular döneminde tam Müslüman şehri kimliğini sürdürmüş, kesinleştirmiştir. Daha sonra Akkoyunluların, sonra da Osmanlıların şehri olan Ergani, zamanla, Kalenin hemen eteğine taşmış; böylece Kale mahallesi ve Ergani diye âdeta iki parçalı bir yapı göstermiştir. Meşrutiyetten sonra ise, o Ergani de terkedilmiş dağın eteğinde yeni Ergani doğmuştur. Bu, İstanbul’dan gelip Diyarbakır’a giden ana yolun üzerinde, yeni bir kasabadır. Eski Ergani tamamen terk edilmiş ve harabeye dönmüştür. Selçuklu Sultanı Alaattin’in yaptırdığı cami bile, otlatılan hayvanların barınağı olmuştur. Ben, bu yeni Ergani’de doğdum, o tarihte şehir Ergani’de değil. Çünkü: O şehirden eser kalmamıştı. Korkunç bir zelzeleyle yıkılıp yok olmuş, yerle bir olmuş bir şehir gibi... Bunun için, ben eski Ergani’de değil de yeni Ergani’de doğmayı “şehrin yıkılışlığı” içinde doğuş olarak niteliyorum,” (Karakoç, 2022: 27-28).

“Dördüncü yıkılışlıkla da biraz bu üç yıkılışlığının, çağ yıkılışlığının, ülke yıkılışlığının ve şehir yıkılışlığının sonucu olarak, birçok aile gibi, ailemizin geçirdiği krizlerle çalkaşıyor

Karakoç, mevcut siyasi atmosferi derinliğine kavramış, yeni bir fikre ve umuda ihtiyaç olduğunu görmüş ve bunu geliştirmenin yollarını aramıştır. Üstelik bu fikriyatın yeni kuşağa hitap edebilecek şekilde yeni bir dil ve üslupla olması gerektiğinin farkına varmıştır.

anlatmak istiyorum... Ailemiz de Birinci Dünya Savaşı sarsıntısı, Şeyh Sait olayının bölgede doğurduğu ekonomik yıkımdan payını almıştır," (Karakoç, 2022: 28-29).

Karakoç, bu dört yıkılmışlık içinde doğup yaşarken aynı zamanda o dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal etkilerinden de nasibini almıştır: "Çocukluk yıllarım, cumhuriyet devrimlerinin en koyu yılları. Bu bakımdan öyle dini hareketler ya da kişilikler pek görülüyordu. O zamanki her kasabada olduğu gibi kasabamızda da bir halkevi yapıldı. Ve bu halkevinde daha çok memur aileler için müsamereler tertiplendi. Halkın bir kesimi de bu gecelere katılabildi. Geri kalan ve hele çocuklar, bekçi ve jandarmalarca kovalanırdı," (Karakoç, 2022: 41). İşte bu dört yıkılmışlık ve çocuklukta yaşadığı atmosfer onu âdeta bilemiş ve onun büyük bir psikolojik özgüvenle kendine gelip yükselişe geçmesine imkân vermiştir.

DÖRT YÜKSELİŞ

Sezai Karakoç'un hatıralarını anlattığı ve kendini son derece düşündüren bu dört yıkılmışlığa karşılık âdeta onu yeniden diriltip kendine getiren ve pozitif olarak etkileyen dört yükselişten de bahsetmek yerinde olacaktır. Karakoç, sanki dört yıkılmışlığı dört yükselişle aşmış ve çağın bilgisi konumuna gelmiştir: Zülküfül Dağı ile Nebi Makamının mistikliği ve azameti, Maraş'ın kurtuluş esinlemesi, Büyük Doğu özgüveni ve Diriliş düşüncesinin doğumu.

Birinci yükseliş: Zülküfül Dağı sadece Erganililer için değil Sezai Karakoç için de büyük bir anlam ifade ediyordu. Mistik bir bağla irtibat

kurduğu o Zülküfül Nebi Makamı ve o dağ onun düşünce dünyasının, tutum ve davranışlarının ilham kaynağı âdeta bir simgesi gibi olmuştu: "Evet, doğduğum şehir Ergani, doğmadığım şehir, yine Ergani. Çünkü asıl Ergani, binlerce yıllık şehir, benim doğduğum zamandan önce terk edilmiş. Devlet zorlamış buna Erganilileri. Emniyet sebebiyle olsa gerek... Eski Ergani, bugünkü gibi, Dağın eteğinde değil, sırtında idi denilebilir. Daha eskisi de kale içinde ve dağın tepesinde. Kale içi, daha sonra sırta ve yamaçlara inen Ergani'nin bir parçası olmuş. Dağ dağ diyorsam, yüksek ve büyük bir dağ olarak düşünülmemeli, ama biz Erganililer için o (Zülküfül dağı) güzel, muhteşem ve alımlı bir dağdır. Mistik bir bağ vardır dağla aramızda. Arafat Dağı'nın, Tur-i Sina'nın bir örneği gibidir kasabamızda... Dağın tepesi iki parçadır ve bu iki parçanın arasında Zülküfül Peygamberin (Kur'an-ı Kerim'de Zülkifl olarak geçer) Makamı vardır. Halk arasında Zülküfül Peygamberin askerleriyle gelip bu dağda çarpıştığı ve bu dağda şehit düştüğü söylentisi yaygındır," (Karakoç, 2022: 30-31).

İkinci yükseliş: Karakoç'un, ilkokulu Ergani'de bitirip ortaokul için Maraş'a gittiğinde yaşadığı iç alem değişikliği son derece manidardı: "Maraş, çocuk yüreğimin ateş aldığı yer. Belki ondan önce rüya alemi gibi bir iç dünyanın sahibiydim. Derinliğe aday bir dünya. Bu, Maraş'ta alev aldı denebilir. Uzunoluk Hamamı ve yanbaşındaki acemice anıttan Sütçü İmamın, çarşafı kadınlarımıza sarkıntılık etmek isteyen Fransız askerlerine ateş etmesinin birkaç çizgiyle canlandırılışı, Kalede sallanan bayrağın hikâyesi, Maraş'ın kurtuluş hikâyesi, âdeta her an canlı bir hatıra olarak, hüznü dolu gönlümüze bir avuç umut ve hareket tohumu saçan ilahi bir lütuf rüzgarı oluyordu," (Karakoç, 2022: 167).

Üçüncü yükseliş: Maraş'ın kurtuluş hikâyesinden bu kadar etkilenen Sezai Karakoç, yine çok etkilendiği bir başka noktayı, Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisi ile karşılaştığı anı ve o ana ilişkin duygularını ve sıkıntılara karşı nasıl şerbetlendiğini şöyle anlatıyor: "Bir arkadaşım, dayısında bulunan Büyük Doğu ciltlerini getirdi. Onları da gözden geçirdim. O güne ka-

dar, İslâm, içimizde sakladığımız bir inanç idi. Kimselere pek açılmıyorduk. Yasak, mazlum ve mağdur bir düşünce gibiydi ruhumuzda. Ama işte, görmüştük, İstanbul'da çıkan bir dergide onu çağdaş üslupla savunan bir kalem vardı. İslâm'ın yükselen yeni, canlı sesiydi bu. Bu, benim için büyük bir mutluluk olmuştu. Çünkü: Bir umut doğmuştu. Bütün sıkıntıları göğüsleyebilirdim," (Karakoç, 2022: 182).

Dördüncü yükseliş: İşte bu ilhamlarla kavileşen ve psikolojik özgüven kazanan Sezai Karakoç oluşturduğu yeni fikriyatla, "diriliş düşüncesi"ni gündeme getirmiş ve umudu derin anlamıyla kuşanıp insanlara sunmuştur: "Ancak yine de umutsuzluğun bu kadar koyulaştığı, yoğunlaştığı bir durumda belki de en büyük umut gizlidir. Bir şey haddini aşarsa zıddına inkılap eder. Had, çoktan aşılmış durumda. İslâm'ın tekrar tazelenmiş bir şekilde geri dönmesi için belki böyle bir uzaklaşış, bir kopuş, bir kaybediş gerekliydi. Şimdi, belli çevrelerce de olsa, kaybettiğimizin değerini, neden mahrum olduğumuzu daha iyi anlıyoruz. Mademki kötülük iyiyi toptan ve kökten yok edemedi, edemeyecektir de. İyinin geri gelmesi için umutlu olmak, üstümüze düşen bir borçtur," (Karakoç, 1996: 129). O, büyük bir emek vererek geliştirdiği İslâm düşüncesinin son versiyonu "diriliş" fikriyatını sürekli tazeliyip sistematik bir bütünlük haline getirmeye ve gençlere, aydınlara ve topluma aktarmaya çalışmıştır. Âdeta bir bilge düşünür, bir kutup yıldızı, bir sabah yıldızı gibi sadece İslâm ülkelere değil tüm insanlığı aydınlatmaya ve onlara yön göstermeye gayret etmiştir.

DIRİLİŞ DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU

Sezai Karakoç'un hatıratında anlattığı "diriliş" düşüncesinin doğuş hikâyesi bilgeliği ve öncülüğü yönünden son derece ufuk açıcudur: "Siyasi hayatın bulanması, kavgaya dönüşmesi ve kavganın kızışması, artık Türkiye'nin nereye doğru gittiğini belli etmişti... İşte bu havada, ben kısa vadeli çalışmaların, muhalefete ve komünistlere çatmakla yetinmenin fazla bir fayda vermeyeceğini düşünerek bir düşünce ve edebiyat dergisiyle yeni bir hareketin başlatılması gerektiği fikrine vardım. Yeni bir nesil gelmişti. Ortam otuz yıl öncesine göre çok değişmişti. Düşünüşte bir tazelenmeye ve yenilenmeye ihtiyaç vardı.

Yeni bir dil ve üslup gerekiyordu. Bir süredir daldığım metafizik düşünceler de kendini ifade için beni zorluyordu. Bu fevkalade şartlar içinde doğdu *Diriliş*. İlk anda ismi yadırgandı. Hortlama gibi dehşet duyanlar oluyordu ismi duyunca. Ya da sanki yalnız amentüde bir unsur olarak düşünülebilir gibi geliyordu onlara. Mecazi anlamda, tarihi anlamda diriliş düşüneniyorlardı. "Basubadelmev'tin karşılığı olarak "diriliş"i bulmuştum, "ölümden sonra dirilme" anlamına. Tabii ki, sadece metafizik anlamda değil, tarihi sosyolojik anlamda da kullanıyordum," (Karakoç, 2022b: 151).

Karakoç, mevcut siyasi atmosferi derinliğine kavramış, yeni bir fikre ve umuda ihtiyaç olduğunu görmüş ve bunu geliştirmenin yollarını aramıştır. Üstelik bu fikriyatın yeni kuşağa hitap edebilecek şekilde yeni bir dil ve üslupla olması gerektiğinin farkına varmıştır. İşte bütün bunların ışığında kendine has, özgün, kuşatıcı, bütüncül, tarihi ve sosyolojik dinamikleri içinde barındıran ve o ölçüde arı duru olan "diriliş" doğmuştur.

Velhasıl her insan gibi her bilge de bir anlamda yaşadığı coğrafyanın ve kültürün çocuğudur. Bu çerçevede bilge düşünür Sezai Karakoç'un düşünce dünyası da böyle bir etkileniş ve oluşumla açığa çıkmıştır. Nitekim Karakoç, yaşadığı dört yıkılışla bilenmiş ve olgunlaşmış, akabinde büyük bir duyarlılıkla etrafında keşfettiği ve ilham aldığı dört yükselişle kendi sağlam düşünce dünyasını kurmuş ve geliştirmiştir. Ve böylelikle diriliş doğmuştur.

Kim bilir, belki de Sezai Karakoç'ta gördüğümüz bu "dört yıkılış ve dört yükseliş" etkisi, sayıları ve yerleri değişmekle birlikte her birimizin düşünce dünyasını oluşturan ve geliştiren bir metafor olarak hayatımızın önemli bir yerinde durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Karakoç, S. (1996). *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2022). *Hatıralar I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2022b). *Hatıralar II*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kirenci, M. (2021). *Sabah Yıldızı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

SEZÂİ KARAKOÇ'UN TEFEKKÜR MİRASINDA İSLÂM CİLİK

KAMİL ERGENÇ

Müslüman toplumlar için imparatorluktan ulus devlete geçiş, ulemadan aydına, medreseden mektebe geçişi aynı zamanda... Ulema, bir hadisi şerifte de gayet sarih olarak beyan edildiği üzere “nebilerin varisi”dir. İslâmî referanslar temelinde ürettiği bilgiyi temsil ve tebliğ eden kişidir. Toplumun doğal önderidir. Medrese ise Müslüman toplumun iktisadi, içtimai, hukuki ve siyasi gerçekliğini inşa eden “İslâm’ın renk verdiği” bilginin üretildiği yer olarak öne çıkar. Her ne kadar ilmî/entelektüel bağımsızlık 12. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş kaybedilse ve yüce İslâm saltanat ideolojilerine payanda yapılmaya çalışılsa da, ulema ve medrese, gündelik hayatın İslâm’ın ruhuna uygun bir şekilde tanzim edilebilmesi için işlev görmeye devam etmiştir. Ta ki Suhte isyanlarıyla medrese kan kaybetmeye ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Enderun tarafından pasifleştirilip Cumhuriyet kadrolarınca tarihin arka odasına atılınca kadar...

SANCILI SOSYAL GERÇEKLİK

Mektebin medrese karşısındaki ‘zaferi’ Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinin karakteristiğini anlamak açısından mühimdir. Mektep yeni bir epistemolojik referansın sembolüdür bir bakıma... Vahiy ve nübüvvet bilgisinin tarih dışı, geri, arkaik, primitif olduğuna dair pozitivist yaklaşımlardan ziyadesiyle etkilenen Osmanlı bürokrat ve aydın sınıfı, mekteple birlikte geç kaldıkları tarihe yetişmeyi murat etmişlerdi. Muratlarına ermek için burjuva Protestan kültür kodlarından ilham alan bilgi sistemine sığın-

dılar. Bu sistemin Judeo-Hıristiyan kodlarla mücehhez olduğunu ise sorun etmediler. Pozitif ilimlere ağırlık verilen mekteplerde aydınlar yetişecek ve bu aydınların öncülüğünde de toplum aydınlanacaktı.

Münevver kelimesi boşuna ihdas edilmedi... Aydınlatan/aydın manasında münevver, Batı’nın tecrübe ettiği rönesans, reform ve aydınlanma sürecine işaret ediyordu aslında. Artık âlimlerimiz değil münevverlerimiz vardı. Cumhuriyet’e geçişle birlikte münevverin yerine aydın kelimesi daha sık kullanılmaya başlandı. Bu tercihin yazı devrimiyle, öz Türkçecilikle ilgisi olsa gerektir. Aydın kelimesi muhatabını aydınlatan ama en önemlisi de epistemik dayanağı vahiy-nübüvvet değil, bilakis, burjuva Protestan kültür kodlarından esinlenen aydınlanma paradigması olan (bu paradigmaya meftun) kişileri tanımlıyordu. Onların öncülüğünde yeni bir sosyal gerçeklik inşa edildi. Amentüsü “Türk milletinden, İslâm ümmetinden, Garb medeniyetinden” olmaktı bu sosyal gerçekliğin...

Lakin aydın kelimesi de zamana dayanamadı... Entelektüel geçti onun yerine. Daha kuşatıcı bir içeriğe sahipti. Etimolojik olarak anti-Katolik bir bağlamı içerse de zamanla kazandığı yeni anlam itibarıyla daha isabetli bir tutum/tavır/tarz içeriyordu. Bizdeki çağrışımları genelde olumsuzdu. Entelektüel dendiğinde fildişi kulelerde oturan, burnundan kıl aldırmayan, elitist-mütehakkim, buyurgan, anlaşılmayan cümleler kuran, egosantrik, din ve gelenek karşıtı kişi/ler anlaşılırdı. Fakat zamanla bu içerik te değişti. Bugün entelektüel sözcüğü daha çok içinde ya-

şadığı zamana tanıklık eden, muhalif, üretken, toplumsal sorumluluk yüklenen örnekler (ki sayıları azdır) sayesinde daha tercihe şayan bir noktadadır.

Zaman, en güçlü darbeyi ulemanın anlam içeriğine vurdu. Münevver-aydın öncülüğünde şekillenen yeni sosyal gerçeklik ulemaya hayat hakkı tanımadı. Medrese “İslâmî ilimler” odaklı talim yaptırın yer/ler olarak öne çık(arıl)ınca ulema da bu ilimlerin tedrisatıyla meşgul olan insanlar olarak anlaşıldı. Bu anlayışın ikamesinde “ilmin parçalanmasının” etkisi yok değildi. Dini ilimler, İslâmî ilimler, beşerî ilimler gibi seküler terkipler bilgide tevhibi zedeledi. Tefsir, hadis, fıkıh, siyer vb. İslâmî ilimler olarak kodlanırken, matematik, fizik, kozmoloji, botanik gibi alanlar beşerî ya da pozitif ilimler olarak tesmiye edildi. Bu ayrım din-dünya ayrımına da mesnet olacaktır sonraları. Hatta din-siyaset, din-ekonomi, din-hukuk ayrımlarına da...

Binaenaleyh bugün Türkiye özelinde âlim/ulema sadece tefsir, hadis, fıkıh, kelam vb. ilahiyat disiplinleriyle iştigal eden kişileri tanımlamak için kullanıyor. Emevilerle başlayan ve Osmanlı’da da sürdürülen “devlet memuru âlim” geleneği ilmî-entelektüel bağımsızlığın zaafa uğramasına sebep oldu. Nitekim devlet (Osmanlı) çökünce, ulema dayanaksız kaldı ve itibarsızlaştı. Şayet ulema halka yaslanarak bağımsızlığını korumuş olsaydı devletin çöküşünden bu kadar etkilenmeyecekti. Öte yandan devletin cürümlerine ortak olmayacak, toplumu sürekli müteyakkız tutmayı başarabilecekti. Bu bağlamda bugün en esaslı meselemizin ilmî-entelektüel bağımsızlık olduğunu söylemek sa-

nırım abartı olmaz. Denebilir ki bu bağımsızlık tesis edilemediği sürece Müslüman toplumların yeniden tarihe dönmeleri mümkün değildir.

EDEBİYATIN İMKÂNLARI

Merhum Sezai Karakoç imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinin sancılı sosyal gerçekliği içinde dünyaya gözlerini açmış, tecrübe ettiği bu gerçeklikle “metafizik gerilim” düsturuyla yüzleşmeye çalışmış, çabasını kamusallaştırmak için “dirilişi” şiarlaştırmış Cumhuriyet tarihinin mümtaz İslâmcı entelektüellerinden biridir. Merhum Âkif’in açtığı (ve kanaatimce hâlâ aşılamayan) şiirle direniş çığırının alemdarlarından biridir. Radikal bir kırılma, hatta inhıraf, olarak Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesine İslâmî referanslar temelinde inşa etmeye çalıştığı sanatıyla direnen, bu sanatın ehemmiyetine dair toplumsal farkındalık oluşturmaya çalışsan, edilgin-pısırık-tembel-taklitçi Müslüman imgesini “diriliş” metaforuyla değiştirmek için didinen bir öncüdür.

Sezai Karakoç, toplumu uçurumun kenarına getirip sahipsiz bırakan, heva ve arzusunun dipsiz kuyusunu kurtuluş reçetesi olarak sunan, cehaletin girdabında debelenmeye terk eden, burjuva Protestan kültür kodlarını felah vesilesi sayan aydınların ihanetine şahitlik etmiştir. Fakat bilmektedir ki toplumun yüce ahlaki ilkelere ünsiyet kesbetmesi ve böylece kemalat yolculuğuna çıkabilmesi için de aydın/entelektüel rehberliği şarttır. Bu rehberlik sorumluluğunu yerine getirmek için edebiyatın-sanatın sarsıcı dilinden ilham almıştır.

Mehmet Âkif'in aşağıdaki dizelerde ağır eleştir-
diği aydın sınıftan hayır gelmeyeceğini yaki-
nen idrak etmiş ve bu sayede yaşadığı zamana
sahitlik etmiştir:

“Üdebanız hele gayetle bayağı mahlûkat...
Halkı irşad edecek öyle mi bunlar? Heyhat!
Kimi Garb'ın yalnız fuhşuna hasbi simsar;
Kimi, İran malı der, köhne alır, hurda satar!
Eski divanların dopdolu oğlanla şarab;
Biradan, fahişeden başka nedir şî'r-i şebab?
Serseri: hiçbirinin mesleği yok, meşrebi yok;
Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!
Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!”

Gerçi Mehmet Âkif'in İslâmcılığı ile kıyaslandığı
gında Sezai Karakoç, özellikle gelenek görenek
ve Osmanlı eleştirisi bağlamında daha çekim-
serdir. Karakoç'a göre Osmanlı yeniçağlardaki
tek büyük İslâm devletiydi. Kültür, siyaset ve
ideolojik hedefleriyle bütün İslâm kütlesini
temsil ediyordu. Arap, Hint, Kafkas ve Türk
ellerindeki, Afrika'daki Müslümanların yüzü
hep O'na dönüktü. II. Abdülhamit ise çok ileri
görüşlü biri olarak resmediliyordu.¹ Oysa Âkif,
Abdülhamit'ten, gördüğünde istifra edecek
kadar nefret ediyordu. Dönemin toplumsal
dokusunu tasviri de çok ağırdır Âkif'in... Edil-
gin, pısrık, pasif, cahil bir toplumsal gerçekliği
acımasızca eleştirir.

Dahası Mehmet Âkif, Kur'an'ı ölümlere okunan
kitap haline getiren alışkanlıklara öfkeli. Gelenek
görenekçi, ata dede kültürünü din
zanneden, yüce İslâm'ın, tevekkül gibi, temel
kavramlarını yanlış anlayan, içtihadı donduran,
akli çabayı tahfif eden insanların İslâm'a olan
bağlılıklarının sıhhatini cesurca sorgular. *Safa-
hat* baştan sona bir uyanış manifestosu gibidir.
Denebilir ki sanatını/şairini Âkif gibi sarsıcı,
put kırıcı bir şekilde kullanan şairlere tesadüf
etmek zordur. “Hatıralar” şiirinde Şark'a şöyle
sitem eder:

“Ey koca şark, ey ebedi meskenet
Sen de kımıldanmaya bir niyet et
Korkuyorum garbın elinden yarın
Kalmıyacak çekmediğin melanet”

1 Sezai Karakoç, *İslamın Dirilişi*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2009.

KARAKOÇ'UN İSLÂMCİ ÇİZGİSİ

Mehmet Âkif'teki radikal eleştiri Sezai
Karakoç'ta yerini daha yumuşak bir söyleme bi-
rakır. Gerçi “Ey yeşil sarıklı ulu hocalar” derken
biraz Âkif'i andırmaktadır Karakoç... “Her evde
kutsal kitaplar asılıydı/Okuyan kimseyi göreme-
dim/Okusa da anlayanı göremedim” derken de...
İslâmcılığın bu iki önemli simasının söylem
düzeyindeki farklılık bugünü de etkileyecektir.
Âkif çizgisindeki İslâmcılık unut(tur)ulmaya
terk edilirken Karakoç'un çizgisi daha makul
görülecektir. Bu ayrımda kanaatimce Âkif'in Af-
gani-Abduh çizgisine olan yakınlığının da payı
vardır. İslâmcılığı Osmanlı merkezli okuyup
“yerli ve milli” bir bağlama oturtmak isteyenler
bu çizgiye mesafeli durmayı tercih ediyorlar.
Nitekim Sezai Karakoç'a göre Âkif'in, Abduh-Af-
gani etkisinde kalması mübalağa edilmiştir.²

Ona göre Türkiye'de esas İslâm devleti kurulu
bulduğundan İslâm, düşünce sistemi olmak-
tan çok, davranışlarda ve kuruluşlarda yaşıyor-
du. Ancak, devletin yıkılma tehlikesiydi ki, yeni
yeni, düşünce planında da bir sistem yapmaya
yöneltiyordu. Bunun için Türkiye İslâmcıları
çekirdekten yetişme İslâmcılardı. Afgani-Abduh
çizgisi ise Mısır'ın daha erken Batılılaşması ve
doğrudan sömürgeciliğe muhatap olmasından
dolayı sistem ve düşünce İslâmlığı geliştirdiler.
Âkif, düşüncelerini bu kişilerden değil doğru-
dan hayatın içinden, sokaktan, klasik kültürden,
devletin sarsıntılı halinden ve en nihayetinde
kendinden alıyordu.

Demek ki bu düşünürler Mehmet Âkif'te yeni
bir düşünce uyandırmamış, var olan düşünce-
yi ve heyecanı daha ileri taşıması noktasında
ilham vermiştir. Sezai Karakoç'un, Âkif'i daha
özgün bir bağlama çekme çabası Türkiye'nin/
Osmanlı'nın İslâm dünyası için merkezi rolünü
öne çıkarmak olarak anlaşılabilir diye düşünü-
yorum. İslâmcılığı yerli bir bağlama raptetmek,
Osmanlı(İstanbul)/Türkiye'yi İslâmcılığın esin
ve besin kaynağı olarak göstermek ve böylece
Mısır, Hindistan, İran vb. havzaların İslâm'ı
anlama ve yorumlama biçimine “şerh düşmek”
ulus devlet için de tercihe şayan kabul edilmiş-
tir. Çünkü böylece İslâm algımızın/pratiğimizin
bize özgülüğü üzerinden milli yerli bir pers-

2 Sezai Karakoç, *Mehmet Akif*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22-23.

pektife meşruiyet kazandırılmış olacak, Türk İslâm'ına kapı aralanacaktır. Merhum Necip Fazıl'ın kendisinden öğüt isteyenlere "Türkiyeli Müslüman yazarlar dışındaki yazarları okumayın!" önerisi bu bağlamda değerlendirilebilir diye düşünüyorum.³

Sezai Karakoç, Mısır'dan Muhammed Abduh'un ve Hindistan'dan Muhammed İkbâl'in ortaya koydukları "esas tez" in Mehmet Âkif'in şiir ve yazılarında öne çıkan yaklaşım biçimiyle telif edilemeyeceğini iddia etmektedir. Aralarındaki en büyük fark Âkif "İslâm ruhunu canlandırmak isterken" Abduh-İkbâl gibi düşünürler "İslâm'ın genel sistemine yeni bir yorum getirmeye" çalışmışlardır.⁴ Bu noktada Karakoç'un dikkatinden kaçan husus, "yeni bir yorum getirme" çabasının esasında İslâm âlemini modern paradigmanın tasallutundan kurtarma arzusuyla iç içe olduğu gerçeğidir. Mesela bu yeni yorumun ilhamıyla 1979'da İran'da inkılap gerçekleşti. Ki bu inkılap modern tarih içerisinde "paradigma dışı" en esaslı muhalefetti. Ulemanın öncülüğündeki bu inkılap tarih ve zaman dışı olarak kodlanan dinin/İslâm'ın milyonlarca insana uyanış aşısı yapabileceğinin, bu aşının küresel istikbar karşısında esaslı bir duruşu mümkün kılabileceğinin göstergesiydi. Türkiye'de muhafazakâr-sağ yaklaşımın teşrih masasına yatırılması da bu yeni yorumun açtığı çığırla mümkün oldu. Şayet Âkif'in çizgisi sürdürülebilseydi bugün İslâmcılık daha inkılabi bir duruşun mümessili olabilirdi. Ancak ne yazık ki, muhafazakârlıkla yaptığı iş birliği İslâmcılığın inkılabi perspektifini zaafa uğrattı.

YEDİNCİ OĞUL NIÇİN DİRENMEDİ?

Sezai Karakoç'un "Masal" şiiri değişmemek ve Doğulu olarak ölmek için en büyük Batı kentinin en büyük meydanında intihar etmek (ya da ölümü beklemek) gibi edilgin bir tutumun mümessili olan "yedinci oğulun" hikâyesini biraz bedbin bir ruh hâliyle anlatır. Bu oğul neden İbrahim Aleyhisselam misali tek başına bir ümmet olarak direnmeyi tercih etmedi? Üstat bu şiiri "diriliş" metaforuna uygun olarak neden bitirmedi? Batı'nın en büyük gücünü "karşısın-

3 Atasoy Müftüoğlu, *Sözün Erimi (Konuşmalar)*, haz. Hüseyin Su & Abdurrahim Karadeniz, Hece Yayınları, Ankara, 2008, s. 41.

4 Sezai Karakoç, *Mehmet Akif*, s.24.

**Mehmet Âkif'teki radikal eleştiri
Sezai Karakoç'ta yerini daha yumuşak
bir söyleme bırakır. Gerçi 'Ey yeşil
sarıklı ulu hocalar' derken biraz
Âkif'i andırmaktadır Karakoç... 'Her
evde kutsal kitaplar asılıydı/Okuyan
kimseyi göremedim/Okusa da anlayanı
göremedim' derken de...**

dakini değiştirmek" olarak belirleyen Karakoç değişmemenin yolunu niçin gönüllü ölüme buldu? Hem de Tanrıya yakarışın ardından gelen ilhamla...

"Yedinci oğul büyümüşü baka baka ağaçlara
Baharın yazın güzün kışın sırrına ermişti
ağaçlarda
Bir alınyazısı gibiydi kuruyan yapraklar onda
Bir de o talihini denemek istedi
Bir şafak vakti Batıya erdi
En büyük Batı kentinin en büyük meydanında
Durdu ve tanrıya yakardı önce
Kendisini değiştiremesinler diye
Sonra ansızın ona bir ilham geldi
Ve başladı oymaya olduğu yeri
Başına toplandı ve baktılar Batılılar
O aldırma bakışlara
Kazdı durmadan kazdı
Sonra yarı beline kadar girdi çukura
Kalabalık büyümüş çok büyümüşü
O zaman dönüp konuştu:
Batılılar!
Bilmeden altı oğlunu yuttuğunuz
Bir babanın yedinci oğluyum ben
Gömülmek istiyorum buraya hiç değişmeden
Babam öldü acılarından kardeşlerimin
Ruhunu üzmem babamın
Gömün beni değiştirmeden
Doğulu olarak ölmek istiyorum ben
Sizin bir tek ama büyük bir gücünüz var:
Karşınızdakini değiştirmek
Beni öldürseniz de çıkmam buradan
Kemiklerim değişecek toz ve toprak olacak belki
Fakat değişmeyecek ruhum
Onu kandırmak için boşuna dil döktüler
Açlıktan dolayı çıkar diye günlerce beklediler
O gün gün eridi ama çıkmadı dayandı
Bu acıdan yer yarıldı gök yarıldı
O nurdan bir sütuna döndü göğe uzandı

Batı bu sütunu ortadan kaldırmaktan aciz kaldı
 Hala onu ziyaret ederler şifa bulurlar
 En onulmaz yarası olanlar
 Ta kalplerinden vurulmuş olanlar
 Yüreğinden insanlıktan bir iz taşıyanlar”

ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNCESİNE YAKLAŞIMI

Sezai Bey’in çağdaş İslâm düşüncesiyle ilgili yaklaşımı onun İslâm toplumlarının yaşadığı buhranlara dair tespitlerini içermesi bakımından önemlidir. Klasik kültürün yeni yazıya aktarımında meydana gelen kırılmanın düşünsel kötürümlüğe yol açtığı gerçeğine dikkat çekerken, temel kaygısı köksüzlük zaafıyla malul bir düşüncenin yaşama şansı olmadığına dair inancıydı. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki İslâm düşüncesinin karakteristik özelliğini Afgani, Abduh, İkbâl, Âkif örnekleri üzerinden “akademik” olarak tespit eder.⁵ İkbâl ve Âkif’e şiir dilini kullanmaları nedeniyle ayrı bir başlık açar. Ancak bu dönemin genel görünüşü akademiktir ona göre...

5 Sezai Karakoç, *İslamın Dirilişi*, s.34.

İslâm düşüncesi ilmî muhtevayla, münazara usulüyle savunulmaktadır. Bu tespit Afgani, Abduh, İkbâl özelinde kısmen doğru olsa da Âkif’in duruşunu tam olarak açıklayamamaktadır. Âkif bir yandan hayatın içinden seçtiği örneklerle Müslüman toplumun yaşadığı trajedilere dikkat çekerken diğer yandan da çökmeye yüz tutmuş bir imparatorluk halkının ehl-i salib karşısındaki direnişini motive etmeye çalışmaktadır. Afgani ise İttihâd-ı İslâm idealinin önüne millî kurtuluşu koyarak dönemin Türkçü ideologlarının bile ilgisine mazhar olacaktır. Yusuf Akçura Afgani’yi Türk milliyetçiliğine ilham verenler ve “yeni Türk devletinin öncüleri arasında” sayacaktır.⁶

Birinci Dünya Savaşı öncesinde akademik karaktere sahip İslâm düşüncesi Sezai Bey’e göre İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ideolojik bir boyut kazanmaktadır. Avrupa’nın kendi içindeki buhranının da sağladığı avantajla bağımsızlıklarını sağlayan halkı Müslüman beldelerin aydınları İslâm’ı hayatın bütününe vaziyet eden bir sistem olarak vazetmeye başlamışlardır. Malik Bin Nebi, Mevdudi, Seyyid Kutub, Nedvi gibi örnekleri bu bağlamda zikreder Sezai Karakoç... Türkiye içinse Necip Fazıl’ın *Büyük Doğu*’suna ve Nurculuğa dikkat çeker. Bu isimlerin İslâm düşüncesi hareketinin yürütücüleri olduğuna, İslâm insanının Batı köleliğinden kurtulması için kültürel-siyasal ve iktisadi sahada ceht ettiklerine işaret eder. Hatta Nurculuğu İslâm inancının dirilişi, İslâm’ın ihlas doktrini ve uygulanması, canlanması mihveri etrafında dönen bir hareket olarak niteler.⁷

Sezai Karakoç, Risâle-i Nur’u, tek başına bir İslâm kültürü külliyyatı olarak değerlendirir. Bu külliyyatın Anadolu’da okumamış insandan aydın insana kadar büyük bir kütleyle yeniden İslâm kültürü ve inancıyla eğittiğini, âdeta Anadolu’da yeni bir kültür akımı doğurduğunu ve bir kültür savaşına giriştiğini söyler.⁸ Risâleler hakkında Karakoç’un bu abartılı değerlendirmesi İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında

6 Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 114-115.
 7 Sezai Karakoç, *İslamın Dirilişi*, s.38.
 8 Sezai Karakoç, *İslamın Dirilişi*, s. 41.

konjonktürel ve sosyolojik gerçekliği bağlamında okunduğunda anlaşılabilir. Cumhuriyet'in radikal modernleşme adımlarının yarattığı kültürel buhran içerisinde Risâleler önemli bir açığı kapatıyordu elbette. Lakin bu metinlerin pozitivist eğilimlerin güçlü olduğu 20. yüzyılın ilk yarısında rasyonel tefsir yöntemiyle toplumu İslâm dairesi içinde tutmaya matuf boyutu yanında işraki geleneğin izlerini taşıdığı yani keşf, sezgi, rüya, ilham odaklı bir bilgi biçimini terviç ve tahkim ettiği de unutulmamalıdır. İshrakiliğin ise Müslüman toplumları akli çabadan uzaklaştırdığı, onları ömür boyu süren "içe dönük olgunlaşma"ya mahkûm ve siyasal hayatın dışında edilgin bir pozisyona razı ettiği, taklit ve itaati olumladığı, içtihat gayretini zaafa uğrattığı gerçeği görmezden gelinemez.

Nurculuğun işraki çizgisinin en etkili temsilcisi olan Fethullaçılığın Türkiye toplumunu düşünsel anlamda nasıl kötürümleştirdiği bilinmektedir. Sözünü ettiğim işraki gelenek Nurculuk dışındaki kollarıyla hâlihazırda Türkiye'de oldukça güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Komünizme karşı mukavemet hattının güçlendirilmesi için Amerika/NATO yönlendirmesiyle Nurculuğun araçsallaştırıldığı gerçeğinden Sezai Bey habersiz görünmektedir. Öte yandan Said Nursi'nin Türkiye'nin CENTO'ya üyeliği (ki o dönemin NATO'su sayılır) sonrasında devlet erkânına gönderdiği tebrik mesajı veya komünizme karşı ehl-i kitap olan ABD'nin tarafında olmaya verdiği cevaz, Soğuk Savaş hikâyesinin mahiyeti ve keyfiyeti hakkında ciddi bir bilgi-bilinç zafiyetine işaret etmektedir.⁹

Sezai Karakoç'un inanç dirilişine kanıt olarak halkın tüm imkânsızlıklar içinde bile Kur'an öğrenimine değer vermesine ve camileri onarmasına dikkat çekmesi manidardır. İslâm ülkelerinden Batıların ve batıcıların baskısı kalktıkça halkta örtük ve gizli bir şekilde yaşayan inançların açığa çıktığını ve inanç duygusunun, din sevgisinin insan ruhunun en derinlerine işlediğine dikkat çekerken, bir cüzamlının sıhate kavuşması örneğini vermektedir. Halktaki örtük inancın niteliği hakkında ise çok

9 Hamza Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2008, s. 40.

konuşmaz üstat. O inancın bizatili kendisinin ehemmiyetine kanidir. Cami onarımı ve Kur'an öğrenimi ekseninde inanç dirilişi vurgusu, onarılan o caminin içinde ne anlatıldığını, Kur'an öğreniminin mahiyetinin ne olduğu sorularını da sormalıydı oysaki... Bugün muhafazakârlar eliyle inşa edilen gösterişli camiler de dâhil tüm camilerimiz adeta birer devlet dairesine dönüşmüş, çerçevesi ulus devlet aygıtı tarafından belirlenen din propagandasının yapıldığı yerler hâline gelmiştir. Kur'an öğrenimi ise onun anlamına nüfuz etmek, ondan ilham alarak iktisadi, içtimai, siyasi, hukuki hayatı tanzim etmek olarak değil ses güzelliği ya da hıfz bağlamına hasredilmiştir.

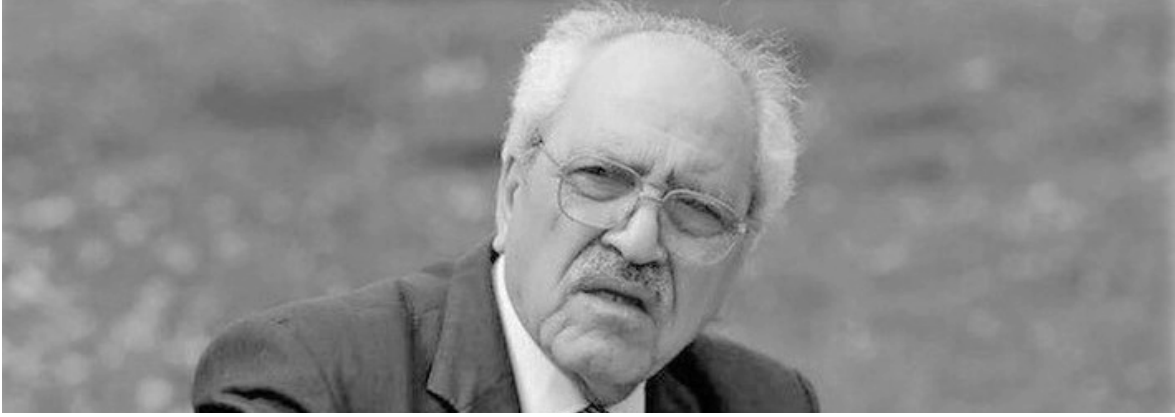
Sezai Karakoç'un sağcılıkla Müslümanlığı solculukla komünizmi ilişkilendirmesi de dönemin kavramsal hegemonyasının etkisinde kaldığını göstermektedir. Sağ-Sol ayrımının burjuva Protestan kültür kodlarından ilham aldığını en iyi bilenlerden olmasına rağmen Karakoç'un bu sözcüklerin çekim alanından kendisini kurtaramaması dikkat çekicidir. Ancak buna rağmen o yine de Müslüman'ın kendine dönüp kültür ve medeniyet hamlesini yeniden başlatacağına inanmaktadır. "İslâm'a dönen Müslüman'ın yüreği İslâm içtenliğiyle kabarcak, yaşantısı İslâm yaşantısı olacak, çağı İslâm'ın değer yargılarıyla yorumlayacak, sorumluluğu İslâmcı bir anlam kazanacaktır. Müslümanların İslâm'a yeniden dönüşleri, Kur'an'ı yeniden bulmaları, hadisi ve sünneti yeniden anlamaları, klasik İslâm düşünce ve teorisini, çağdaş İslâm düşüncesini, tarihi İslâm pratiğini şuura getirmeleri demek olacaktır. Gelenekleşmiş bölümler yıkılacak, çatışmalar durdurulacak, sapmalar düzeltilecek, yeni, diri bir İslâm insanı ortaya çıkacaktır."¹⁰

Kur'an'ı, hadisi-sünneti yeniden anlamak Sezai Karakoç'un içtihadı ve eleştirel düşünceye verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Bu yönüyle O merhum Âkif'in "doğrudan Kur'an'dan alarak ilhamı asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" söylemiyle ortak paydada buluşmaktadır. Her düşünürün yaşadığı çağın çocuğu olduğu gerçeğini unutmadan Sezai Karakoç'un tefekkür mirasından istifade etmek elzemdir.

10 Sezai Karakoç, *İslamın Dirilişi*, s. 58.

NOSTALJİ, DİRİLİŞ VE METODOLOJİ SORUNU

— MEHMET FURKAN ÖREN —

Belli bir tarihten söz edilmese bile çoğunlukla Tanzimat'la başlayan Osmanlı modernleşmesi, kimi düşünürler için kurtuluşun, yeşermenin, ayağa kalkmanın ve vuslata ermenin sembolü iken, kimileri içinse kaybetmenin ve gelenekten kopuşun başlangıcı kabul edilmektedir. Tanzimat süreciyle başlayan ve nihayetinde Cumhuriyet'le pekişen modernleşme serüveni pek çok düşünürün dikkat çektiği üzere Tanrı merkezli bakış açısı, erdem anlayışı ve toplum yapılanmasından akılcı, rasyonel ve bilimsel toplum anlayışına evrilme sürecidir.

Modernleşme çoğunlukla geleneksel/klasik din anlayışının aleyhinde gelişen sürece işaret etmekte ve bu sürecin meydana getirdiği radikal dönüşümlerin muhafazakâr dindar çevrelerde meydana getirdiği travmatik etkilere işaret etmektedir. Bu travmanın izlerini muhafazakâr entelijensiyanın metinlerine sinen nostaljik havada görmek mümkündür. Yüzlerce yıllık geleneğe ve tevarüs sistemine sahip olan İslâm toplumunun dönüşümünün ani ve radikal bir şekilde gerçekleşmesi, bu dönüşümde dış koşulların belirgin bir şekilde etkili olması, bir metafor olarak sağanak yağışın altında şemsiyeyi açmaya fırsat bulamayıp da ıslanan bir bireyin durumuyla benzerdir.

Ani dönüşüm ve hazırlıksız yakalanmış olmanın meydana getirdiği hüznün izleri, sorunları edebi bir dille anlatan yazarların çalışmalarında daha belirgindir. Örneğin Mehmet Âkif Ersoy'un kaleme aldığı pek çok şiirde bu serzeniş ve hüznün izleri bulunmaktadır. Modern dönemlerin muhafazakâr dindar edebiyatçıları çoğunlukla aşkı, mutluluğu yazmamışlar daha çok toplumu, kaybedilen değerleri, meydana gelen dönüşümleri yazmışlardır ve bu yazılarda nostalji ile hüznün belirgindir. Şiirleriyle öne çıkan Necip Fazıl Kısakürek'in bilinen eserlerinden birisinin adı *Çile*'dir. Aslında ahiret düşüncesine sahip olan dinlerde dünya belli açılardan hüznün yeridir. İslâm'da da bu durum belirgindir. Bu yüzden dünya sürgün yeri olarak kodlanmış ve bir ayrılık yeri olarak tanımlanmıştır. Karakoç'un yaklaşımıyla insanlar bu dünyada yitik bir cennetin gurbetçisidirler.¹ Ne var ki bu gerçek, modern zamanların geçmişi, Hz. Peygamber dönemine duyulan özleme ivme kazandıran karakterinin istisnai özelliğini değiştirmemektedir.

Elbette ki modern öncesi dönemlerde de peygambere duyulan özlemleri ele alan çalışmaları

¹ Sezai Karakoç, *Yitik Cennet*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2013.

görmek mümkündür. Ancak modern dönemlerin nostaljisinde içinde bulunan çağdan duyulan ıstırap vardır. Fuzuli, Mevlana ve Süleyman Çelebi gibi düşünürlerin Hz. Peygamber hakkında yazıklarının içine işlenen özlemler daha çok bireysel sevginin ifadesidir. Oysa modern dönemlerin dindar edebî metinlerinde yolundan sapmış, rotasını kaybetmiş, benliğini yitirmiş bir toplum betimlemesi vardır. Nostaljinin edebî metinlere yansımalarının güzel bir örneği, İslâm toplumunun içinde bulunduğu durumun dramatik betimlerinden birisi olan Arif Nihat Asya'nın yazdığı "Naat" şiiridir. Bu şiirde geçen "Kâbe'ne siyahlar, Yakışmamıştı, ya Muhammed, Bugünkü kadar!" ifadelerinde toplumsal sapanın bugününe özel bir vurgu vardır.

Modern dönemlerin dindar nostaljisinde kaybetme psikolojisi, özlem ve yok olma tehlikesine karşı teyakkuz belirginken, öte yandan dirilmek, yeniden doğmak, köklere dönmek ve sığınılacak ev bulma arayışları da vurguludur. Diğer bir ifadeyle modern dönemin toplum yozlaşmasının nostalji ile karışık betimlemeleri aynı zaman bu yozlaşmanın düzeltmesini misyon edinen, toplumun kendisine çeki düzen vermesi gerektiğini salık veren bir kabule dayanmaktadır. Bu kabul, idealize edilen ve saadet asrı olarak telaki edilen bir dönemden sapan yeni nesillerin kendine gelmesini, silkelenmesini ve yeniden yeşermesini hedeflemektedir. Bu durumu belirgin bir şekilde fikirlerinde işleyen düşünürlerden birisi şüphesiz ki Sezai Karakoç'tur.

DİRİLİŞ: YENİDEN YEŞERME

Güçlü bir edebî kaleme sahip olan Karakoç, aynı zamanda fikir ve aksiyon insanıdır. Kendisi, hayatı boyunca düşünce peşinde olmuş, düşüncelerini bir edebiyatçı edasıyla ifade edebilmiş ve aynı zamanda bunları hayata geçirecek aksiyonlar içerisinde yer almıştır. Diriliş ismiyle parti kurması onun aktivist yönünün bir göstergesidir. Diriliş, bozulmuş, rotasını kaybetmiş, medeniyet değerlerinden uzaklaşmış, Hz. Peygamber'in açmış olduğu yoldan ayrılmış İslâm coğrafyasının yeniden doğması gerektiğini haykıran bir düşünürün sembol kavramlarından biridir. Diriliş eski köklerle birleşip yeni bir rota çizmenin temel yoludur. Karakoç'un diriliş ile sembolize olan çağrısının iki temel karakteristik özelliği bulunmaktadır. Birincisi Batı'nın

ekonomik, siyasi ve düşünsel hegemonyasına karşılık öze, köklere ve medeniyete dönüş çağrısıdır. İkincisi ise ifsada uğramış, rotasını kaybetmiş ve geleneksel kodlarını kaybetmiş toplumu ıslah etme ve kendine getirme misyonudur. Karakoç'un diriliş teklifi kökler üzerinden yeniden yeşermeyi esas almaktadır. Ancak bu yeşerme arayışı insan dinamizmi, toplumsal yapının dönüşümü ve tarihsel tecrübeler göz önüne alındığında zorlu bir sürece işaret etmekte, kendi içerisinde çelişkili ve çetrefil hususlar içermektedir. Bunun da başlıca nedeni diriliş teklifinin geçmiş, şimdi ve geleceği aynı anda talep ediyor olması ancak bunlardan hangisinin belirgin olacağını kestirilememesidir.

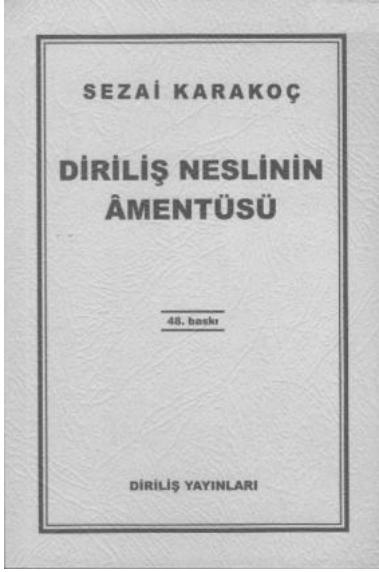
İDEOLOJİDEN ÜTOPYAYA

Muhafazakâr entelektüellerin arayış çabaları kimi boyutlarıyla Karl Mannheim'in ideoloji ve ütopya teorisini çağrıştırmaktadır. İdeoloji ve ütopya üzerinde çalışmaları olan Mannheim, ideolojiyi verili olan, egemen olan düşünceyle karakterize edip ütopya'yı ise ideolojinin karşısında muhalefetle sembolize eder. İdeoloji egemen görüş hâline gelmiş, güç ve iktidarı elinde bulunduran kişilere konfor sağlayan, toplumun belli bir sistem içerisinde işler hâle gelmesini sağlayan ve geçmişle de bağları olan düşünsel düzeneklerdir.² Ütopya ise var olan şablonlar, kabuller ve düzenlerle uyumayan, gelecek projeksiyonu taşıyan, egemen söylem ve kabullerle uyumayan, daha çok konumunu kaybetmiş, gücünü yitirmiş olmanın sonucunda meydana gelen arayışların bir ifadesidir.

İdeolojiler var olan kabuller ve uygulamalarla uyuşurlar, ütopyalar ise var olanları kabullenmez, sorgularlar. Nitekim ütopyanın örneklerinden olan Platon'un *Devlet'i*, Farabi'nin *Medinetü'l-Fâzıla'sı* ve Thomas More'un *Ütopya* çalışmaları verili olan durumların alternatiflerini içermektedir. Karl Mannheim açısından ideoloji ve ütopya'daki kritik nokta, belli bir dönemde ideolojik karakterli olan bir düşüncenin zaman içerisinde konumunu kaybederek ütöpikleşebilmesi, ütöpik bir düşüncenin ise uygulama sahası bulununca ideolojileşebilmesidir. Bu iki yaklaşımın kritik özelliği muhafaza etmeyle, arayış içerisinde olmadır.

2 Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. Mehmet Okyayuz, Deki Yayınları, Ankara, 2009, 30-40.

İdeoloji muhafaza etmeyi, ütopya ise arayıp bulmayı sembolize eder. Burada karmaşık ve zor olan husus, belli bir dönemde ideolojik karakteri baskın olan bir düşüncenin, süreç içerisinde ütopyikleşmesidir. Ütopikleşen ideoloji hem “yeni” bir arayışın, söylemin ve uygulamanın ifadesidir, hem de ideolojik olduğu dönemlerin özlemcisidir. Bu gerçek paradoksal bir görüntü ortaya çıkartır ve konumlanamama sorununu meydana getirir. Özü itibarıyla bir ütopyanın

karakteri yenilik talebidir. İdeoloji iken ütopyalaşmış bir yaklaşımın çelişkisi ise eski ile karışık yenilik isteğidir. Burada eski olarak kabul edilebilecek durumlar hangileridir? Yeni olacak olan şeyler nelerdir? Soruları süreç boyunca önemli bir parametre olur. Bu parametre, önemli bir sorun olan metodoloji sorununu da beraberinde getirir. Hangi düzlem, araç, yöntem ve metotlarla hem eski hem de yeni birlikteliği sağlanarak medeniyet üretilir? Eskiye es geçmeden, yeniye de kapıları açarak senkronize bir sistem nasıl kurulmalıdır? Bu zorluk modern dönem İslâm düşünürlerinin temel sorunudur. Çünkü modern dönem İslâm entelektüelleri bir dönem egemen olmuş, topluma yön vermiş, sosyal, siyasal ve iktisadi faaliyetlere rengini vermiş bir düşüncenin, görüşün ütopyikleşme sürecine tanıklık eden kalemler konumundadır.

Bu entelektüellerin metinlerinde bir tarafıyla var olanı eleştirme ve yeniye göndermede bulunma belirgin iken, bir tarafıyla da eskiye dönüş arayışları vurguludur. Bu tür bir yaklaşımı Sezai Karakoç'ta da görmek mümkündür. Diriliş aslında yeni bir başlangıç değil, yeniyle karışık eskiye çağrıdır. Bu çağrının nasıl gerçekleşeceği ise büyük bir muammadır.

USULSÜZLÜK VUSULSÜZLÜKTÜR

Modern dönemler boyunca güncel toplumu sitemkâr bir havada irdeleyen muhafazakâr düşünürlerin kurtuluşun nasıl olması gerektiği, dirilişin hangi metot ve yöntemlerle gerçekleşeceği konusunda belli bir konsensüs içerisinde olmadıklarını vurgulamak yerinde olacaktır. Kurtuluşun reçetesi, yöntemi ne olmalıdır sorusunun cevabı kişiden kişiye değişmektedir. Modern dönem İslâm toplumu “geri kalmıştır” söylemi, “ilerlemenin” metodolojisinin ne olması gerektiğini de gündeme getirir. Başta Karakoç olmak üzere pek çok düşünürde ideal birey ve ideal toplum betimlemesini görmek mümkündür. Ancak ideal toplum ve birey çözümlemelerinde varılan yer (belki de tıkandığı yer) bunun nasıl gerçekleştirileceğidir. Medeniyet inşa etmek, restorasyon teklif etmek ya da radikal dönüşümleri önermek her şeyden önce yöntem meselelerine de kafa yormaktır.

Neticede idealize edilmiş, sistematik hâle getirilmiş düşünceler, kendilerini kitlelere aktaracak araçlara da ihtiyaç duyarlar. Modern zamanlarda kitlelere düşünceyi aktarmanın en belirgin yolu eğitim ve öğretimdir. Nihayetinde eğitim-öğretim belli amaçlar ve hedefler çerçevesinde bilgilerin organize edilerek, çeşitli araçlarla yeni nesillere aktarılmasını ifade etmektedir ve ideal bireyleri inşa etmenin yolu eğitim organizasyonunun kurgulandığı felsefi anlayışın karakteristik özelliğinden geçmektedir. Bu açıdan İslâm toplumunun ihyasını amaçlayan düşünürler, bir şekilde eğitime de işaret etmeye çalışmışlardır. Karakoç'un da çeşitli yazılarında eğitim-öğretim faaliyetlerine yer verdiği görülmektedir.

İDEAL BİREY YETİŞTİRMEİNİN METODOLOJİSİ

Karakoç'un çalışmaları içerisinde eğitime ve öğretime doğrudan vurgu yapan yazıları 10 tanedir. Bunlardan beşi öğretim³, diğer beşi ise üniversitelerle ilgilidir. Bu yazılardan çıkarılacak en temel yargı Karakoç'un öğretim anlayışının dengeye dayandığıdır. Onun çözümlemelerinde eski ile yeni, madde ile mana, hatta bir adım ötesinde evrensel ile yerel denge içerisinde betimlenir.⁴ Bugünü anlamak, tahkik etmek,

3 Sezai Karakoç, *Düşünceler ve Kurumlar I*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2005, 38-52.

4 Sezai Karakoç, *Diriliş Neslinin Amentüsü*, Diriliş

ancak tarihin ışığında mümkündür, bugünü es geçmeden tarihe gitmek ve bu süreçlerden belli bir senteze ulaşmak ise bir eğitimcinin temel özelliği olmalıdır. Eğitimi yereli, evrenseli, maddeyi ve manayı dikkate alarak bilgileri organize etmeli ve nesilleri şekillendirmelidir.

Karakoç için, sağlam bir öğretim faaliyetinin temel parametresi hedefdir. Elbette ki her okulun, hatta bireyin gündelik hayatta hedefleri olur; ancak Karakoç'un kastettiği şey, bütün bir eğitim organizasyonunun günün sonunda yetiştirmek istediği insan modelinin ve bunun sonucunda oluşacak olan toplumun karakteristik özelliğinin ne olması gerektiğidir. Onun belki de bütün eserlerinde ve eğitim çözümlerinde ortaya koyduğu insan prototipini şu cümlelerinde görmek mümkündür: "Üniversite mezunu deyinse, aklımıza, bilgili, kültürlü, belli bir alanda uzman olmuş, hoşgörülü, topluma saygılı, tarih şuurunu taşıyan, toplumda belli bir yer edinerek olumlu katkılarda bulunan, dindar ve yurtsever bir aydın kişi gelmelidir." ⁵

Ne var ki bu idealist tipolojinin yetişeceği üniversitelerin nasıl kurgulanması, eğitim organizasyonunun ne şekilde restore edilmesi gerektiği sorusu Karakoç'un çözümlerinde belirsizdir. Aslında Karakoç'un çerçevesini çizdiği bu tipolojideki bir bireyi yetiştirmek, hemen hemen Milli Eğitim Bakanlığı'nun da temel amacı gibidir. Örneğin Millî Eğitim Bakanlığı'nın temel kanununa bakıldığında dindarlık hariç (dindarlık yerine manevi kelimesi geçmektedir.) Karakoç ile Millî Eğitim Bakanlığı'nun büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Bakanlığın temel kanunun birinci maddesine göre millî eğitimin amacı "(...) Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan..." ikinci maddesine göre ise "Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer

Yayımları, İstanbul, 1998, 21.

5 Sezai Karakoç, *Düşünceler ve Kurumlar II*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2004, 44.

veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler" yetiştirmektir. ⁶

Bu ideal tipolojiye karşılık devasa bürokratik yapısı, milyonu aşan insan kaynağı, sahip olduğu bütçenin büyüklüğüne rağmen Millî Eğitim Bakanlığı'nun hedeflediği misyon çerçevesinde öğrenci yetiştirmediği/yetiştiremediği ile ilgili pek çok gözlem mevcuttur ve Millî Eğitim Bakanlığı hâlen bu ideal tipolojiyi yetiştirmenin metodolojik araçları arayışındadır. Neticede idealize edilen düşünceler, hedeflenen insan modelleri ve çok iyi kurgulanmış planlamalar test edildiğinde pek çok zorlukla karşı karşıya kalırlar. Çok iyi toplum ve birey teorileri uygun araç, yöntem ve metodolojilerle topluma aktarılmadığı için uygulama sahası bulmazlar.

6 https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/08144011_KANUN.pdf

Karakoç da tıpkı Millî Eğitim Bakanlığı gibi ideal bir insan ve toplum modeli çerçevesini çizmektedir. Bir farkla ki detaylarına girmemekle birlikte Karakoç, eğitime dindarlık karakteri yüksek bireylerin yetiştirilmesi gerektiği misyonunu da yüklemektedir.

İdeal insan yetiştirmek bakımından muğlak içerikler taşımakla beraber Karakoç, yine de belli bir eğitim modeli önermektedir. Karakoç açısından diriliş neslinin yetişeceği eğitim organizasyonunun genel karakteri kabaca şu şekilde olmalıdır:

- 1- Türkiye’de eğitim-öğretim faaliyeti Tanzimat sürecinden beri rotasızlık ve istikamet sorunu yaşamaktadır sağlam bir istikamet gereklidir.⁷
- 2- Ezberciliğin belirgin olduğu, klasik eserlere gerekli ehemmiyetin verilmediği ve kitap okuma kültürünün gelişkin olmadığı bir öğretim sürecinden vaz geçilmelidir.⁸
- 3- Tüm dersler kendilerine özgü olarak kategorize edilmiş mekânlarda verilmemeli, dersin özelliğine göre mekân düzenlenmeli, mekânda ders için gerekli olan malzemeler bulunmalıdır.⁹
- 4- Öğretmen bir kanon olarak kodlanmamalı sadece yol gösterici olmalıdır. Öğrenci kendi yolunu kendi seçmelidir.¹⁰
- 5- “Öğretmen, öğrenci, ders, ders kitabı kavramlarını yeni baştan ele almalı ve onları bir kişiliğin kuruluşundaki unsurlar, canlı öğeler, aktiviteler ve dinamikler, organizmalar olarak düşünmelidir.”¹¹
- 6- Derslerde millî klasiklere önem verilmeli ve dünya klasikleri de okutulmalıdır. Bu konuda Kültür Bakanlığı da destekçi olmalıdır.¹²
- 7- Başta üniversiteler olmak üzere öğretimin ahlakçı görevi de vardır. Doğruluk, güzellik ve iyilik idealarını yetişen aydın nesillerin ruhuna işlenmelidir.¹³
- 8- “Yeni nesillerin, düşünme, değerlendirme, ölçme, karşılaştırma ve yıldızlı haplara al-

danmama melekelerini geliştirecek doğrultuda yetiştirilmeleri...”¹⁴ gerekmektedir.

- 9- Eğitimdeki yenilikler, “eskiden çıkarılan ipuçlarının uzatılması, geliştirilmesi ve beslenmesiyle, yeniden yorumlanmasıyla” kurgulanmalıdır, geçmiş önemszenmelidir.¹⁵
- 10-Üniversiteler kendini toplumdan soyutlamalı, toplum dinamiklerini dikkate almalıdır.¹⁶
- 11-Tam özerklik üniversitelerin başı buyruk hareket etmesine, daha fazla disiplin ve kontrol ise bilimsel düşüncenin gelişimine aykırıdır.¹⁷
- 12-Üniversitelerin insan kaynakları üç alanda kategorize edilmelidir. Birincisi memleketin istihdam alanlarında ihtiyacı giderecek olan öğrenciler, ikincisi öğrencileri yetiştirecek olan hocalar ve üçüncüsü işleri sadece bilimle uğraşmak olan hocaların da hocaları olan bilim insanları.¹⁸

Öğretim teklifi hemen hemen bu şekilde olan Karakoç, yeni bir neslin doğuşuna ihtiyaç duyulduğunu vurgulamakta ve bu neslin nasıl yetiştirilmesi gerektiği ile ilgili çeşitli öneriler de dile getirmektedir. Karakoç da tıpkı Millî Eğitim Bakanlığı gibi ideal bir insan ve toplum modeli çerçevesini çizmektedir. Bir farkla ki detaylarına girmemekle birlikte Karakoç, eğitime dindarlık karakteri yüksek bireylerin yetiştirilmesi gerektiği misyonunu da yüklemektedir. Sonuçta Karakoç’un toplum köklerini dikkate alıp, ahlaklı, dindar ve bilimsel düşüncüyü seven bireyler yetiştirme düşüncesi iyi bir toplum ve birey çözümlemesidir. Devletin, toplumun birey üzerindeki etkilerinin bile sarsıldığı günümüzde bunun hangi metotlarla gerçekleştirileceği ise bir problem alanı olarak orta yerde durmaktadır.

7 Karakoç, *Düşünceler ve Kurumlar I*, 38.

8 Karakoç, *age.*, 39.

9 Karakoç, *age.*, 39-40.

10 Karakoç, *age.*, 42-43.

11 Karakoç, *age.*, 43.

12 Karakoç, *age.*, 51.

13 Karakoç, *age.*, 64.

14 Karakoç, *age.*, 66.

15 Karakoç, *Düşünceler ve Kurumlar II*, 21.

16 Karakoç, *age.*, 27.

17 Karakoç, *age.*, 37-38.

18 Karakoç, *Düşünceler ve Kurumlar II*, 41-42.

SEZAI KARAKOÇ VE ÜÇ ÖNCÜ ŞAHSİYET

— ÖMER KANTARCI —

Türk şiir ve düşünce hayatının mihenk taşlarından biri olan, medeniyet değerlerimizin ve İslâm milletinin dirilişine kendisine adanmış, *doğunun yedinci oğlu* mütefekkir şair Sezai Karakoç'un (1933-2021) vefatından bir yıl geçti. Sezai Beyi rahmetle anmak, asârına eğilmekle, eserlerini tahlil ve çağa karşı sorumluluğunu nasıl idrak ettiğini, mücadelesini anlamakla mümkündür. Taziye dilekleri, taltifler veya nümayişlerle mütefekkirlerin ismini çağlara, istikbale aktaramayız. Sezai Bey düşüncesi ve şiiriyle İslâm milletine yol göstermeye, esasen o yolun ön taraflarında belki de asırlarca yürümeye, öncü olmaya devam edecektir.

Bu diriliş yolculuğundan nasiplenmek için üstadın eserleri arasında dikkat çekici bir yerde bulunan üç monografi kitabına değinmek yerinde olacaktır. *Yunus Emre* (1965), *Mehmed Âkif* (1968) ve *Mevlana* (1996) isimlerini taşıyan, hacim bakımından küçük taşıdığı mana olarak büyük olan bu eserleri üzerinden üstadın hem mezkûr eşhasa hem de bu çağa, zamana ne söylediklerini anlamaya, bu şekilde üstadın diriltici düşünce dünyasından heybemizi doldurmaya çalışacağız. Bu, bir yönüyle de popüler olan isimlere merhumun belli dönemlerde değinmesinin anlamını kavramaya dönüktür.

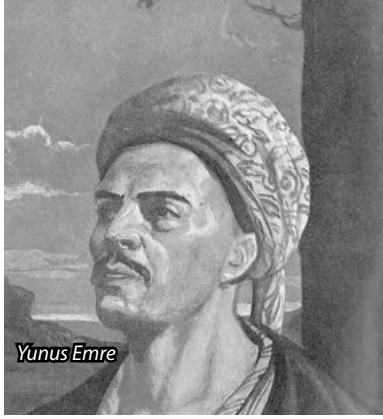
Yukarıda ismi geçen şahsiyetler Anadolu ve gönül coğrafyamızda; İslâm'ın, şiirin, tasavvufi düşüncenin ve Türkçenin yerleşmesinde büyük katkısı olmuş, ümmet topraklarının madden ve manen saldırıya maruz kaldığı farklı vasatlarda mücadeleleriyle öne çıkmış mümtaz toplum önderleri olarak tarihte yerlerini almışlardır. Kıymetli isimlerin unutulmaya terk edilmeleri gibi

farklı yönere çekilmeleri, fikri olarak istismar edilmeleri de maalesef günümüzde bir dünya gerçeğidir. 20. yüzyılın yarısından itibaren bu üç şaire ülkemizde ilgi artmış, farklı değerlendirmeler ortaya atılmıştır. Körün fil tarifi gibi yanlış ve yanlış yorumlara da rastladığımız matbuat âleminde bu mühim konuda Sezai Bey'in düşünceleri elbette önem arz edecektir.

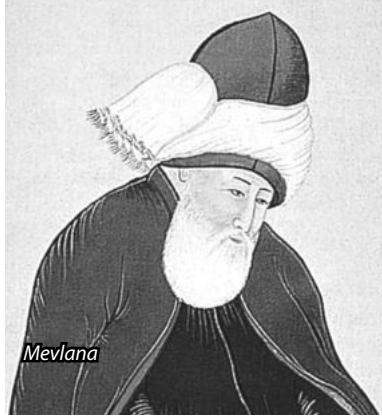
KAPILAR AÇILIRKEN; YUNUS EMRE

Sezai Karakoç "Anadolu kadar Doğu'yla Batı'nın kapıştığı, küfürle İslâm'ın çarpıştığı başka bir toprak yok"¹ tespitini yaparken geriye dönük bir tarih okuması da yapıyor aslında. Miladi 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu Haçlı ve Moğol saldırıları ile yaşadığı yıkımın ardından kıştan sonra baharın gelmesi gibi yeni bir doğuşa da hazırlanmaktadır. Şaire göre bu çağlar "Anadolu'nun ruhi, sosyal, tarihi rönesansının çağıdır."² Nitekim Selçuklu müdafaasının ardından yeni bir sayfa açılacak ve Osmanlı etrafında birleşen beyliklerin ortaya çıkmasıyla Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Mevlana gibi Horasan erenlerinin³ attığı manevi tohumlar büyük bir medeniyetin kurulmasına zemin hazırlayacaktır. İşte Yunus Anadolu'da o kadar yıkımdan sonra görülen ilk şafağın ta kendisidir, *taptaze ve şah bir horoz sesi*.

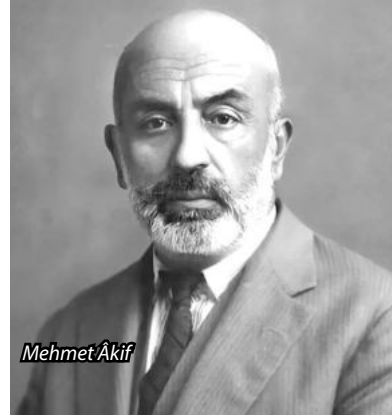
- 1 Sezai Karakoç, *Mevlana*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 8.
- 2 Sezai Karakoç, *Yunus Emre*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2019, s. 11,
- 3 Horasan'a ayrı bir paragraf açar, değer verir Karakoç ve şöyle der: "Horasan Doğu'nun sembolüdür. Atina ve Roma siteleri nasıl Batı'yı özetliyorsa Horasan sitesi de o günün anadolularının gözündeki Doğu'nun özetiydi. Bundan olacak Anadolu kendisini yenileyenlere toptan 'Horasan erleri' olarak görür." *Mevlana*, s.26.

Yunus Emre

Mevlana

Mehmet Âkif

Moğol ve Haçlı saldırıları sadece madde planında kalmamış manevi bir tahribat da yapmıştı. Metafizik kaygıların, geleceğe dair endişelerin, ümitsizliğin mümin yürekleri kavurduğu bu dönemde (1200'lü yıllar) gönül erleri yeni bir diriliş muştulamış, inanmış ama ümidi zayıflamış İslâm toplumuna gelecek güzel günleri, sabahı işaret etmiştir.

Sezai Bey'in *Yunus Emre* kitabının ilk sayfalarında Mevlana ve Hacı Bektaş Veli üzerinden yaptığı değerlendirmeler bugün de önemini korumakta. Bu mümtaz şahsiyetleri olduklarından farklı göstermek ya da onlara bazı anormal eklemeler yapılması belki de şaire bu kitapları yazdırdı denebilir. *Ruh ve toplum fatihlerinin sebili* diye nitelendirdiği, ahilik teşkilatının kurulmasına vesile olan ve yetiştirdiği binlerce talebe ile Anadolu'nun İslâmlaşmasına katkı sunan Hacı Bektaş Veli'nin belli alanlarla sınırlandırılması, bazı sahabileri dışladığına ve bâtni olduğuna dair yorumları sert bir dille eleştirir. Bâtnilik unsur ve yorumların ona atfedilen kitaplara sonradan girdiğini bunun da dış kaynaklı fikrî ve siyasi hareketlerden, bu hareketlerin Anadolu'ya getirdiği düşüncelerden, bunlara ilaveten büyük insanların fikirlerinin toplum tarafından yeterince anlaşılmasından kaynakladığını belirtir.⁴

Yunus Emre en açık bir şekilde ifade edecek olursak 20. yüzyılda birtakım ideolojilere paravan edilmek istenmiş bir şairdir. Hümanizm, evrensel değerler, sevgi gibi cafcıflı kelimelerle yana getirilmiş ve onun İslâm şairi yönü, yüksek dinî hissiyatı paranteze alınmak istenmiştir.

4 Sezai Karakoç, *Yunus Emre*, s. 18.

Öyle ki Yunus Emre'yi ve şiirlerini anlamama, sağlıklı yorumlamama problemi dinî duyarlılığı yüksek kesimlerde bile mevcuttur. Geleneğe sağlıklı irtibat kuramadığımızda bizden önce yaşamış fakat isim ve eserleri bugüne ulaşmış kişileri anlamak ve değerlendirmek zorlaşır. Yunus'u ve diğer gönül ehli simaları yaşadıkları çağa, aldıkları pozisyona ve eserlerine bakarak değerlendirmek, o mesajların yardımıyla bugün neler söylenebilir, hangi çalışmalar yapılabilirin derdini taşımak gerekir. Elbette her insanın, düşüncelerinde nakısa mevcuttur ama doğru, iyi, güzel, faydalı taraflarını alıp geleneğe yeni ek(leme)ler yapmanın en doğru seçenek olduğu kanaatindeyiz.

Sezai Karakoç Yunus Emre hakkında halk arasında yaygın ve kitaplara da girmiş olan menkıbeleri mecazi anlamda bir ders niteliğinde yorumlar. Menkıbeleri "zamanı dikine bir çizgi değil, enine bir yayılış olarak" görür. Dikkatle bakıldığında menkıbelerin birçok hakikate işaret edildiği görülecektir. Örnek babında Yunus Emre ile Taptuk Emre arasında geçen menkıbelere değinir. Yunus'un Taptuk Emre'ye kırk yıl dağdan odun taşınması, hiçbirinin de eğri olmaması hocasına dört başı mamur müritler bulduğunun sembolüdür. Yine Taptuk'un, Yunus'u bir kazana koyup kırk yıl kaynattıktan sonra "hâlâ dünya kokuyor-sun" demesi de onu kendisine halef kılmak için çok çalıştığını fakat Yunus'un şairliğinin daha ağır bastığını, bunu da Taptuk'un gönülsüzce kabul ettiğine işaret eder.

Sezai Karakoç şairle ilgili menkıbelere değindikten sonra Yunus Emre'nin şiirlerine geçer. Büyük şairin şiirlerini üç kısma ayırır diriliş şairi;

tabiatla ilgili lirik parçalar, ölümle ilgili metafizik ürünleri ve inançla, İslâm'ın temelleriyle sarılı inanç perspektifli şiirler. "Üç tip şiirde de, Yunus'un kendini yalnızlığın ve hiçliğin elinden çekip alma ile çağın insanının sıkıntısını eritme ve onu şüphe yangınından kurtarma, ona yeni yön ve hız verme arasında bir denge kuruluyor."⁵

Yunus Emre bugün farklı ekollere konu edinen, birçok kesimin sahip çıkmaya çalıştığı bir şairdir. Sezai Karakoç eserinde Yunus Emre'yi yaşadığı çağın kendisine verdiği ödevi ve şiirlerinden yola çıkarak ele alır. Ona göre Yunus: "çağının şartları gereği Anadolu-İslâm hareketini, dünya karşısına çıkarma ödeviyle Asya kökenli Müslüman Türklerin bir şairi olduğunun şuurunda olarak, hiçbir dar ekolün adamı değildir. O, sadece ve derin anlamda bir İslâm şairi olduğunu bilmektedir. İslâm'ı belli başlı prensip ve motiflerini şiir imajları içine yerleştirmek için çalışır."⁶ Bu sebeple şiirlerinde ayet ve hadislerle işaret eden dizelerle birlikte Allah ve peygamber sevgisi de çok fazla yer alır.

1900'lü yılların başında Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin yazıları⁷ ile başlayıp Fuat Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı ile akademik düzeyde devam eden Yunus Emre ilgisi Peyami Safa, Nurettin Topçu, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç ile mistik boyutta ele alınacaktır. Karakoç'un Yunus Emre odaklı bu eserini, 1950'li yıllardan itibaren Halikarnas Balıkcısı ve Sebahattin Eyüboğlu gibi isimlerin dile getirdiği maddeci, akılcı, pozitivist, hümanist Yunus Emre tasvirlerine haklı ve güçlü bir eleştiri şeklinde okuyabiliriz.⁸

ANADOLU MÜDAFAASI; MEVLANA VE ÇEVRESİNİN ÇABASI

Sezai Karakoç'un incelediği bir başka isim ise tasavvuf geleneğimizin öncülerinden, Anadolu'nun İslâmlaşmasında harcı olan büyük mutasavvıf Mevlana Celâleddin Rumi'dir (1207-1273). Karakoç, Mevlana'yı Anadolu'da durmadan akan mümin kanına müdahale; Müslüman yüreklerin yenilenmesi, tazelenmesi için

5 Sezai Karakoç, *Yunus Emre*, s. 42.

6 Sezai Karakoç, *age.*, s. 19, 20.

7 Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *Yunus Emre*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2021.

8 Ayrıntılı bilgi için bk. Beşir Ayvazoğlu, *Yunus, Ne Hoş Demişsin Cumhuriyet Sonrası Yunus Emre Yorumları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.

mücadele eden biri olarak görür. Seyyid Burhaneddin, İbrahim Tennuri, Cemaleddin Aksarayı, Hacı Bayram Veli gibi isimleri de bu minvalde okuyucuya hatırlatır. Tüm bu eşhas aynı yolun yolcularıdır ve onları "Haçlıların içine gömdükleri masum şehitlerin kanından göğermiş ilahi nağmeler" diye tasvir eder.

Sezai Karakoç, Mevlana'yı anlatırken evvela *Yunus Emre* kitabında yaptığı gibi yaşadığı döneme değinir. Haçlı saldırılarından sonra Moğol işgal ve yağması başlamış, Anadolu tekrar siyasi, ekonomik ve kültürel olarak krizlerin ortasında kalmıştır. Bu fetret döneminin yaralarını sarmak, mümin kalplere ümit ve inşirah aşılacak gönül erlerine, Mevlana ve talebelerine düşmüştür. Anadolu'nun dört bir tarafına gönderdiği talebeleri ile yurdu manevi yönden imar etmeye gayret eder. Moğol egemenliği altındaki Anadolu'da ilmî çalışmaları medreselerde devam ettiren bir taraftan da yöneticilerle ilişkisini sürdürür. Karakoç, Mevlana ve talebelerinin bu bir yönüyle siyasi tavırlarında bir çelişki görmez. Kitabın yayımlandığı dönemde Mevlana'nın yöneticilerle ilişkisini farklı yorumlayanlar da çıkar. Sezai Bey eserinde onlara da cevap verecektir: "Onların (Mevlana ve arkadaşları) Moğolların egemenliğinde olan yöneticilerle ilişkilerini sürdürmeleri çelişkili gibi görünebilir bugün gözümüze. Hatta, kendileri ruhlarıyla maddeten Avrupalıların, Amerikalıların ve Rusların işbirlikçisi olanlar, gazetelerindeki dizi yazılarında, Mevlana'yı Moğol işbirlikçisi gibi göstermişlerdir. Oysa Mevlana ve arkadaşlarının ilişkisi birkaç katmanlıdır."⁹

Moğolların halkı manen ve madden soymaları, çökertmelerine karşılık Mevlana ve talebelerinin ilmî çalışmaları, sohbetleri Anadolu insanını rahatlatmış, onlara yeniden diriliş için ilham vermiştir. Yöneticilerle kurulan bu irtibat, halka olan zulüm ve baskının azaltılması, talebelerinin farklı beldelere gönderilmesi ve o bölgelerin manevi gelişimine vesile olması bakımından da önem arz etmektedir. Bunu büyük mutasavvıfın mektuplarından da anlıyoruz. Birçok şeyhin mektubunda tasavvuf konuları yer alırken Mevlana'nın mektuplarında hocaların Anadolu'nun farklı şehirlerine tayin edilmesi ricasının olmasının elbette bir anlamı olacaktı. Sezai Bey, Mevlana ve yakınındakilerin Moğolla-

9 Sezai Karakoç, *Mevlana*, s. 18.

rın ileride Müslüman olacağını sezdiğini, onlarla katılmış kalplerini yumuşatmak için irtibatlarını kesmediklerini, bunun da görevlerinin bir parçası olduğunu belirtir.

Sezai Karakoç kitabın ilerleyen sayfalarından Mevlana'nın eserlerinden *Mecâlis-i Seb'a*, *Divan-ı Kebir* ve *Mesnevî*'den söz etmekte, kitapların muhteşimiyatıyla ilgili anekdotlar aktarır. Meşhur hikâyelerine, sözlerine değinir. Bunlardan biri de Mevlana'ya atfedilen "Gel, gel yine gel! Ne olursan ol yine gel! Burası ümitsizlik dergâhu değildir, tövbeni bin kez bozsan da yine gel" sözüdür. Bu sözün açık anlaşılır olmasına rağmen bazen kasıtlı bazen de içeriği pek düşünülmeden yanlış yorumlandığına dikkat çekiyor. Bu sözleriyle Mevlana insanlara kurtuluşun İslâm'da ve bu din kapısının her zaman açık olduğunu belirtir. Ne olursan ol derken yalvarıncasına gel diyerek bir değişikliğe de işaret etmektedir. Gelmek için bulunan yerin, o hastalıklı, küfür kokan yerin terk edilmesi gerektiğini söylüyor. Burası ümitsizlik dergâhu değil derken de yaşadığı çağda büyük yıkımlar, çöküşler, krizler geçiren ümmeti Muhammed'e umut aşıyor. Bir tazelenmeye, yenilenmeye davet ediyor. Bu çağrı sadece müminlere değil Moğol, Rum, Hristiyan ve Yahudilere yapılmış evrensel bir çağrıdır. Nitekim Sezai Bey'in de belirttiği gibi çok değil yüz sene sonra Anadolu coğrafyasında binlerce gayrimüslim İslâm'la şereflenecek ve Osmanlı medeniyeti filizlenmeye başlayacaktır.

Kitabın son bölümünde Sezai Karakoç okurlarına bir teklif ve müjde ile seslenmektedir. Mevlana'nın *Mesnevî* ve diğer eserlerin yazıldığı dönemin, o vasatta yaşanan dinî, siyasi ve kültürel krizlerin bir benzerinin şimdilerde de yaşandığını belirtir. Ona göre 20. yüzyılda medeniyetimizi o dönemki kısıpca benzer bir kısıpca içine almıştır. Bir yanda, Haçlıların yenisi Batı, bir yanda da Cengiz aksiyonunun bir de ideoloji gücüyle destekli benzeri komünizm vardır. "İşte canlı ve yeni inanç, düşünce ve aksiyon akımlarıyla birlikte ve onlarla iç içe *Mesnevî*'nin yeniden en güçlü bir şekilde kurtarıcılık ödevinin gelip çattığı saatler."¹⁰ Mevlana'nın *Mesnevî*'si ve düşüncesinin ülkemize ve tüm dünyaya diriltici solğunun daha iyi anlatılması için üniversite bünyesinde Mevlana Enstitüsü'nün kurulması

10 Sezai Karakoç, *Mevlana*, s. 90.

gerektiğini belirtir. Üstadın bu teklifinin geç de olsa kitap yazıldıktan yaklaşık on beş sene sonra gerçekleştiğini belirtebiliriz. Önce 2005'te Selçuk Üniversitesi bünyesinde Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuş, 2010'da Bakanlar Kurulu kararıyla bu merkez Mevlana Araştırmaları Enstitüsü'ne dönüştürülmüştür. Mevlana'nın uluslararası alanda tanınmasında UNESCO'nun 2007 yılını Mevlana yılı ilan etmesinin de etkisi olduğunu ifade etmemiz gerekir. Konya Büyükşehir Belediyesi ve Konya Valiliği'nin de Mevlana merkezli çalışmaları ve yayınlarının ciddi bir yekûna ulaştığını da unutmayalım.

Sezai Karakoç'un eserinin son yazısı Mevlana'yı nasıl anlamamız gerektiğine odaklanır. Yunus'a yönelen yanlı ve yanlı bakışlar Mevlana'ya da yönelmiş, fikir alanında istismar devam etmektedir. Mevlana okuma kılavuzu da denilebilecek tespitlerde bulunur şair. Batıcıların sadece onun sevgi, acıma ve hoşgörü yanını gördüklerini, dinen çok güçlü yanını geri plana ittiklerini belirtiyor. Komünistler ise mala tapanları kınamasını diline dolarken, herkesin hakkına ve malına saygı göstermesini görmezden gelir. Müslümanların ise Mevlana'yı bütüncül olarak gördüklerini, semboller arasındaki özü seçmeye çalıştıklarını ifade eder. Mevlana'nın yeniden Müslümanların zorluklarla mücadele ettiği bu çağa düşünceleriyle geldiğini belirterek, Batı'ya ve yabancı ideolojilere karşı bir diriliş sütunu olduğunun¹¹ altını çizmektedir. Bu topraklara yabancı düşünce ve akımların Anadolu'yu çölleştirme gayretlerinin diriliş sütunlarına çarpacağını, bu antitezlerin Anadolu'nun dirilişini hızlandıracağını (denizin kayalara çarpa çarpa büyümesi gibi) belirterek sözlerini hitama erdirir.

MÜCADELE VE AZİM; MEHMET ÂKİF ERSOY

Usta şair Sezai Karakoç'un incelediği bir başka kıymetli değerimiz son devrin büyük şairi ve düşünürü Mehmet Âkif Ersoy'dur. Osmanlı'nın son dönemlerini tecrübe etmiş, İslâmcılık fikriyatını şiir ve yazılarında savunmuş, tercüme ve dergicilik faaliyetleriyle, toplumun derdiyle dertlenmesiyle bilinen samimi bir şairdir Âkif. Cumhuriyet Türkiye'sinin, ilk yıllarında yönünü Batı'ya çevirmesinden itibaren devletin resmî marşını

11 Başka diriliş sütunlarından da örnekler verir; İmam Gazali, Muhyiddin Arabi ve İmam Rabbani.

yazan bu büyük şair bir müddet suskun kalarak protestosunu sürdürmüş daha sonra ise Mısır'a hicret etmişti.¹² Bunun siyasi ve ideolojik nedenleri olduğu herkesin malumu. Âkif'in Türkiye'ye Mısır'dan temelli dönmesi sessizce geçirilmiş, cenazesi ise üniversite talebelerinin de yoğun katılımı ile mütevazı bir şekilde defnedilmişti. Resmî makamların ve aydınların yok saymasına rağmen (akıllara şu dizesi geliyor *sessiz yaşadım kim beni nerden bilecek*) Âkif'e vefat ettikten sonra özellikle 1950'li yıllardan itibaren hâlen bugün de artarak devam eden yoğun bir ilgi oluştu. Ona gazetelerde, dergilerde, toplantılarda hakaret edenler unutulup giderken milletimizde ve Türkiye kamuoyundaki Âkif sevgi ve ilgisi artıkça arttı.

Sezai Karakoç'un *Mehmed Âkif* çalışması millî şairi doğru anlamak adına kaleme alınan ufak bir eser hüviyetinde. Bugün elimizde Âkif hakkında yapılan onlarca çalışma var. Bu kitap ise bir şairin başka bir şairi değerlendirmesi, incelemesi olması hasebiyle diğer kitaplardan ayrılır. Okuyucu muhteviyatı zengin, bakış açısı sahih olan eserlere yönelirse şairi, düşüncesini ve hayatına dâhil olan şiirini anlayabilir. 1968 yılında yoğun bir ideolojik savaşın yaşandığı bir zamanda yayımlanan eser iki uzun yazıdan oluşuyor. İlk bölüm "Hayatı, İnanç ve Düşünce Oluşumu Savaşı" başlığını taşıyor. Bu bölümde Âkif'in ailesi, doğduğu çevre ve yetiştiği ortam detaylı ve edebi bir dille anlatılıyor. Mehmet Âkif anne tarafından (Buhara) şairliği, sağduyulu olmayı, duyarlı oluşu; baba tarafından (Rumeli) ataklığı, savaşkanlığı, korkmazlığı; doğuş yerinden ise (İstanbul-Fatih) humuslu ve verimli bir toprağın özelliğini alır. Karakoç'a göre Doğu İslâmlığı, Batı İslâmlığı ve Merkez İslâmlığının sentezi bir kişiliktir Âkif.

1908 sonrası dönemde (II. Abdülhamid sonrası) bir iyimserlik havasının desteği ile gücünü gittikçe artıran İttihat ve Terakki Cemiyetine, ön safhalarda olmasa da bir grup İslâmcı aydınla

12 31 Aralık 1950'de Ankara Halkevinde Konuşan Şefik Kolaylı o günleri, Âkif'in, ziyaretine gelip çocuklarının eğitiminin sekteye uğrayacağını ve gitmemesini tavsiye eden arkadaşlarına şöyle dediğini aktarır: "Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben vatanımı satmış, memleketi ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum." Dücan Cündioğlu, *Akif'e Dair*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 30.

şartlar gereği destek verir. Sezai Bey bu tavrı şöyle yorumluyor: "Onlar, baştaki kadronun, daha alttaki genç ve iyi niyetli memleketçi aydınlar tarafından fethedileceğine inanıyorlardı. Hizmetin tam zamanıydı. Kaçmanın faydası yoktu. Tersine bu cemiyete girmeli ve onu değiştirmeliydi. O günün düşünceleri bunlar olsa gerekti."¹³

MİLLÎ MÜCADELE SONRASI DEĞİŞEN DENGELER

Devletin kurtuluş reçetesi üç şekilde öne çıktı: Batıcılık, Türkçülük ve İslâmcılık. Osmanlı idarecileri 1908-1918 yılları arasında bu üç görüşün arasında bocalayıp durdular. Klasik görüş olan İslâmcılığın ayrı bir şekilde sunulması ve bazı ön yargılar "eski" damgasını yemesine ve geri plana düşmesine neden oldu. Sezai Bey bu konuyu da tartışıyor: "Hâlbuki mesele yeni bir medeniyet aramak değil, cemiyetin malî medeniyeti, yeni şartlar içine yerleştirebilmek, daha doğrusu, ondan yeni şartların sorusunu sormak ve cevabını almaktır. İslâmcılar bunu tam olarak yapabilmişler miydi?"¹⁴ Cemiyet içinde onları duyan bir kulak yoktu. Batıcılara nazaran İslâmcılara daha yakın olan Türkçülerle anlaşma ve birlikte hareket etme teklifi geri çevrilince Âkif ve çevresindeki İslâmcılar daha da yalnızlaşır. İşte Mısır'a hicret düşüncesi bu karamsar ortamda ortaya çıkacaktır. Mısır'a yolculuğu şu cümlelerle teşbih eder Karakoç; "Doğan çocuk anasını tanımıyorsa, başını alıp bilinmeyen bir yöne savuşmasından başka bir şeyi kalmamıştı ananın."¹⁵

I. Cihan ve İstiklal Harbi dönemlerinde ülke içi ve dışında vatanın kurtuluşu için her yönüyle mücadele ve mücahede etmiş olan Âkif yeni devlet kurulurken Ankara Taceddin Dergâhı'na yerleşmiş, kuruluş felsefesinin İslâmcı ve ruhçu olması için arkadaşlarıyla çalışıyordu. Sonrasında olanları tüm trajik vecheleriyle Sezai Karakoç şöyle anlatacaktır: "Savaş kazanıldı ve Anadolu kurtarıldı. Savaş başlayıncaya kadar ortalığı sesleriyle dolduran batıcılar olduğu hâlde, savaş içinde, ateş hattında hep İslâmcılar konuştu; tek aksiyon onlarını. Ama savaş bitince yani devletin alacağı biçim ve yeni Türk toplumuna verilecek şekil söz konusu olunca, yine ortaya dökülen ve liderleri çevreleyen batıcılar oldu ve

13 Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1985, s. 16.

14 Sezai Karakoç, *age.*, s. 18.

15 Sezai Karakoç, *age.*, s. 27.

devrimlere karakterini onlar verdi.”¹⁶ Âkif elbette ülkede yenilik isteyenlerin tarafındaydı ama devrimlerin esprisine, diyalektiğine karşıydı. Karakoç’a göre devrimler milletin geçmişi ile irtibatını koparıyor, İslâm birliği idealinden uzak kalıyor, âlem-i İslâm ile aramıza duvarlar örüyordu. Oysa Âkif ömrü boyunca birlik idealinin savunmuş, her İslâm milletinin birliğini her şeyden çok önemsemişti.¹⁷

Sezai Karakoç’un Âkif çalışmasının ikinci bölümü şiirine ayrılmış. Ona göre “Türk edebiyatında Âkif kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur.” Hayatın acı taraflarını en objektif hâliyle resmeden şair bugünkü zamana hitap etmektedir. Halkın içine girer, onların dili, mantığı, görüş açısı hatta argosunu da kullanarak şiirler yazar. Bu sebeple şiiri yer yer hikâyeye dönüşür. Onun realizmi Fransız romanındaki realizmden farklıdır. Fransız realizmi sırf bir sanat tekniği olarak kullanılırken Âkif bu realizmi idealinin yedeğinde bulundurur ve bir vasıta olarak kullanır. İdeali (İslâm) keskin ve parlak bir ışık hâlinde bu realitenin üstünde durur. “Realizmi ve bir dünya görüşünün şiirinin bütününe yerleştirmesiyle Türk edebiyatında en ileri adımı atmış ve bu üstünlüğünü bugüne kadar aşan olmamıştır.”

Bir şair olan Karakoç bir başka şairin şiirlerini tetkik etmeye devam etmektedir. Âkif’in şiirine tesir eden şartları madde madde açıklar; “klasik kültür ve Sâdi’de mükemmel bir örneği bulan ve ahlâkî bir sonucu hedef tutan Doğu manzum hikâyeciliği, o günün sanat okulları içinde birinci sırada bulunan Batı Realizmi, İslâm ideali, tarihin en trajik günlerini yaşayan bir devlet ve bir millet, realiteye objektif ve tahlilî bakma alışkanlığı veren müsbet bilgiler tahsili.”

Sezai Karakoç, Âkif’in tüm şiirlerinin toplandığı eser olan *Safahat*’ı bölüm bölüm ele alır, muhteviyatı hakkında bilgi verir. Şairi daha iyi anlamak için bir başka şaire başvurmak gerektiğini belirtir, o şair Yahya Kemal’dir. İki şairin medeniyetimize ve şiire bakışının birbirini tamamladığını ifade eder. Biri estetikten yola çıkarak ülkeye varıyor, diğeri ülküden yola çıkarak hemen estetiğini kurup ikisini birlikte yürütüyor. Yahya Kemal geçmekte ve bitmekte olan günün doğuş vakitlerini hatırlayarak teselli aramakta, hep

16 Sezai Karakoç, *age.*, s. 25-26.

17 Sezai Karakoç, *age.*, s. 27.

medeniyete medeniyetten geri kalana bakmakta. Âkif ise mümkün olduğu kadar güneşin batışını geciktirmek için ışık işçilerini vazife başına davet etmekte, İslâm medeniyetinin bıraktıklarının unutulmaması, bilinmesi ve ebedileşmesi, çağdaki gücünün artması için gayret etmektedir. Biri medeniyetin anatomisine, heykelleşen vücuduna bakıyor, diğeryse fizyonomisine, fizyolojine. İki şair böylece birbirini tamamlamış oluyor. Bu değerlendirme ile sözlerini sonlandırıyor Karakoç.

VELHASIL

Mevlana, Yunus Emre ve Mehmet Âkif Ersoy’un Sezai Karakoç tarafından ayrı ayrı incelenmesi ve değerlendirilmesinin önemli ve dikkate değer olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu üç şahsiyetin ortak özelliklerinden en başta geleni şiire irtibatlarıdır. Bir başka husus ise üçünün de farklı meşrepleri olmakla beraber İslâm inancına sıkı sıkıya bağlı oluşlarıdır. Bu özellikleri, düşüncelerinin muharrik noktası olan dini kimlikleri zaman zaman belli çevrelerce paranteze alınmak istenmiştir. Sağ-sol, komünizm, Batıcılık ve ırkçılık gibi çağın tüm kirli paslı düşüncelerinden sıyrılarak Mevlana’yı, Yunus’u ve Âkif’i anlamaya çalışmış, çağımıza model olarak takdim etmiştir. Maddeci ve seküler ithamların, saldırıların her değere ve sembol şahsiyetlere yöneltildiği asrımızda Sezai Karakoç şair duyarlılığı ile meseleye yaklaşmış ve yaşadıkları tarihî şartları da göze alarak, sahih kaynaklara yaslanarak değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ele alınan bu üç sembol ismin her biri farklı zamanlarda yaşamış, zorlu tarihî şartlarda şahsiyetli tavırları, toplum ve değerleriyle barışık olmaları, geliştirdikleri felsefi düşünceleriyle yaşadığımız toprakların fikrî ve manevi öncülerinden olmuşlardır. Anadolu coğrafyasının hamurunu hak ve hakikatle yoğurmuşlardır. Sezai Karakoç da bu anlamaya ve anlatmaya çalıştığımız üç eseri ve diğer kitaplarıyla tıpkı Yunus gibi “çağın insanının sıkıntısını eritme ve onu şüphe yangınından kurtarma, ona yeni yön ve hız verme”ye gayret etmiştir. Bu özelliği ile Mevlana, Yunus Emre ve Mehmet Âkif’e destek olmuş, onların omuz verdiği değerlerin *diriliş* adını verdiği düşünce ve eylemiyle bu çağda taşıyıcısı olmuştur.

İSLÂM HUKUKU VE İNSAN HAKLARI ÜZERİNE

Wael B. Hallaq

Prof. Wael B. Hallaq Kolombiya Üniversitesi'nde İslâm hukuku ve İslâmî entelektüel tarih üzerine çalışan önde gelen bir akademisyendir. Bu söyleşide, Afganistan'daki gelişmelerin bizlere hatırlattığı Batılı ve İslâmî yönetim ve insan hakları kavrayışları arasındaki gerilim hakkındaki fikrini soruyoruz. (Andreas Matthias)

İMAN, SADAKAT VE ULUS DEVLET

Profesör Wael Hallaq, bugün sizi aramızda görmekten büyük bir heyecan ve onur duyuyorum. İslâm hukuku ve İslâmî entelektüel tarih konusunda dünyanın önde gelen uzmanlarından birisiniz ve bize Şeriat'ın bazı inceliklerini açıklamayı kabul ettiniz.

İmkânsız Devlet [İslam, Siyaset ve Modernliğin Moral Çıkmazı]¹ kitabınızda kelimenin modern anlamıyla İslâmî bir "devletin" imkânsız olduğunu öne sürüyor-

1 Wael B. Hallaq, *İmkânsız Devlet*, çev. Aziz Hikmet, Babil Kitap, İstanbul, 2019. Hallaq'ın bu kitabı içeriğini yansıtmayacak bir altbaşlıkla Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın orijinal alt başlığı "İslâm, Siyaset ve Modernliğin Moral Çıkmazı" iken bu "Modern Çağda Bir İslâm Devleti Niçin Mümkün Değildir?" şekline dönüştürülmüştür. Dolayısıyla imkânsız olanın modern ulus devlet, modernlik değil bir İslâm devleti olduğu intibai uyandırılmıştır.[ed.]

sunuz. Modern Müslümanların dahi Batı tarzı bir devletin temel önermelerini kabul etmekte zorlanacağını söylüyorsunuz. Bunun nedenini okuyucularımıza kısaca açıklayabilir misiniz?

Şu an için, modern devletin belli bir ahlaki düzeni temsil ettiğini varsayarsak, benim iddiam, bu düzenin genel olarak İslâm'ın temsil ettiğinden önemli ölçüde farklı olduğudur.

İslâm'ın pek çok şey olduğuna şüphe yok. İslâm şeriattır, tasavvufur ve bunun yanında daha birçok şeydir, bizim için bilhassa günümüzde, şeriat ve tasavvuf usullerindeki çeşitlilik ve çoğulculuğa aklımızın ermesi zorlu bir görev olacaktır. Şeriat, birçok dâhili ama farklılaşan yorumlarla muhtelif ekolleri kapsarken tasavvuf, şeriat kadar belki daha da fazla, münferit ve çeşitlidir.

Yine de, tüm bu ayrılıklar içinde ve uzun bir farklılık ve çeşitlilik yelpazesinde, İslâm'ın hiçbir yerinde vatandaş-tebaa büyüüp yetiştirilemez. Vatandaş olmak, nihai varoluşsal gereklilik olarak ulusa ve devlete psikoepistemik şekilde sadık olmaktır. Devlet ve ulus, hayata ve ölüme hükmederler. Ama devlet ve ulus, Müslüman bir tebaanın imanına ve sadakatine hükmetmeye yetmez. Devlet ve millet, Müslümanlar için hayatın manasının meskûn olduğu bir ahlaki timsal mevki değildir ve olamaz.

Peygamber misalinin, çoğu zaman bir ve aynı olmayan şeriat ve tasavvuf için neden bu denli merkezî olduğunu bu bağlam içerisinde anlamaya çalışmıyoruz. Peygamberin peygamber olmasından dolayı böylesi bir ahlaki öykünme, önem ve merkezîyet kazanmış değildir. Bu, daha çok bir varlığa ibadet etmek için, o varlığın, kişinin kendisini ahlaki bir özne olarak kasıtlı bir şekilde biçimlendirdiği benlik teknolojilerinin bir örneği olması gerekliliğinden kaynaklanır. Bu bilinçli ve kasıtlı teknoloji olmadan İslâm olmaz ve Foucault'nun Collège de France derslerinde ciltler hâlinde bizlere gösterdiği gibi bu teknolojiler modern var olma ve yaşama biçimlerinde yok oldu - ki böylesi bir kaybın bedelini ağır bir şekilde ödedik.

Modern devlet tebaayı dışarıdan baskı ve disiplin yoluyla oluştururken, İslâm onları içeriden, benliğin bilinçli ve kasıtlı olarak kendi üzerinde faaliyet gösterdiği bir benlik, içebakış ve öz disiplin süreci, ahlaki bir kendini yetiştirme süreci vasıtasıyla oluşturur.

İslâm'daki süreç bu nedenle son derece bireyseldir ancak modern devlette, tam bir tezatla kolektiftir ve kendini gerçekleştiriminin içsel dinamiklerinden yoksundur.

SİYASİ TEOLOJİ AÇISINDAN SEKÜLER VAROLUŞ

Eğer sizi doğru anladıysam, İslâm hukuku ve Batı anayasal düzeni arasında çoğu zaman bir karşıtlık olarak algıladığımız şeyin aslında İslâm'ın bir problemi olmadığını söylüyorsunuz. O zaman bu, bir din üzerine kurulu olan toplumların genel bir özelliği midir? Mesela, Hıristiyan veya Konfüçyüsçü bir toplumun da seküler devlet kalıbına sığmakta benzer problemleri yaşadığını mı düşünüyorsunuz?

Ahlaki kuralları temel alan sosyal bir sisteme bağlı herhangi bir toplum seküler bir varoluş tarzına uymakta ciddi manada zorlanacaktır. Sekülerliğin ne olduğunu hatırlayalım. Sekülerlik yalnızca dinî hayatı, özel alana tecrit etmek değildir. Bunun yerine, sekülerlik daha çok dinin, devlet tarafından ne olup ne olmadığına ve nerede ve nasıl yaşanabileceği durumuna karar verilmesidir. Siyasi teoloji açısından, sekülerlik Tanrı'nın Devlet tarafından öldürülmesidir. Devlet, herhangi bir dinî pratiği kısıtlayabilir, sınırlandırabilir, dışlayabilir veya azaltabilir ve böylece dinî alanın niteliğini ve niceliğini uygun gördüğü şekilde belirleme kudretine sahiptir. Bunun nedeni, devletin -insanlık tarihinin uzun zaman dilimine nispeten yeni bir kavram olan hikmet-i hükûmet veya *raison d'état* dediğimiz- kendi varoluş gerekçesiyle nihai egemen olmasıdır. Şimdi sorunuza doğrudan cevap vermek gerekirse, din ahlaki kurallara dayanan sosyal bir sistemse, o zaman evet, tüm dinler modern devletin elinde aşağı yukarı aynı zorluklarla karşı karşıya kalacaktır.

Batı hassasiyet ve değerleri açısından özel bir endişeye sebep olan iki alan, BM tarzı insan

hakları ve İslâm devletlerinde kadın haklarıdır. Sizce İslâmî bir toplumun bu tür hakları ile de göz ardı etmesi mi gerekiyor yoksa gerçekten İslâmî ve aynı zamanda bu Batılı hak kavramlarına saygılı makul bir İslâm devletine giden bir yol bulabilir miyiz?

Hiç şüphesiz bunlar, Müslüman dünyanın bilfiil sömürgeleştirildiği ve başlıca kurumlarıyla sosyal yapılarının parçalandığı 19. ve 20. yüzyılların karışık ve karmaşık tarihine bir giriş yapmayı gerektiren zor sorulardır. Hiç kimse son iki yüzyılda neler olduğunu anlamadan İslâm dünyasının mevcut ahvali üzerine konuşmamalıdır.

Kısaca söylersek, uluslararası insan hakları olarak adlandırdığımız şeyle İslâmî insan hakları anlayışı arasındaki mesafe, düşündüğümüz kadar büyük değildir. İslâm'ın imajını ciddi bir şekilde zedeleyen pek çok İslâmofobi var ve bu da böyle bir alan. Şu anda hukuk tarihçileri tarafından ileri sürülen, savaş hukuku ve diğer yasal hükümler ve hatta kurumlar dahil olmak üzere Avrupa uluslararası hukukunun İslâm'ın yasal geleneğinden ilham aldığına dair birçok saygın argüman var.

Bu gelenek, esirlerin durumu ve savaş sırasında savaşçı davranışlara karşı o kadar hassastır ki, birçok modern akli hayrete düşürebilir. Bazı Müslüman devletlerin belirli "evrensel haklar" kararnamelelerine direnişi, ilkesel olduğu kadar, bilhassa Batılı hak anlayışının reddidir.

MODERN AKIL, KADINLAR VE KARMAŞIK PROBLEMLER

Kadın meselesi daha da karmaşıktır. Öncelikle, kadınların tam yasal statüsünü (diğer hakların

yanı sıra evlilik mal rejimi ve oy kullanma hakları vb.) ancak 20. yüzyılın başlarında tanımaya başlayan Batı hukukunun aksine Şeriat, kadınları MS 7. yüzyıldan itibaren tam tüzel kişiler olarak tanıdığıdır.

İslâm'da kadın ve erkek aynı yasal mevkiye sahiptir, bu artık bin yılı aşkın süredir geçerli olan bir durumdur. Sorun, kadınların büyük ölçüde korundukları geleneksel bir sosyal yapıdan modern, kapitalist bir sosyal yapıya, yeni şartlarına uyum sağlamaları için gerekli değişiklikler olmaksızın geçmeleridir. 19. yüzyıl öncesi Şeriat sistemi altındaki kadınların hassas yasal bir kalıpta korunduğunu ve yasal haklar açısından ağırlıklı olarak Avrupa yasal kurum ve hükümlerine dayanan sözde modern yasal reformlardan daha fazla geliştiğini gösteren birçok araştırma var.

Tüm bunlara ilaveten, parçalanmış ve dengesiz Batılı ailenin kendilerine inandırıcı sosyal bir model sağlamadığı Müslüman toplumların daha muhafazakâr kesimlerinde kadınların statüsünün aşırı liberalleşmesi olarak görülen şeye karşı da ara sıra ters tepkiler olmaktadır. Pek çoğu kadınların liberalleşmesinin yapısal olarak toplumun sosyal dokusunu bilfiil yok eden (ve Batılı aile yapısına zarar veren) asıl suçlu olan kapitalizmle bağlantılı olduğunu fark etti.

Ve burada topluluk (*ümmet*) kavramının İslâm'da hem mikro hem de makro düzeyde (yani yerel, bölgesel ve uluslararası olarak) son derece önemli olduğunu vurgulamama müsaade edin. Taliban ve benzerleri (tamamı küçük azınlıklar olan ve ana akım Müslüman dünya tarafından büyük ölçüde reddedilen) grupların açık radika-

lizm ve fanatikliğinin yanı sıra dünyanın ve sadece Müslüman toplumların değil, kadın hakları, kapitalizm, hak kavramının kendisi -yani bu haklar gerçekte ne işe yarıyor, aile değerleri üzerinde nasıl bir etkisi var- ve bir dizi başka faktör arasındaki yapısal bağlantılarla nasıl başa çıkması gerektiği konusunda dikkate alınıp düşünülmesi gereken çok şey var. Başka bir deyişle, (Müslüman dünyasında veya başka bir yerde) kadınların içinde bulunduğu kötü duruma çözüm, hiçbir şekilde otonom değildir, aksine hepimizden kendimiz için kurduğumuz sistemin yapısal ve başlıca özelliklerini yeniden düşünmemizi talep eden bir çözümdür. Kadın haklarına sanki ayrı ve tamamen otonom bir kategoriymiş gibi dar bir şekilde odaklanmak büyük bir metodolojik hatadır.

İSLÂM'IN AHLAKÎ BOYUTU VE MODERN İSLÂMÎ FİNANS

Şeriat hukuku, diğer hukuk sistemleri gibi zaman içinde uyum sağlamasına izin veren yerleşik mekanizmalara sahiptir. Kuran ve Peygamber'in söyledikleri, ki bunlar sabittir, dışında İslâm hukuku aynı zamanda kuralların kaynağı olarak kıyasla akıl yürütmeyi ve fikhî içtimayı içeriyor. Bunlar modern Batı tarzı bir hukuk sistemine iyi bir şekilde aktarılabilir mi? Batı devlet hukuku ve geleneksel İslâm hukuku arasındaki fark yalnızca kuralların içeriğine dair mi yoksa bu kuralların nasıl geliştirildiği ve uygulandığı konusunda Şeriata dayalı bir modern hukuk sistemi oluşturmayı imkânsız kılacak daha derin farklılıklar var mı?

Ben ve diğer meslektaşlarımın yirmi yıldan fazla bir süre önce pek çok yazıda gösterdiği gibi

Şeriat gerçekten de, yasal değişiklik için kendi sistemi içerisinde muhtelif yöntemler oluşturmuştur. Mesele, niteliksel ve uzlaşmaz bir farklılık sorunu olduğu kadar değişebilme kabiliyetiyle ilgili değildir. Mesele, başka bir ifadeyle, etik baskıda kapatılamaz bir boşluktur.

Size, Şeriat ve modern zamanlarda yaşayabilme kabiliyeti üzerine düşünen modern Müslümanların pek çoğunu meşgul eden bir örnek vereyim. Bu örnek, İslâmî bankacılık ve İslâmî finanstır. Soru şudur: baskın ve hegemonik bir kapitalist yapı içerisinde Müslümanlar finansal işlemlerini “Şeriat usulüyle” nasıl yapmalıydılar. Bence biz mülkiyet ve mal varlığının eşitlikçi dağılımı prensibi şöyle dursun kapitalizmin herhangi bir ahlaki sistem üzerine kurulmadığı konusunda hemfikir olabiliriz. Kapitalizm ve şirketleri paranın para uğruna kazanılması gerektiği temel gerçeğini kabul ederler. İslâmî sistem ise, şeriat-tasavvuf yelpazesini kateden muhtelif şekilleri içinde, sermayeyi, sıkı bir dinî pratiğin temelinden yayılan ve sosyal olarak sabitlenmiş bir fenomen olarak görür. Bu nedenle para ve para kazanma yaratılmış dünyanın ayrılmaz bir parçasıdır yani bunlar, günlük ve dinî pratiğin ahlaki sisteminin temel unsurlarıdır. İslâm'da para iktisadi bir ahlak sistemine gömülüydü. Başka bir ifadeyle, para ahlaki bir oyun alanıydı.

Modern İslâmî finans, Batı'nın İslâm dünyasını işgal etmesinden önce bin yıl boyunca var olan Şeriat geleneğini yaşamının ne manaya geldiğine dair anlayışında genellikle teknik ve siğ olmuştur. Modern İslâmî finans, tefecilik ve riskin önlenileceği yanulsamasını veren birkaç takti-

ğin sorunu kesin olarak çözeceğini düşünüyor.

Bu en iyi ihtimalle kendini kandırmadır. İslâmî 'ekonomi'nin dizginsiz modern kapitalizmde eksik olan sağlam bir ahlaki boyutu ve unsuru olduğu gerçeğinden dolayı, hakiki anlamda İslâmî finansın modern kapitalizm içinde barındırılması kesinlikle mümkün değildir. Çeşitli yazılarımda bunu ele aldım ve örneğin, Şeriat'ın neden limited şirketin ve şirket kavramının yükselişine izin vermeyi reddettiğini açıkladım (bkz: *Şarkiyatçılığın Yeniden Düşünmek*²).

Şeriatın araç ve kaide repertuarında, şirketin oluşturulması için gerekli yasal araçların mevcut olmasına rağmen, bu ret üzerinde, bin iki yüz yıllık İslâm hukuk ve ticaret tarihi boyunca ısrar edildi. Şeriat sistemi kapsamlı ve yoğun bir şekilde hayırseverdi ve sermayenin yeniden dağıtılması ve yeniden dolaşımına yönelik yöntemler bu sistemin önemli ve faal bir parçasıydı.

Şeriat aynı zamanda hukuki kişiliği de reddeder çünkü diğerlerinin mallarının kaybına yol açabilecek her türlü davranıştan her (doğal) şahsi Müslümanı sorumlu tutar. Bu mantık, ekonomi yapma usullerimize ve kesinlikle şimdiki yaşam tarzlarımıza oldukça yabancı. Bu, 19. yüzyılda Avrupalı sömürgeci güçlerin neden Müslüman ülkelerin büyük çoğunluğunda Şeriat'ı ve onun kurumlarını yıkmak için saldırgan bir politika izlediğini açıklıyor. Şeriat, serbest piyasa ekonomisine karşıydı, son derece hayırseverdi ve modern kapı-

2 Wael B. Hallaq, *Şarkiyatçılığın Yeniden Düşünmek Modern Bilginin Eleştirisi*, çev. Ahmet Demirhan, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020.

talizmin üzerinde dahi düşünmeyeceği şekillerde yoksulların lehine işliyordu.

MODERN PROJENİN BAŞARISIZLIKLARI

Bazı âlimler, İslâm hukukunun hâlâ şekillendirilebilir ve yorum (içtihad) açık olduğu pencerenin yüzyıllardır kapandığını ve bugün varsa bile çok dar olduğunu söylüyorlar. Ancak siz bu değerlendirmeye katılmıyorsunuz. Nedenini kısaca anlatır mısınız?

Kemikleşme teorisi ve İslâm hukukunun katılığı, uzun zaman önce çürütülmüş bir Oryantalist efsaneydi. Bu efsane, Müslüman dünyasında hukukun elden geçirilmesi ve yeniden yapılandırılmasını haklı çıkarmak için sömürgeci güçler ve onların akademisyen orduları tarafından desteklendi.

Mesele, Şeriat'ın katı olup olmaması değil. Olmadığı kesin. Mesele, Şeriat'ın etik baskısını kaybetmeden, yani kimliğini kaybetmeden moderniteye ve modern kapitalizme ve bunların uzantılarına ve hegemone etkilerine uyum sağlamak için kendisini ne kadar genişletebileceğidir.

İslâmî finans hakkında az önce verdiğim örnek, amacımı iyi bir şekilde açıklıyor ve son iki yüzyıldır hayatımızı yöneten ve -unutmamalıyız- bizi çevresel, siyasi ve sosyal felaketlere götüren sisteme uyum sağlamanın gerçek zorluklarını gösteriyor. Modern projenin başarısızlıkları o kadar büyük ki, dünyanın dört bir yanındaki birçok insanı -Müslüman ve gayrimüslim aynı şekilde- duraklatıyor, şimdi, eli kulağında felaketlerin gölgesinde yaşadıkları hayatlarını yeniden düşünmek için eski ge-

leneklerinden ne gibi dersler çıkarabileceklerini düşündürüyor.

SÖZDE EVRENSEL İNSAN HAKLARI VE AHLAKİ ZAMAN

Ayrıca insan haklarının gerçekten evrensel bir kavram olup olmadığı konusunda daha temel bir soru var gibi görünüyor. BM tarzı insan haklarının Batılı bir kavram olduğunu düşünüyorsunuz musunuz? Dünyadaki tüm toplumların bu haklara saygı duymasını talep etmek ahlaki olarak doğru mu, yoksa diğer kültürlerin haklı olarak kendi, bazen uyumsuz, değer sistemlerinde ısrar edebileceğini kabul etmek zorunda mıyız?

Bir iktidar sisteminin bir parçasını ya da bir yönünü, bu yönün ya da parçanın nasıl daha büyük bütün tarafından oluşturulduğunu, ona bağlandığını, ondan etkilendiğini ya da yapısal ve epistemolojik olarak onun tarafından nasıl kuşatıldığını kavramadan anlamının mümkün olduğunu düşünmüyorum.

Bugünün sözde evrensel insan hakları evrensel olmaktan çok uzaktır çünkü bunlar çoğunlukla baskın Batılı güçlerin tecrübelerinin ürünüdürler. Uluslararası hukuk ve insan hakları ve daha pek çok şey güçlüler tarafından şekillendirildi ve diğerlerine kurallara uymak kaldı. Her toplum ya da kültür -kendi hâline bırakılırsa- kendi insan kavramını geliştirecek ve bununla birlikte, her toplum -yine kendi koşullarına göre gelişmeye bırakılırsa- kendi insan hakları kavramına sahip olacaktır.

Sorun, 19. ve 20. yüzyıllarda sömürgeci Avrupa'nın elinde İslâm'a olduğu gibi, bir toplumun veya kültürün "ekolojisi" yok edildiğinde ortaya çıkıyor. 19. yüzyıl sona erdiğinde, artık

yerli ve doğal bir sistem yoktu. Tasavvuf ve diğer pek çok şey gibi Şeriat da fiilen yok edildi ve yok olmadığı birkaç durumda (kişisel statü hukuku örneğinde olduğu gibi) içi boşaltıldı ve sahtesine dönüştürüldü.

Şimdi soru, Müslümanların insan hakları (ve daha pek çok şey) açısından Şeriat'ın gerçek ruhunu nasıl kurtaracağı ve artık kurumsal bir hafızadan başka bir şey olmayan bir sistemi nasıl canlandıracağıdır. Bu nedenle, soru yalnızca diğer kültürlerin insan hakları kavramlarını kabul edip etmememiz gerektiğiyle ilgili değildir. Gerçekten can sıkıcı soru, geri alınabilecek bu kültüre özgü hakların neler olduğu sorusudur. Bugün artık kabul edilebilir olmayan sosyo-ekonomik ve politik bağlamlarda büyüdükleri göz önüne alındığında, onları nasıl geri alabiliriz? Bu tür geçmiş sistemlerin büyük başarılar elde ettiğine şüphe yok, ancak onların ruhunu -veya bugün insanlık durumunu iyileştirmemize yardımcı olacak o ruhu- geri almak için ne tür bir buluşsal metodoloji kullanmalıyız?

Günümüz son derece sorunlu, dünyanın her yerinde çok fazla yıkım yaşanıyor ve gelecekte bihaberiz. Yapabileceğimiz tek şey, kendi tarihimizde yaptığımız iyi ve kötü amellerden öğrenmeye çalışmaktır. Tarih sadece bir olaylar dizisi, geride ölü insanlar ve olaylar bırakan ilerleyici bir doğrusal çizgi değildir. Tarih aynı zamanda ahlaki bir zamandır ve ahlaki zaman ebedidir.

Kaynak: <https://daily-philosophy.com/interview-wael-hallaq-islamic-law/>

Çeviren: Hayrunnisa Sağlam

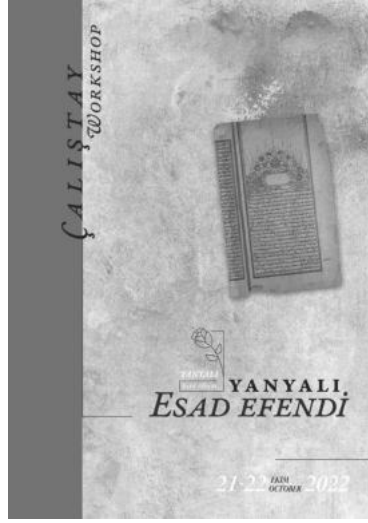

YANYALI ES'AD EFENDİ ÇALIŞTAYI ARDINDAN MERAKLISINA NOTLAR

MEHMET FATİH BİRGÜL

Her ne kadar, memleketin hâlihazırdaki ilim, irfan ve edebiyat hayatını, hususen akademinin ve mensubu olmakla müftehir olduğum ilahiyatların vaziyetini -biraz derinlemesine- düşündüğüm günlerin sıkıntılı gecelerinde, istikbale dair kâbuslar görüyor isem de elbette ümitsizlik limanına demir atmış değilim. Bedbinliğin karanlık bulutlarını zorlayıp yırtan ve gönlüme ışık serpen iyimserliğimin iki sebebi var. Bunlardan ilki -hiç şüphesiz- bana ümit kesmeyi yasaklayan imanım ve diğeri ise -Allah eksikliklerini göstermesin- işlerini hakkıyla yapmaya çalışan kıymetli ilim adamlarımız ve genç akademisyenlerimiz.

İstanbul'da, 21-22 Ekim 2022 tarihlerinde, İslâm Araştırmaları Merkezi konferans salonunda tertip edilen çalıştay, işte bu kıymetli ilim erbabını dinlemek imkânı veren güzide toplantılardan biriydi. İlk günün son oturumuna müzakereci olarak davet edildiğim çalıştayı tamamen takip edebilmek ve tüm tebliğleri dinleyebilmek için, Sarıyer damadı olmanın avantajını kullanarak bir akşam evvel İstanbul'a geldim. Sabah erkence kalkıp yola düşmüşken, İstanbul'un bezdirici trafi-

ğini hesaba katmayı unuttuğum için, açılışa yetişemeyip geç kaldım. Mamafih hem ilk hem de ikinci günün oturumlarını, yetiştiğim yerden takip etmeye gayret ettim.

YANYALI ES'AD EFENDİ MERKEZLİ ÇALIŞMALAR

Bu yazıda, meraklısı olan kıymetli okuyucuya, çalıştay hakkında bilgi vermek, edindiğim ilgi çekici bazı malumatı ve sunulan tebliğler içinden en azından bir kısmı hakkındaki kanaatlerimi paylaşmak istiyorum. Fakat öncelikle, bu kıymetli bilimsel toplantının sebep-i vücudu hakkında söz söylemek icap ediyor. Yanyalı Es'ad Efendi çalıştayı, esasen bir TÜBİTAK

projesinin ürünü. Projenin üst yürütücüsü, Mehmet Sait Özervarlı Hoca'mız. Mamafih proje iki temel başlıktan oluşuyor; bunlardan "fizik" bölümünü Cahid Şenel, "mantık" kısmını ise Harun Kuşlu gibi, eser ve çalışmalarlarıyla hem göz hem gönül dolduran değerli ilim adamları yürütüyor. Bunun dışında da projeye dâhil birçok değerli ilim adamı var; nitekim biraz sonra ismi geçecek her biri kıymetli akademisyenlerin epeycesisi de ekip içerisinde. Birkaç yıldır Yanyalı Es'ad Efendi merkezli çalışmalarını sürdüren bu ekibin ulaştığı yeni ve heyecan verici bilgi, belge ve bulguları sundukları çalıştay, aynı zamanda müzakereler, çeşitli soru ve tartışmalarla daha da verimli ve lezzetli bir hâl aldı.

Bu değerli çalıştay hakkında bilgi vermezden evvel, ne yazık ki, Osmanlı düşünce tarihinin loşlukları içinde kalmış ve uzun zaman boyunca meçhuller kervanına katılmış Yanyalı Es'ad Efendi hakkında da bilgi vermekte yarar var. Malumdur ki, Yanya, Osmanlı Balkanlarının mühim şehirlerinden biridir. Esad Efendi, miladi 1600'lerin sonuna doğru bu şehirde doğmuş ve memleketinde iyi bir eğitim aldıktan sonra tah-

Yanyalı Es'ad Efendi Çalıştayı

silini sürdürmek için 1687'de İstanbul'a gelmiş. Burada müderrisliklerde bulunmuş ve özellikle Lale Devri'ndeki yeni ilim ve tercüme faaliyetlerine en üst seviyede katılarak katkı yapmıştır. İşin ehemmiyetli tarafı ve Yanyalı Es'ad Efendi'yi oldukça dikkat çekici kılan hususiyeti işte bu mütercimliği- dir. Aslen Karaferye doğumlu, Aristotelesçiliği ile meşhur Padova Üniversitesi hocalarından Ioannes Kottunius'un (1577-1658) Aristoteles'in *Fizik*'ine ve *Organon*'a yazdığı şerhlerden bir kısmını, Yanyalı Es'ad Efendi Latince'den Arapçaya çevirmişti. Zaten söz konusu proje, kıymetli ilim adamlarımızın uzun soluklu çalışmaları aracılığıyla, Yanyalı Es'ad Efendi'nin eserleri, çevirileri ve tesirlerini soruşturmaktadır.

Bu bakımdan açık biçimde vurgulamak gerekir ki, Yanyalı Es'ad Efendi hakkında yapılacak her araştırma, aynı zamanda Osmanlı modernleşmesini ve dolayısıyla çağdaş Türk düşüncesini de doğrudan ilgilendirmektedir.

İlk günün ilk oturumu "Dönemin Mahiyeti" başlığını taşı-

maktaydı. Bir eser ile onu ortaya koyan düşünür arasında nasıl doğrudan ve derin bir bağlantı mevcutsa, hiç kuşkusuz söz konusu düşünür ile onu kuşatan zaman, zemin ve kültür atmosferi arasında da doğrudan ilişki bulunmaktadır. Müstakim Arıcı ve -aynı zamanda tıp fakültesi mezunu bir hekim olan- Esra Aksoy'un "Tıbb-ı Cedid Ne Kadar Yenidir? 17. Yüzyıl Osmanlı Tıbbında Yenilik Tartışmaları ve Yeni İlaçlar/Bitkiler" başlıklı tebliğlerinin özü, 17. asırdan itibaren Batı'dan aktarılmaya başlanan yeni tıbbi bilgi ve yöntemleri ifade eden 'tıbb-ı cedid'in (*yeni tıp*) aslında pek de yeni olmadığını ortaya koydu. Osmanlı tıp âleminin dünyadaki gelişmeleri takip ettiğini açık biçimde gösteren bu tebliğ, aslında tüm ilim alanlarında da benzer bir genişliğin olduğunu acaba kanıtlar mı? Elbette bu soruya cevap vermek için çok daha fazla ve çok daha derin araştırma ve sondajlar yapmak gereklidir.

Mimar Sinan Felsefe Bölümünden, eskiçağ ve ortaçağ Yunan ve Bizans dönemi metin ve elyazmalarında uzman olan genç bir akademisyen, Ekin

Dedeoğlu'nun tebliği "Mavrokordatos, Eskiler ve Modernler: Yanyalı Döneminde Yeni Aristotelesçilik Alternatifleri" başlığını taşımaktaydı. İsmi geçen Mavrokordatos, Yanyalı Es'ad Efendi'nin muasırı olan ve Batı'daki geç rönesans Aristoculuğu ile alakası bulunan Fenerli bir Rum aydını. Yanyalı Es'ad Efendi'nin 1653'te ölmüş olan Kottunius'u ve eserlerini nasıl keşfettiği hususunda aydınlatıcı bilgiler içeren tebliğ, klasik dönemde bir Osmanlı müderrisinin ilim arayışı hususunda ne kadar geniş olabildiğini göstermesi bakımından epey dikkat çekiciydi. Diğer bir genç akademisyen olan Nurettin Ürün'ün "Yanyalı Dönemi Osmanlı İlimiyesinde İntisap ve Yükselme Yolu Olarak Mülâzemet Sistemi" başlıklı tebliği, dönemin ulema sınıfının durumuna ve sorunlarına dair ilginç bilgiler verdi. Müzakereciler *-Âlimler ve Sultanlar* eseriyle tanıdığımız- Abdurrahman Atçıl ve Tuncay Zorlu'nun izahları ve eleştirileri de panoramayı tamamladı. İsmi müzakereciler listesinde olmasına rağmen Judith Pfeifer ise mazeretine binaen gelememişti. Onun yerine kürsüye, aslında tebliğ sunmak için gelmiş olan Teymour Morel çıktı. Fakat bundan sonraki celselerde de oturuma gelemeyen müzakereciler yerine toplam üç defa müzakereci olarak kürsüye çıktığını gördüğümde, her seferinde hazırlıksız olduğu için özür dileyerek söze başlayan bu nazik akademisyenin, âdeta "joker müzakereci" durumuna düşmesine üzülmedim değil. Netice itibarıyla bilimsel toplantılarda müzakere önemli bir iş ve dolayısıyla tebliğ metinlerinin önceden incelenmesini

gerektiriyor. Aksi hâlde verimli eleştirilerin ortaya konması kıs- men zorlaşabiliyor.

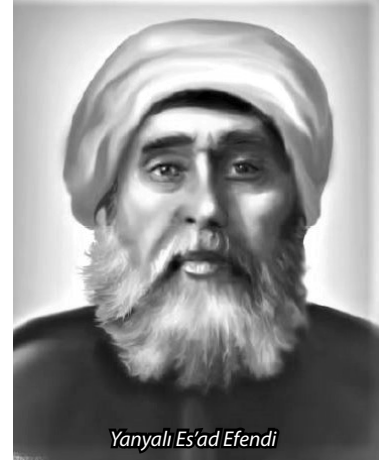
Dediğim gibi, genç ve gayretli akademisyen arkadaşları dinle- mek ve onlardan yeni bilgi ve bulgular edinmek, gerçekten heyecan vericiydi. Bu bakı- mdan İbrahim Hakkı Ayten'in "Yanyalı Esad Efendi'nin Biyog- rafisi ve Yakın İlim Çevresi Üze- rine Bulgular" başlıklı oldukça iyi hazırlanmış tebliği, Yanyalı Es'ad Efendi'nin akademik çev- rede yıllardır cari olan biyogra- fisinin mutlaka yeniden yazıl- ması gerektiğini açık biçimde ortaya koydu. Diğer iki tebliğ yani Ayşe Kaya'nın "Yanyalı'nın Tercemetü's-Şerhi'l-Enver Nüs- haları Üzerine Notlar" ve -son- radan Cezayir menşeli oldu- ğunu öğrendiğim, gayet güzel Türkçe konuşan- Abdessamed Taibi'nin "Yanyalı'nın Fizik Çevirisinin Yazma Nüshaları" başlıklı tebliğleri ise Yanyalı'nın felsefe tercümelerini etraflıca tanıttı ve birtakım yanlış ve eksik bilgileri kaynağından tas- hih etti. Mesela *eş-Şerhu'l-Enver* isminin, aslında Kottinius'un Aristoteles şerhinin Latince is- minin birebir çevirisi olduğunu öğrenmek, ilginçti. Müzakereci- ler Mustafa Bilal Öztürk, Harun Kuşlu ve -bilgisayarın azizliğine uğrayıp hazırladığı slaytları gösteremeyen- Cahid Şenel'in tespit ve eleştirileri de hayli dik- kate değerdi.

YANYALI HAKKINDA YENİ DİKKATLER VE İSLÂM DÜŞÜNÇESİ

İlk günün son oturumu, "Yanyalı'nın Felsefî ve Kelamî Yönü" başlığını taşımaktaydı. Bence bu oturumun -müzake- recilerinden olmamla ilgisiz-

özel bir ehemmiyeti vardı. Zira Yanyalı Es'ad Efendi sadece mütercim değil, aynı zaman- da *er-Risâletü'l-Lâhûtiyye* adlı müstakil bir felsefî-kelamî eserin sahibi. Şeyhülislam Mîrzazâde'nin isteğiyle yazdığı bu eserde Yanyalı Es'ad Efendi, vâcibu'l-vücûd konusunda ke- lamcuların, felâsifenin ve dahi sufilere görüşlerini ortaya koyup özetlemekte ve tenkit edip tartışmaktadır. Dolayısıyla bu konu, hayli önemli bazı soruların cevaplarını bulmak hususunda büyük büyük kat- kı yapabilir. Yanyalı madem- ki, Aristoteles'in *Fizik*'ini ve *Organon*'dan bazı temel me- tinleri -üstelik Kottinius'un Latince şerhlerinden- çevirmiştir, acaba "vâcibu'l-vücûd" gibi ge- leneğin birçok metin ürettiği bir konuda kelam, felsefe ve ta- savvufun klasik açıklamalarını tartışırken -yaptığı çevirilerle irtibatlı- birtakım yeni düşün- celer ve tahliller ortaya koy- muş, yeni bir tavır geliştirmiş midir? Yoksa Molla Câmî yahut Devvânî yolunda, geleneğin dı- şına taşmayan bir hulasayla mı yetinmiştir?

Sadece müzakereci olmam ha- sebiyle değil, işte bu soruların verdiği merakla, Ömer Mahir Alper Hoca'mızın "Yanyalı Esad Efendi'nin *er-Risâletü'l-Lâhûtiyye*'sinde Zorunlu Var- lık Sorunu" başlığını taşıyan sunumunu dikkatle dinledim. Ömer Mahir Bey, risâlenin ana konusunun zorunlu varlık ve dolayısıyla isbât-ı vacib oldu- ğunu vurguladıktan sonra, Molla Câmî'nin meşhur eseri *ed-Dürretü'l-Fâhire* ile oldukça ufuk açıcı bir mukayesesini yaptı. Mamafih Ömer Mahir Hoca'mızın sunumunda tasvir

Yanyalı Es'ad Efendi

ve tahlil edilen *er-Risâletü'l-Lâhûtiyye*, Müslüman düşün- cesinin üç klasik yapısının yani kelam, tasavvuf ve felsefenin mevzu ile ilgili yaklaşımını izah eden ve geleneği takip eden bir metin olarak görünüyordu; en azından benim kavrayışım bu mahiyetteydi.

İkinci tebliğ ise Yanyalı'nın doğ- rudan fikriyatına dair değildi; ama dolaylı olarak konuya ışık tutan bir yazma analiziydi. İsviçre'den iştirak eden Teymo- ur Morel'in "Al-Yânyawî's Copy of Ibn Rushd's *Tahâfut*: MS La- leli 2490" başlıklı sunumunda ilgi çekici birkaç husus vardı. Morel, İbn Rüşd'ün *Tehâfüt- Tehâfüt*'ünü istinsah etmiş olan Yanyalı Es'ad Efendi'nin, met- nin kenarına "Es'ad" imzasıyla düştüğü birtakım açıklama- ları slaytlar eşliğinde gösterdi. Malum olduğu üzere bizim geleneğimizde *muallim-i evvel* (ilk muallim) Aristoteles'tir; *muallim-i sani* (ikinci mual- lim) ise Farabi'dir. Oysa Yan- yalı, asıl muallim-i saninin Fa- rabi değil İbn Rüşd olduğunu söylemekteydi. Kendi eserine *et-Ta'limu's-Sâlis* (üçüncü ta- lim/öğreti) adını vermiş olan

Yanyalı'nın İbn Rüşd'e yönelik bu büyük iltifatı, Osmanlı ulemasının üzerindeki derin Gazali ve müteahhir kelamı tesirleri göz önüne alındığında, gerçekten önemli ve ilginç bir husustu. Mamafih birkaç yerde Yanyalı'nın, İbn Rüşd'ü eleştirip İbn Sina'ya sahip çıktığı da görülmekteydi.

Son tebliğ ise Mustafa Bilal Öztürk'ün "Tevhid Aklî mi, Naklî mi? Yanyalı Bağlamında Bir İnceleme" başlığını taşımaktaydı. Bu değerli genç akademisyen, öncelikle metnin asıl konusunun isbât-ı vacib değil, Allah'ın birliğinin (*tevhid*) kanıtlanması olduğunu açık biçimde vurguladı. Böylece Ömer Mahir Hoca'nın sunumu ile çelişen köklü bir fark ortaya çıktı. Ömer Mahir Hoca -haklı bir yoğunluktan kaynaklanmak üzere- müzakerecilerle ulaştırılacak bir metin gönderememişti; ama genç yoldaşımız Mustafa Bilal Öztürk'ün gönderdiği metni görmüş ve okumuştum. Yaptığı atıf ve alıntılar, açıkçası Öztürk'ün haklı olduğunu gösteriyordu. Ayrıca kanaatimce Öztürk çok mühim bir hususu yakalamıştı: Yanyalı Es'ad Efendi, tevhidin aklî kanıtı muhtaç olup olmaması ve -özellikle kelimelerin kullandığı- kozmolojik delile dayanan 'tevhidin aklî kanıtlanması' hususunda kelimeleri eleştiriyor ve öteliyordu. Mamafih Öztürk'ün ne metninde ne de konuşmasında, bu tavır değişikliğinin ardında duran sebeplerin ve özellikle Yanyalı'nın Batı'daki çağdaş Aristotelesçi felsefe ile bağlantısının tesirlerinin pek derinlemesine araştırılmadığını söylemek gerekiyor. Bu husus takviye için, Mustafa Bilal ile

Yanyalı'nın mantıkçı ve felsefeci kimliğini araştıran ekibin biraz daha yoğun teşrik-i mesai etmesi iyi olur kanaatindeyim.

Müzakerecilerden Ali Durusoy Hoca'muz, Ömer Mahir Alper'in, konuşması sırasında Matüridiliğe dair bir tespitine eleştiriyöneltilti. Zira Ömer Mahir Hoca, Yanyalı'nın metninde, konular tartışılırken görüşleri aktarılan kelimelerin -özellikle müteahhirinden- Eş'ariler olduğunu vurgulamıştı. Matüridilerin ise esamesi geçmemekteydi. Alper bu durumu, Matüridiliğin -tıpkı Mutezile gibi- ölü bir ekol olması ve dolayısıyla Yanyalı'nın tartıştığı konuda dönüp müracaat edilecek üst düzey bir Matüridi fikriyatın bulunmaması ile açıklamıştı. Ali Durusoy Hoca, müzakereci olarak çıktığı kürsüde Matüridiliğin zayıflamakla birlikte devam ettiğini, ancak bilinçli biçimde görmezden geldiğini ve haksızlığa uğradığını açıklamakta iken, ben de içimden Ömer Mahir Hoca'ya hak veriyordum. Maalesef Matüridilik tamamen ölmüş değil ise de komaya sokulmuş ve -ilm-i kelam tarihi içinde- asırlar boyunca ancak incecik bir hat hâlinde ve âdeta merdiven altına itilmiş olarak devam edebilmiştir. Bu bakımdan o an ayağa fırlayıp "keşke Eş'ariler felsefeye bulaşıp kelamı da felsefeyi de aşureye çevirmeselerdi de ilm-i kelam, Matüridiliğin daha basit ama işlevsel özü üzerinden devam etseydi!" diye seslenmek istedim. Bir de Ali Durusoy Hoca, İbn Rüşd'ün, mantık ilminin bazı bahislerinde İbn Sina'ya yönelik sert eleştirilerini gündeme getirerek, Müslüman dünyada mantık geleneğinin ana kayna-

ğı durumunda olan İbn Sina'ya büyük haksızlık yaptığını vurguladı. Ben kıymetli Hoca'mıza katılmıyorum; ama sadece bu hususu aydınlatmak için de herhâlde böyle geniş bir projeye ihtiyaç var diye düşünüyorum.

Diğer müzakereci -değerli eserlerinden istifade ettiğimiz- Osman Demir Hoca'muzun, ilm-i kelama vukufunu yansıtan bazı tespit ve tahlilleri, tebliğlerdeki tahlillerin kapalı ve eksik taraflarını tamamlayan önemli bilgiler içeriyordu. Böylece *er-Risâletü'l-Lâhûtiyye*'nin mahiyetini daha iyi anlamak imkânı hâsıl oldu. Mamafih müzakerecilerin elinde sadece Mustafa Bilal Öztürk'ün metni olduğu için, somut metin eleştirisi ihalesi ne yazık ki, âdeta sadece Öztürk'e kaldı ve müzakereler bir nevi bu genç akademisyenin tez savunmasına tahavvül eder gibi oldu.

MANTIK VE TABİAT FELSEFESİ

İkinci günün ilk oturumu "Yanyalı ve Mantık" başlığını taşıyordu. Harun Kuşlu Hoca'muzun "Tercümesi ve Derkenar Notları Işığında Yanyalı'nın İslâm Mantık Geleneğine Bakışı" başlıklı tebliği, son derece istifadeliydi ve Es'ad Efendi hakkında yeni araştırmalar yapmanın lüzumunu ve önemini bir kez daha ortaya koydu. Açıkçası şimdiye oluşan literatür ve bilgilerin mutlaka tashihi gerekmektedir. Bir başka değerli mantıkçımız Muhammed Nasih Ece'nin "Yanyalı'nın Tercemetü's-Şerhi'l-Enver'inde Kavram ve Önerme" başlıklı tebliği de oldukça ilginçti; zira doktorasında İbn Rüşd'ün *İbâre* telhisini çalışmış olan Nasih Hoca, rönesans Avrupası'ndan süzülen İbn

Rüşd ile doğrudan karşılaşan Yanyalı'nın fikriyatı hakkında ilginç bilgiler verdi. İki genç akademisyen, Afife Şeyma Taç "Yanyalı Esad'ın Tercemetü'ş-Şerhi'l-Enver'inde Tanım ve Unsurları" ve Firdevs Seyna Yıldırım "Tercemetü'ş-Şerhi'l-Enver'de Kıyas ve Akıl Yürütme Tartışmaları" başlıklı tebliğleriyle Yanyalı'nın mantıklılığı ve bazı orijinal fikirleri hakkında aydınlatıcı bilgiler sundular. Fakat açıkçası, tebliğler arasında Kottinius'un asıl Latince metnini ele alan ve Yanyalı'nın çevirisi ile mukayesenin kapısını aralayan bir sunum olmayışının derin eksikliği de hissedildi.

Çalıştığınız, merakla beklediğim son oturumu "Yanyalı'nın Tabiat Felsefesi" başlığını taşıyordu. Oturumdan önceki arada yakaladığım Cahid Şenel Hoca'ya "Üstadım, en ağır konuyu en sona saklamışsınız!" tarzında bir şaka yapmıştım. Zira Yanyalı'nın Kottinius'tan niçin başka bir şerhi değil *Fizik* tefsirini çevirdiği ve dahi bu tercüme içinde Yanyalı'nın kendine ait görüşlerinin ve değerlendirmelerinin neler olduğu sorusunun büyük bir ehemmiyeti vardı.

İlk tebliğ Cahid Şenel'in "Tercüme ve Telif: Yanyalı Esad Efendi'nin Fizik Şerhi" başlığını taşıyordu. El yazmasından dikkatle seçilmiş metinleri -bu sefer bilgisayarın azizliğine uğramadan- slaytlar eşliğinde takdim eden Cahid Bey, Yanyalı Es'ad Efendi'nin sadece mütercim değil aynı zamanda kısmen müellif olduğunu da kanıtlarıyla gösterdi. Yanyalı, elbette Kottinius'u tercüme etmişti ama gerekli gördüğünde araya girerek büyük bir özgüven ve

salahiyetle kendisi konuşmaktaydı. Özellikle kavramsal düzlemdeki müdahale ve orijinallik dikkat çekiciydi; mesela Yanyalı bir kavramı izah için Farsça ve Türkçe kelimeler de kullanmıştı. Yanyalı'nın, Kottinius'un İbn Rüşd'ü eleştirdiği yerlerde İbn Rüşd'e sahip çıkarak, kabahati İbn Rüşd'ün Latince çevirilerine havale ettiğini öğrenmek de heyecan vericiydi. Zira böylelikle Yanyalı'nın, yeri geldiğinde, hakikat namına Kottinius'u da eleştirip tashih ettiği ortaya çıkmaktaydı.

Klasik Düşünce Okulu bünyesinde yaptığı, Homeros'un *İlyada*'sı okumalarından tanıdığımız Erman Gören Hoca'nın "Miras mı Redd-i Miras mı? Ioannis Cottunius ve Aristoteles Fiziğinin Latin Tercümeleri" başlıklı tebliği, bu bağlamda resmi tamamlayan hayli önemli bir sunumdu. Sadece Kottinius'u konu edinen bu tebliğ, Yanyalı'nın Arapçaya aktardığı Padoa'nın bu namı Aristoteles üstadını yakından tanımaya vesile oldu. Böylelikle mantık oturumunda eksikliği hissedilen husus, Fizik oturumunda izale edilmiş oldu. Kottinius, şüphesiz bir Aristoteles uzmanıydı; ama kendilerini "modernicus" diye tanıtan bir

kuşağa mensuptu ve o sırada yeni ortaya çıkan Aristoteles muhalifi görüşlerden de haberdardı. Nitekim Yanyalı'nın çevirdiği metinde gönderme yapılan isim ve problemler de arkaik ve güncel olmayan bir metni değil, kendi çağıyla irtibatlı olan canlı bir zihniyeti ortaya koymaktaydı.

YANYALI'NIN ESERLERİNE BUGÜNÜN İÇİNDEN BAKMAK

Aristoteles hakkındaki ciddi malumatı ve ilginç bakış açısı ile dikkat çeken ve aynı zamanda modern fizik uzmanı olan Baha Zafer Hoca'nın "17. Yüzyıl Bilim Devrimi Öncesi Aristoteles Fiziğinin Ahımlanışı" başlıklı tebliği, sadece içeriği bakımından değil, aynı zamanda oldukça sempatik sunumuyla da hem gönülleri hem de zihinleri doldurdu. Elbette bütün bilimsel toplantılar hakkında geçerli olan "zaman" problemi kısmen engel olsa da Baha Zafer'in, tabiatı anlamak hususunda dün olduğu gibi bugün de Aristoteles'ten öğreneceklerimiz olduğunu ima ve işaret eden izahları son derece önemliydi. Tebliğin önemli bir tarafı, Yanyalı'nın eserlerine -arkaik ve işlevsiz nazarıyla değil- bugünün içinden, çok daha sıcak ve ciddi bakmayı ikaz etmesiy-

di. En azından benim anladığım buydu.

Nitekim müzakerecilerden Eşraf Altaş Hoca'mız şu önemli soruları sordu: Yanyalı, niçin Batı'da yeni ortaya çıkmış çağdaş düşünürleri, mesela -Aristoteles fiziği ve metafiziği eleştirisi ile zuhur eden- Descartes, Galileo ve hatta Newton gibi isimleri değil de Aristotelesçi Kottinius'u keşif ve tercüme etmiştir? O devirde ortalığı kasıp kavurmaya başlayan yeni fizik ve metafiziği bırakıp can çekişmekte olan Aristotelesçiliğe dönmek büyük bir eksiklik ve gerilik değil midir? Nihayet, Yanyalı madem böyle arkaik bir çabaya duçar olmuştur. O hâlde, vefatı ardından unutulması ve ihmal edilmesi tabii değil midir?

Esasen bu önemli sorular, hâlihazırdaki Yanyalı literatüründe dile getirilmiş ve cevapları verilmiş sorulardı. Nitekim *İslâm Ansiklopedisi*'nin Yanyalı maddesinde de Kâzım Sarıkavak, Kottinius'un -Padoa'da tahsil görmesine rağmen- ne Rönesans'tan ne de ilim hayatındaki yeni gelişmelerden habersiz görüldüğünü, dolayısıyla Kottinius'tan yararlanan Yanyalı'nın eserlerinin de Osmanlı ilim hayatına katkı yapmaktan uzak olduğunu belirtmektedir.

Oysa kanaatimce, her üç tebliğde de bu tür bir açıklamanın yanlışlığını ortaya koyan bilgiler mevcuttu. Konunun uzmanı olan Erman Gören, Kottinius'un kendi dönemindeki gelişmelerden haberdar olduğunu açık biçimde gösterdi. Cahid Şenel'in tebliğinde de bu soruların cevapları büyük ölçüde mevcuttu.

Baha Bey'in sunumu, düşünme sistematığı ve yöntemi ile zorunlu olarak eldeki malzemeden inşa edilen açıklayıcı teori arasındaki farkı ve asıl bakılması gereken yerin ilki olduğunu vurgulamıştı. Eşref Hoca'nın dile getirdiği bu önemli eleştiriler, aslında bakış açısındaki farklılığı yansıtmaktaydı. Elbette yanılıyor olabilirim ama bu sorular bana biraz anakronik ve hatta "ilerilik-gerilik" ikileminden fazlaca müteessir gibi geldi. Bir düşünelim; mesela Başhoca İshak Efendi (ö. 1836) *Mecmû'a-i Ulûm-ı Riyâziye*'de, o sırada Batı'daki modern bilimin veri ve açıklamalarını aktarmaktadır ve bu bakımdan hem gayet çağdaştır hem de Osmanlı ilim hayatına büyük katkı yapmıştır. Fakat bence Yanyalı, düşünce sistematığı ve yöntemi üzerine yazmış olmakla daha üst bir konumda sayılmalıdır. Nitekim *Mecmû'a-i Ulûm-ı Riyâziye* bugün sadece bilim tarihine ait bir metindir. Oysa Aristoteles'in *Fizik*'i tabiat hakkında nasıl düşüneceğimiz konusunda hâlâ derin ilhamlar verdiğinden olsa gerek, nice araştırmalara, doktora tezlerine konu olmaya devam etmektedir. Öyleyse Yanyalı'nın eseri dahi derin ve etraflı bir şekilde incelenmeye ve bugüne ilham vermeye herhâlde layıktır.

Diğer müzakereci Mustafa Kaçar'ın değerli analizleri ardından, asıl müzakereci Abdurrahman Aliyy -mazeretine binaen- gelemediği için kürsüde tekrar Teymour Morel'i gördük. Onun bazı tasvir ve tespitleri ardından ara verilerek kapanış ve değerlendirme oturumuna geçildi. Mehmet Özervarlı, Tuncay Zorlu ve tabii Ali Durusoy

hocalarımızın kıymetli değerlendirmeleri zannedirim şu cümle ile özetlenebilir: "Yapılacak çok iş var, yola devam".

Bence bu değerli çalıştay, toplantılar sırasında da defaatle belirtildiği gibi, öncelikle Yanyalı hakkındaki mevcut literatürün oldukça eksik ve yanlış birçok tarafını ortaya koydu. Bu bilgileri tashih edecek yayınların önünü açtı. Bununla birlikte eleştiriye açık bazı hususlar da mevcuttu. Mesela "mantıkçı" ve "felsefeci-kelamcı" Es'ad Efendi hakkında -aynı projede yer alan araştırmacıların- zaman zaman birbirleriyle çelişen tasvirler yapmaları ilginçti. Fakat bu nakisa, Yanyalı'nın "Tabiat Felsefesi"ni ortaya koymaya çalışan son oturum konuşmacılarında mevcut değildi. Zira Cahid Şenel, Erman Gören ve Baha Bey, hem Yanyalı'nın *Fizik* çevirisinin Arapça orijinal metnini hem de Kottinius'un Latince metnini önlerine koyup hep birlikte satır satır incelemişlerdi. Bence benzer bir iş birliğine mantık alanında dahi ihtiyaç bulunmaktadır. Eğer Yanyalı'nın filozof ve kelamcı kimliği layıkıyla araştırılacaksa, aynı usulün burada da uygulanması yerinde olacaktır.

Proje yürütücüsü Mehmet Sait Bey'in değerlendirme oturumunda vurguladığı ve beni de mütehassis kılan bir hususu aktararak, bu güzide ilim meclisi hakkındaki sözlerime nihayet vereyim: Bu proje kapsamında kısıtlı maddi imkânlarla birkaç yıldır azimle çalışan kıymetli akademisyenler, tebrike gerçek anlamda layıktırlar. Allah sayılarını çoğaltsın ve yollarını açsın.

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi mi Yoksa Yeni Türk Edebiyatı'nın İnşası mı?

CENGİZ TATAR

Türk edebiyatı tarihi dendiği zaman hiç şüphesiz akla iki isim gelir; Fuat Köprülü ve Ahmet Hamdi Tanpınar. Bu iki isim her ne kadar birbiriyle bağıntısız gibi görünse de bize göre Tanpınar, Köprülü'nün devamıdır. Bizi bu devam fikrine iten, birinci ismin “ulusal edebiyat tarihi” modelini teşekkül ettirmesi ikincisinin de onu sürdürmesidir.¹ Bu kanaate yönelmemize sebep ise; kullandıkları usullerden ziyade siyasi tavır ve memuriyetleridir. Her iki isim de edebiyat tarihi yazmaya memur edilmiş ve modern milliyetçi bir zihniyetin edebiyat tarihine yaklaşımını somut hâle getirmekle görevlendirilmiştir. Bu nedenle de Tanpınar ve Köprülü'nün eserleri edebiyat tarihinden ziyade bir “düşünce tarihi” niteliğindedir.

Köprülü yaşı itibarıyla Tanpınar'dan bir önceki nesli temsil eder. Dolayısıyla Köprülü, bir “kurucu” olarak karşımıza çıkarken Tanpınar onun “ardılı” niteliğindedir. Köprülü,

1 Erol Köroğlu'nun *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni bir “ulusal edebiyat tarihi” modeli olarak ifade etmesi önemlidir. Bk. Erol Köroğlu, “Tanpınar'a Göre Ahmet Mithat”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 336.

İttihatçıların iktidarına şahit olmuş ve onlarla birlikte “yeninin” inşası için çalışmıştır. Ardından da Cumhuriyet'e eklenmeyi bilmiş ve bu dönemde de (hemen hemen) aynı çizgiyi sürdürmüştür. Bu çerçevede Türk edebiyatı tarihini kurgularken çalışmalarını tarih öncesi dönemlerden başlatarak 17. asra kadar getirmiştir. İlgilendiği dönemlerle alakalı Batılı müsteşriklerin çalışmalarından faydalanmayı ihmal etmemekle birlikte onların eserlerinde kendi milliyetçi fikirleriyle çatışan görüşlere de karşı çıkmaktadır. Bu nedenle Batılı kaynaklarla irtibatı bir anlamda gelgitli bir seyir takip eder. Buna karşılık Tanpınar, Cumhuriyet'in genç nesli içinde yetişmiş, yeninin içine doğmuştur. Özellikle 19. asra yoğunlaşan Tanpınar, kendinden önce Köprülü tarafından kurulmuş ve sabitlenmiş bir alanda eser verir. Tanpınar 19. asra dikkat kesilirken tamamen Batılı müsteşriklerin eserlerinden yararlanmış ve onların görüşlerini eserlerinde çekimeden kullanmıştır. Böylece Köprülü'nün elinin yetmediği dönemi onun belirlediği bakış açısıyla tamamlamıştır.

Türkiye'de edebiyat tarihi alanına girmek ve bu konuda eser telif etmek “merkez kanona dâhil olmayı” ve buna ilaveten

resmî ideoloji çerçevesinde inşaa faaliyetine katılmayı gerektirir. Tanpınar da bu onayı almış ve memuriyetine başlamıştır.

MERKEZ KANONLA İŞ BİRLİĞİ

Ahmet Hamdi Tanpınar 1939 yılında Fuat Köprülü'nün Edebiyat Fakültesi'nden ayrılmasının ardından Hasan Âli Yücel tarafından Tanzimat'ın 100. Yılı münasebetiyle 19. Asır Türk Edebiyatı adıyla kurulan kürsüye profesör unvanıyla atanmıştır. Köprülü'den sonra Edebiyat Fakültesi'ne atanabileceği iddia edilen adaylara baktığımız zaman (İsmail Habip Sevük, Mustafa Nihat Özön) bunların Atatürk'e yakın isimler olduğunu görürüz. Buna karşılık bilinen ve tanınan bu iki isim yerine Tanpınar'ın seçilmesinde siyasi bir tercihin yattığını ve siyasi normlarda bir kısım değişimlerin yaşandığını sezinleyebiliriz. İsmet İnönü'yle başlayan maziye daha ılımlı bir yaklaşımın sergilenmesi, Atatürk'ün merkezden uzaklaştırıp küstürdüğü isimleri geri getirip tekrardan etkin kılma çabası vb. düşündüğümüzde Tanpınar'ın seçilmesi makul karşılanabilir. Bu seçimin ne kadar isabetli olduğunu Tanpınar'ın siyasete dair ifadelerinde ve kaleme aldığı eserlerinde görmek mümkündür.

BORCU ÖDEME VAKTİ: XIX. ASIR TÜRK EDEBİYATI TARİHİ VEYA ZECRİ BATICILIKTAN BATICILIĞA

Tanpınar, 1939 yılında 19. asır Türk Edebiyatı Kürsüsü'ne tayin edildikten sonra sıkı bir çalışma içine girer. Hasan Âli Yücel, Tanpınar'ı bir edebiyat tarihi yazmakla görevlendirir.² Bunun için harekete geçen Tanpınar, iki ciltlik bir edebiyat tarihi yazmayı planlar. İlk cildini 1942'de fasiküller hâlinde neşretmeye başlamış ve ancak 1949 yılında ilk baskısını gerçekleştirebilmiştir. Edebiyat tarihini yazarak kendisini bu göreve getirenlere karşı borcunu ödemiştir.

19. asırla birlikte yeni edebiyata merhaba diyen Tanpınar, her ne kadar XIX. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni 1949 yılında neşretmiş olsa da eserin içerisinde serdettiği görüşler ve klasik edebiyata yaklaşımında onun hâlen daha 1930'larda kaldığını görürüz. Tarih 1930. Ankara'da Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi düzenlenmektedir. Kongrede okullarda okutulacak edebiyat derslerinin içeriği üzerine tartışılmaktadır. Katılımcılardan biri de Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Tanpınar burada Divan Edebiyatı'nın lise ders müfredatından çıkarılmasını teklif eder. 1930'lardaki inkılapçı hava düşünüldüğünde bu teklif bizi pek de şaşırtmamalıdır. Çünkü Cumhuriyet'in ilk nesli olan bu gençler her alanda geçmiş yıkmayı, kendi düşünceleri çerçevesinde yeni bir dünya inşa etmeyi hedeflemektedir. Hedeflenen "yeni hayatın" içinde Osmanlı mirası yer almaz. Bu nedenle Tanpınar'ın bu dönemi için "zecri Batıcı ol-

duğu dönem" ifadesi kullanılır. "1932'ye kadar çok cezri bir Garpcı idim. Şark'ı tamamıyla reddediyordum. 1932'den sonra kendime göre tefsir ettiğim Şark'ta yaşadım. Asıl yaşama iklimimizin böylesi bir terkip olacağına inanıyorum."³ Genelde Tanpınar'ın Yahya Kemal tesirinden sonra İstanbul'daki hayatının fikri bakımından mutedil bir vafsa büründüğü iddia edilir. Bu iddia gerçeklikten ziyade bir temennidir. Çünkü Tanpınar, Şark'a, kendi kültür ve medeniyetine karşı müellefe-i kulübden olsa da hiçbir zaman Batıcılıktan taviz vermemiş ve maziyi geçmişte bırakmıştır. Kısacası Tanpınar fikri yönden "zecri Batıcılıktan" Batıcılığa evrilmiştir.

Bu bağlamda onun Osmanlı edebî mirasına yaklaşımını görmek için 1930'daki Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi'nde savunduğu görüşleri iyi tedkik etmek gerekir. Çünkü burada savunduğu görüşlerini 1959 yılında neşrettiği XIX. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinin ikinci baskısında tatbik etmiştir. Muallimler Kongresi'nde öncelikle Divan Edebiyatı'nın lise ders müfredatından kaldırılması gerektiğini söyler ve ardından da edebiyat tarihi dersinin Tanzimat sonrasına teksif edilmesi gerektiğini savunur. Tanpınar'a göre Tanzimat öncesindeki Divan Edebiyatı yeknesak bir vafsa sahip olup devirleri, edebiyatçıları hemen hemen birbirinin aynı ve tekrardır. Bütünüyle bir tekrardan ibaret olan dönemin işlenmesinin bir anlamı yoktur. Buna karşılık Tanzimat'la birlikte edebiyatımıza yeni bir soluk gelmiş, Batı medeniyeti merkezli yeni kimliğimiz şekillenme-

ye başlamıştır. Yeni edebiyatın başlangıcı Tanzimat olduğuna göre edebiyat tarihinin merkezinde de Tanzimat olmalıdır. Ders kitaplarında Tanzimat öncesi dönemin "giriş" mahiyetinde kısaca ele alınması yeterli olacaktır.⁴ Tanpınar'ın 1930'da "zecri Batıcı" olduğu dönemde beyan ettiği bu görüşleri XIX. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin ikinci baskısında adım adım uyguladığını görürüz. Evvela daha önce savunduğu gibi 19. asır merkeze alır ve eserinin "Giriş" bölümünde 19. asır öncesini kısaca özetler. Ardından "Garplılaşma Hareketine Umumi Bir Bakış" başlığıyla Tanzimat'a kadar Batılışmayı merkeze alan bir değerlendirme yapar. Tanpınar, kongrede son sınıflarda Batı Edebiyatı etrafında gelişen türlerin anlatılmasının gerekliliğini de savunur. XIX. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin İkinci Bölümü'ne baktığımız zaman bölümün bu minval üzere hazırlandığını görürüz. "Şinasi'den Sonra Nevilerin Gelişmesi" başlığını taşıyan bu bölümde Batı tesirinde gelişen gazete, şiir, tiyatro, hikâye ve roman gibi türlerin anlatıldığına şahit oluruz.

XIX. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin bu kongreyle başka bir ilintisi de kongre sonucunda alınan "son sınıf öğrencilerine Tanzimat sonrasındaki Türk Edebiyatı'yla beraber Batı Edebiyatı, bazı şaheserler ve büyük şahsiyetler etrafında gösterilecektir"⁵ kararının "Şinasi'den Sonra" başlığı altında Namık Kemal, Ahmet Mithat, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid üzerinden uygulanmaya çalışılmasıdır. Görüldüğü üzere Tanpınar, 1930'lardaki inkılapçı ve Batı

2 Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 283.

3 Orhan Okay, *age.*, s. 158.

4 Orhan Okay, *age.*, s. 160-161.

5 Orhan Okay, *age.*, s. 163.

tesirindeki havayı bozmak istememiş hayatının sonraki dönemlerinde de bu görüşlerini perdeleyerek devam ettirmiştir.

Tanpınar *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* boyunca Batılı müsteşriklerin iddialarını tekrarlayıp onları destekler ve olayları onların bakış açısıyla değerlendirir. 19. asırda teşekkül eden Encümen-i Şuara, Tanpınar tarafından 16. asır Paris'indeki "le Plaide" gurubuna benzetirken İbnülemin Mahmut Kemal İnal ise bu teşekkülü "Ukaz Panayırı'na benzetir.⁶ İki ismin aynı olaya hangi çerçeveden baktıklarını göstermesi açısından bu örnek önemlidir. Benzer şekilde Tanpınar, *Beş Şehir*'de Emir Sultan ve Bursa'nın manevi havasından bahsederken bir anda Diyonizos, naturiste gibi Batılı kavramları devreye sokup açıklamalara girişmesi⁷ onun zihninin ne derecede Batı efkârıyla dolu olduğunu gösterir.

Yazar eserinin başından sonuna kadar "Müslüman Şark" ifadesini kullanarak anlattığı dünyayla kendisi arasına mesafe koyar. O, Müslüman Şark içinde yaşayan biri değil onu gözlemleyen biridir. Tanpınar, bunu bilinçli bir şekilde yapmaktadır. Çünkü onun ağzından anbean "hâlâ okuduğu Frenk kitapları konuşmaktadır."⁸

Yaşadığı toplumla arasına mesafe koyan Tanpınar, Osmanlı

Ahmed Hamdi Tanpınar

Tarihi'ne yaklaşımında da müsteşriklerin etkisindedir. Osmanlı gerilemesinden bahsederken bunu Avrupa ve Amerika'nın çok ileri gittiklerini kurdukları sömürge düzeni üzerinden anlatır ve bundan hayranlıkla bahseder. "Hülâsa, on sekizinci asrın başlarında, Rönesans'ı ve onun hayata getirdiği feyizli değişiklikleri idrak eden, coğrafi keşifler sayesinde Amerika'yı kendisine eklemek ve eski dünyanın mühim bir kısmını doğrudan doğruya faaliyete geçirmek suretiyle sahasını ve istihsal imkânlarını iki yüz yılda birkaç misli genişleten..."⁹

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi içerik yönünden de bazı zaafı hâvidir. Ahmet Hamdi Tanpınar, eserin "Garblılılaşma Hareketine Umumi Bir Bakış" başlıklı ilk bölümünde döneminin kurucu ideolojisi tarafından yapılan Osmanlı eleştirilerine katılarak Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi sonrasında Osmanlı'nın Araplaştığını ve Ehli Sünnet anlayışının daha da katılaştığını iddia eder ve Batılılaşmaya çok geç başladığımız için hayıflanır.¹⁰

9 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 42.

10 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 41.

Bölümün devamındaysa klasik "çöküş", "gerileme" teorisini benimseydiğini görürüz. Osmanlı'nın 17. yüzyılın sonuna kadar bir şekilde Avrupalı devletlerle yapılan savaşlarda dengeyi koruduğunu fakat 1699 Karlofça sonrasında bu dengenin Osmanlı aleyhine bozulduğunu savunur.¹¹ Oryantalist temelli bu görüşün tashihe ihtiyacı vardır. Çünkü yakın dönemde yapılan Osmanlı tarihi çalışmalarında 17. asır ve hatta 19. asrın son çeyreğine kadar herhangi bir duraklama yaşanmadığı görüşü ağırlık kazanmıştır.¹²

Lale Devri'ni Osmanlı tarihinde Avrupa'ya açılan bir pencere şeklinde değerlendirmiş ve bu dönemde meydana gelen değişimleri hep Batı'nın taklit edilmesi, örnek alınması şeklinde yorumlamıştır. Bununla da kalmamış Osmanlı'yı değişmemekle, değişime direnmekle suçlamıştır.¹³ Hâlbuki Tanpınar, 18. asırda devletin geçirdiği siyasi ve iktisadi değişimleri görememiştir.¹⁴ Ayrıca bu asırda meydana gelen fikrî atılım yabana atılacak gibi değildir. Dönemin önde gelen isimleri Osmanlı toprakları haricinde İran ve Hindistan gibi bölgelerden fikrî bakımdan yararlanma yoluna giderler. Batı'dan ziyade kendi kaynaklarına yönelme ve yakın kültürel tecrübelerle başvurma dikkati çeker. Bu nedenle 18. asırda sadece Osmanlı-Avrupa ilişkileri değil buna ilaveten İslâm kla-

11 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 42; Turan Alptekin, *age.*, s. 107.

12 Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 34.

13 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 41-46.

14 Ali Yaycıoğlu, "Karlofça Anı: Osmanlı XVIII. Yüzyıla Nasıl Başladı", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 18, s. 11, 23.

6 Tefvik Sütçü, "Eski Edebiyattan Yeni Edebiyata Geçişin Eşiğinde Önemli Bir İsim: Hersekli Arif Hikmet ve Divanı", *Turkish Studies*, cilt: V, sayı 2, s. 486.

7 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 122.

8 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 38.

siklerine rağbetin artması, İran ve Hint sahasıyla ilişkileri de göz önünde bulundurmak gerekir. “Özellikle Safevi rejiminin kriz ardından yıkılması sonucu meydana gelen siyasi ortam Osmanlı dünyası ile geniş Fars havzası, İran ve Hint Okyanusu arasındaki trafiği artırmıştır. Bu geniş coğrafyada ticaret ve entelektüel ağlar eskisine göre daha çok yoğun bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. XVIII. yüzyıl Osmanlı sosyal ve dini hayatını derinden etkileyecek Nakşibendi-Müceddidi hareketi, tam da bu dönemde Hindistan ve Orta Asya’dan Osmanlı dünyasına girmiştir.”¹⁵

Tanpınar’ın Lale Devri’ni ele alırken yeniliklerin baş amili ve dönemin en önemli ismi olarak İbrahim Müteferrika’yı göstermesi ve III. Ahmet, Damat İbrahim Paşa ve diğer devlet ricalini görmezden gelmesi dikkat çekicidir. “Yazık ki ne Damat İbrahim Paşa bir yenileşme programını hazırlayabilecek kadar iradeli bir şahsiyetti, ne devri buna müsaitti.”¹⁶ Tanpınar’ın dönemin iki muktedir ismini atlayıp onların himayesi ve teşvikiyle devlet destekli matbaayı kuran İbrahim Müteferrika’yı “uyanışın sembolü” olarak göstermesi¹⁷ onun mühtedi ve özünde Batılı olması sebebiyledir. Çünkü Tanpınar da diğer birçok aydın gibi Osmanlı’nın kendi içerisinde gelen bir ivmeyle herhangi bir atılım yapılabileceğini tahayyül edemez. Hâlbuki Damat İbrahim Paşa’nın matbaanın kurulması için gösterdiği gayretlerin yanında oluşturduğu tercüme heyeti ve yapılan tercümelere bakıldığında Tanpınar’ın bahsettiği gibi zevk ve eğlence düşkü-

nü bir isimle değil, ne yaptığını bilen, belli bir plan çerçevesinde hareket eden, savaş yerine diyalog ve diplomasi taraftarı bir isimle karşılarız. Damat İbrahim Paşa ve III. Ahmed’in iş birliğiyle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde daha evvel görülmemiş bir çeviri faaliyeti başlatılmıştır. Önceki padişahlar döneminde bireysel bir teşvik şeklinde yapılan çeviri faaliyeti bu dönemde “bir devlet teşebbüsü” olarak sistemli bir harekete dönüşür.¹⁸

YENİLİĞE MECLUBUZ

Genellikle edebiyat tarihçileri (Tanpınar da buna dahil) ve araştırmacıları Şeyh Galib’le birlikte klasik şiiri nihayete erdirirler. Onlara göre klasik şiir Şeyh Galib’le son zirvesini yaşamış ve nihayet bulmuştur.¹⁹ Bu nedenle 18. asrın sonu aynı zamanda klasik şiirin de sonudur. 19. asır ise Yeni Türk Edebiyatı’nın başlangıcıdır.²⁰ Bu bağlamda Tanpınar’ın eserine XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi ismini vermesi daha da anlam kazanır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta eskinin defterinin bir anda kapatılması ve hemen yeninin başlatılmasıdır. Aklı başında olan her insan bilir ki hiçbir düşünce, fikir, edebî gelenek bir anda sona ermediği gibi “yeni”de pıtırak çiçeği gibi bir anda peyda olmaz. Bunlar uzun süreçleri gerektirir. 19. asrın “yeniyle” özdeşleşmesi daha

çok ideolojik bir kurgunun eseri olduğu için bu kabullenilmiş bir doğru hâline gelmiştir. Bu vasatta Tanpınar da 19. asrı yeniliğin merkezine koyarak öncesini “eski” diye nitelendirir. Klasik edebiyatımız karşısında kurucu ideoloji ve Türkçülerle aynı safta yer alan Tanpınar, sürekli “eski şiir” ifadesini kullanır. Söylenen bu ifade klasik edebiyatımızı şiire hapsettiği gibi nesri de (az rağbet gördüğünü söyleyerek)²¹ ikinci plana iter. Hatta abartılı bir şekilde nesri İbrahim Şinasi ile başlatır. Böylece altı asırlık kültürel bir birikimi ifade eden sözlükleri, *Mesnevi* şerhlerini, seyahatnameleri, seferatnameleri, şair tezkirelerini, tarihleri, siyasetnameleri vb. bir çırpıda silip atar. Tanpınar bütün bu birikimi “sade ve şiirle bütün alakalarını kesmiş bir cümle” yapısının olmaması sebebiyle elinin tersiyle iter.²² Dahası klasik edebiyatımız dönemindeki nesri hiçe sayan Tanpınar, Orhun Abideleri’ni mükemmel bir Türk nesri olarak karşımıza çıkarır.²³ Tanpınar gibi bir estetin basit bir hitabet örneği olan Orhun Abideleri’nden mükemmel, efsanevi bir metin çıkarması büyük bir çelişkidir. Burada yine kurucu kadro ve Türk milliyetçileriyle ortak bir payda da buluşarak sıradan denebilecek bir metni olağanüstü bir edebî miras olarak bize takdim eder. Yakın geçmişi silip uzak geçmişte büyük destanlar ve anlatılar ortaya çıkaran muhayyel ulus müessesileri²⁴ gibi davranır.

15 Ali Yaycıoğlu, *agm.*, s. 55-56.

16 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 44.

17 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 45.

18 Mehmet İpşirli, “Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler”, *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri*, İstanbul, 1987, s. 33-42.

19 Turan Alptekin, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 128.

20 Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 211.

21 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 5.

22 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 191.

23 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. 32.

24 Mustafa Özel, *Roman Diliyle Siyaset*, Küre, İstanbul, 2021, s. 42-43.

Klasik şiiri “yeninin” zıddı olarak “eskiliğe mahkûm ettikten” sonra Tanpınar, yeniliğin öncüsü kabul edilen isimleri (Şinasi, Namık Kemal, Şinasi, Abdülhak Hamid vb.) klasik edebiyata karşı gösterdikleri reaksiyonla ön plana çıkarır. Böylece klasik edebiyatın nihayete erip “yeni edebiyatın” başladığı havasını oluşturur. Hâlbuki kendisinin “yeninin temsilcileri” olarak zikrettiği isimler klasik edebiyatla bağlarını koparmış değildir. Bir şeyi eleştirmek onu yok saymak anlamına gelmez. Klasik şiir edebî bir zevk ve estetik ihtiyaca cevap verme görevini Servet-i Fünûn döneminde bile devam ettirebilmiştir.²⁵ Bu bağlamda Ruşen Eşref’in *Diyorlar ki* adlı eserinde dönemin yaşayan şairleri tarafından klasik edebiyatımız hakkında sorulan sorulara veridikleri cevaplar oldukça önemlidir. Samipaşazade Sezai’nin ifadeleri bu anlamda dikkat çekicidir: “... [Namık] Kemal Bey eski edebiyata karşı samimi bir surette harb ilan etmişti. Zannederim Avrupa’yı görmüş, gerçekleri görüp tanımış ve bizim edebiyatımızı son derece berbad bulmuştu. Kemal Bey’in bu yenilik harbi; dedelerimizi kötölemekten, dedelerimizi batırmaktan ziyade, içinde bulunduğumuz o hareketsizliği yıkmak, Avrupa’daki ilerleme ve gelişmenin bizde de meydana gelmesini şiddetle arzu etmekten ileri geliyordu. Evet o harbin sebebi; ilerleyip gelişmenin edebiyata, edebiyattan da fikirlere ve vicdanlara geçerek buralarda yer etmesini şiddetle arzu etmesinden ileri geliyordu. Yoksa eskilerin en güzel şiirlerini yine üstadın ağzından işitmiştim; onları takdirle okurdu.”²⁶ Görül-

25 Ruşen Eşref Ünaydın, *Diyorlar ki*, MEB, Ankara, 1972, s. 76, 82.

26 Ruşen Eşref Ünaydın, *age.*, s. 32.

düğü gibi Namık Kemal’in amacı üzerine ölü toprağı serpilmiş, hareketsiz duran edebî ortamı harekete geçirmektir. Eğer Namık Kemal eskiyi tamamen ortadan kaldırmak isteseydi eleştirmiş olmasına rağmen Klasik Şiir tarzını devam ettirir miydi?

Klasik şiirimize yeni şekiller kazandıran ve yeninin en büyük uygulayıcısı kabul edilen Abdülhak Hamid de aynı şekilde “yeni şeyler ortaya koymakla” eskiyi tamamen silmenin farklı olduğunu anlatır. Abdülhak Hamid kendisini inkılapçı olarak değil edebiyatımıza katkı yapan isimlerden birisi olarak görür.²⁷ Yeniliğin en önemli temsilcilerinden kabul edilen Abdülhak Hamid aruzun estetik ve müzikalitesinin heceden üstün olduğunu söyleyerek²⁸ kendisine yüklenen ulvi görevi bir anlamda reddeder. Buradan hareketle “yeni-den”, “yenilikten” bahsedenleri, kendinden öncekileri eleştirenleri maziye tamamen yok sayan şahıslar olarak görmek ideolojik körlüktür. Ki Tanpınar da buna dahildir.

EDEBİYAT TARİHİ YERİNE DÜŞÜNCE TARİHİ

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın edebiyat tarihi her ne kadar 19. asırla müsemma olsa da eser aslen 1860-1885 tarihlerini ihtiva eder.²⁹ Buna rağmen bir asrı muhtevi olma iddiasını sürdürmüş ve böyle de kabul görmüştür.

Tanpınar, bir edebiyat tarihçisi, bir şair, bir roman yazarı, bir

27 Ruşen Eşref Ünaydın, *age.*, s. 11.

28 Ruşen Eşref Ünaydın, *age.*, s. 15-16.

29 M. Kayahan Özgül, “Türk Edebiyatı Tarihine Manifestik Bir Bakış”, *Turkish Studies*, Volume 8/9 Summer 2013, s. 2690.

hikâye yazarı olmanın yanında bir mütefekkir gibi davranmaya da çalışmıştır. Türkiye’deki birçok edebiyatçı ve şair gibi bu vasıflarını aşır düşünür olma ve bir anlamda topluma yön gösterme çabası içine girer. Bunu en rahat görebileceğimiz eserlerinden biri de *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’dir. Eserde toplumsal değişim ve dönüşüm odaklanmış, kendine böyle bir misyon yükleyerek olayları değerlendirmeye tabi tutmuştur. “On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihinin bu ikinci baskısının okuyucuları, kitapta bu esas şemanın bazı yerlerde çok aşıldığını, tarihi hadiseler ve ictimai değişikliklere lüzumundan fazla yer ayrıldığını ve muharrirci esas addedilen bazı meseleler üzerinde fazla ısrar edildiğini görecektir... On dokuzuncu asır Edebiyat tarihi her şeyden evvel Türk insanında başlayan bir buhranın ve yeni ufuklar ve değerler etrafında yavaş yavaş kurulan bir iç düzenin tarihidir.”³⁰

Bir mütefekkir edasıyla olayları yorumlayan Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nde edebiyat tarihimizi bir dualite/ikilik üzerinden kurgulanmıştır. Bu ikilik kurgusu ideolojilerin kendilerini idealleştirip ötekini kötücül hâle getirmelerini sağlar. Tanpınar, Tanzimat öncesi dönemi avam-saray/yüksek zümre ikiliği Tanzimat sonrası dönemi de Doğu-Batı ikiliği merkezinde işler. Klasik edebiyatımızı ele alırken eserinin “Giriş” bölümünde “Bu şiirde [Klasik] bize ait herhangi bir şey aramak hemen hemen beyhudedir” ifadelerini kullanarak Osmanlı ve İslâm birikimini bir kenara itip, yok sayması üzerinde düşünülmesi gerekir. “Biz” ve “onlar/öte-

30 Ahmet Hamdi Tanpınar, *age.*, s. IX.

kiler” kimleri kapsıyor acaba? Bizden kasdı kurucu ideolojinin de dillendirdiği Türk ulusu/milleti olmalıdır. Onlar/Öteki de Osmanlı ve İslâm olsa gerektir...

ADEMİYETE MAHKÛM OLDUĞUNU İDDİA EDERKEN ADEMİYETE MAHKÛM ETMEK

“Ulusal edebiyat tarihi” modelinde resmî ideolojinin onay verdiği isimlerin ve konuların işlenmesi gerektiğinden edebiyat tarihi aynı zamanda “kanonik” bir güce de sahiptir. Bu gücü nedeniyle geçmiş edebî birikimi kendi bakış açısı çerçevesinde tasnif edip bu minval üzere üdeba ve şuara isimlerine yer vererek kendine uygun bir kurguyla kamuoyunun karşısına çıkar. Bu nedenle gerçekleri değiştirebildiği gibi bir kısım edebiyatçıyı ademiyete mahkûm edebilir. Tanpınar’ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nde yer verdiği isimlere dikkatle baktığımız zaman eserde yer verilen isimlerin ciddi bir elemenden geçtiği fark edilir. Tanpınar eserinde Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa, Şinasi, Yenişehirli Avni, Leskofçalı Galip, Arif Hikmet Bey, Pertev Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid ve Muallim Naci gibi sayılı isimlere yer verir. Peki, çok uzun bir dönemi muhtevi 19. asır, parmak sayısını geçmeyecek kadar az sayıda edebiyatçıdan mı ibarettir? İsimleri zikredilmeye değer görülmeyen kaç isim vardır? Bunların isimleri niçin zikredilmemiştir? şeklinde sorular sorduğumuz zaman muhtemelen “yeniliğin kurbanı” oldukları için cevabını alacağız. Buna karşılık yeniyle özdeşleştirilen isimler konusunda aşırı hassas davranılır. Tanpınar, Batılılaşma yolundaki öncülüğü sebe-

biyle Şinasi’ye büyük bir önem atfedip ona geniş yer vermiştir. Bunu, Şinasi’nin edebî yönünü zayıf bulmasına rağmen yapmıştır.³¹

Tanpınar’ın seçici tavrı ismini zikretmek zorunda kaldığı bazı isimlerde de kendini gösterir. O, Ahmet Mithat Efendi’ye edebiyat tarihinin ikinci baskısında yer vermiştir. Tanpınar’ın Ahmet Mithat Efendi karşısındaki tavrı tam anlamıyla siyasi. Çünkü Ahmet Mithat, II. Abdülhamid taraftarı olarak *Üss-i İnkılap* ve *Zübdetü’l-Hakâyk* adlı eserleri yazarak büyük bir “günaha” ortak olmuştur. II. Abdülhamid gibi bir ismi seven ve metheden birisinin iyi bir eser vermesi mümkün değildir.³²

DUALİTE Mİ TERCİHİNİN GÜNAHINDAN KAÇMAK MI?

Tanpınar, Tanzimat sonrası süreci de dualite, Doğu-Batı ikilemi üzerine oturtur. Bu dualiteyi müteharrik unsur olarak görür. Buradaki problem Tanpınar ve neslinin yaşadığı ikilemi Tanzimat aydınları üzerine yıkmadır. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Ruşen Eşref’in *Diyorlar ki* adlı eserine baktığımız zaman Samipaşazade Sezai’nin, Cenap Şahabettin’in, Abdülhak Hamid’in vb. edebiyatçılarımızın hâlen daha eski dünyayı ve zevkleri sürdürdüklerin görürüz. Buna karşılık Tanpınar ve nesildaşları çocukluklarında Osmanlı kültürüyle beslenmiş, gençliklerine geldiklerinde yeni ve kendine kök oluşturmaya çalışan Cumhuriyet Türkiye’siyle karşılaşmışlar. Cumhuriyet

Türkiye’sinin ısrarla Batılı kültürünü mehz alması onların da Batılı edebî ve kültürel değerleri benimsemelerine neden olmuştur. Cumhuriyet’in bu genç nesli inkılapçı olmakla geçmişin engin birikiminden yararlanmak arasında sürekli gelgitler yaşamıştır. Bu nedenle eski-yeni çatışması onların yakasını bırakmamıştır. Nurullah Ataç’ın şu ifadesi bizim için önemlidir: “Fuzuli’nin, Baki’nin şiirlerini sevmiyorum desem yalan söylemiş olacağım ama o şiirlerin bundan sonra da yaşayabileceğine, çocuklarımıza onları öğretmek gerektiğine inandığımı söylesem o da yalan olacak... Duygularımın düşüncelerim arasında bir ayrılık, bir uyumsuzluk var. Ne yapayım? Devrim çağlarında böyle olur...” Devrim çağı geçtikten sonra da geçmiş bir “nostaljik malzeme”, “müzelik” bir materyale dönüşür. Tanpınar ve üstadı Yahya Kemal de bu müzeyi inşa eden en önemli isimlerdir. Osmanlı ve İslâm kültürünü bir musiki, mimari ve belki de hat sanatıyla sınırlandırmış ve onları estetik materyal olarak görmüştür. Zaman zaman güzelleme yaptıkları mazinin anda varolması istedikleri bir şey değildir. Tanpınar’ın “Hayır, aradığım şey ne onlar ne de zamanlarıdır.”³³ İfadesine boşuna söylenmemiştir.

Necip Fazıl’ın Yahya Kemal için kullandığı şu ifadelerin Tanpınar’a da uygun olduğunu düşünerek yazımızı noktalayalım: “Allah ismini sırf imalesi yüzünden sevmek, Feth-i Mübin tabirini de ahengine hürmeten kullanmak...”³⁴

31 Erkan İrmak, “Tanpınar’ın Edebiyat Tarihinde Edebiyat ve Tarih”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 72-73.

32 Erol Köroğlu, *agm.*, s. 334.

33 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 103.

34 Be. De., “Hadiselerin Muhasebesi”, *Büyük Doğu*, sayı: 1, 6 Mart 1959, s. 8.

Karanlığı Kelimeleriyle Aydınlatan Şair: Ebu Ala El-Maarri

ÜMİT YİĞİT

“Nice ümmetler, nice milletler...

Ne acıklı sonlarla yok olup gittiler de hâlâ yerli yerinde şu yeryüzü
Ve dağlarından hiçbirinin kıpırdamaya niyeti yok yerinden!”

Charles Dickens Batı'nın aydınlanma dönemine giden yolun mihenk taşlarından biri olan Fransız Devrimi'nin, öncesinde ve sonrasında cereyan eden hadiseleri işlediği romanına meşhur girişle başlar. Birlikte okuyalım: “Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü, hem akıl çağıydı hem aptallık, hem inanç devriydi hem de kuşku, aydınlığın mevsimiydi, karanlığın mevsimiydi, hem umudun baharı hem de umutsuzluğun kışıydı, hem her şeyimiz vardı hem hiç bir şeyimiz yoktu, hepimiz ya doğruca cennete gidecektik ya da tam öteki yana.”

ZAMAN VE MEKÂN

“Aydınlığın mevsimiydi” tabiriyle devrimden sonraki dönemi işaret ederken, karanlığın mevsimi de Orta Çağ'dır Batılı yazar için. Bizim tasvir etmeye gayret edeceğimiz zaman ise Dickens'in betimlediği Fransız Devrimi'nden yaklaşık yedi asır öncesinin zamanı. Batı'da açlık ve yoksulluğa bağlı hastalıklardan ölen yüzbinlerce insanın cesetleri üzerinde feodalizm olgunluk devrine yükselirken; Doğu'da kervanlarla bereketin şehirden şehre aktarıldığı za-

mana doğru olacak yolculuğumuz. Daha belirgin bir ifadeyle; karanlığın koyu gölgesiyle boğuşan kilise tıp okullarını kapayıp hekimliği yasaklarken; Endülüs'te Ebu'l-Kasım otuz ciltlik tıp eseri olan *Kitâbü't-Tasrîfi* yazdığı zamana sefer edeceğiz. Tarihi tasnif ederken Orta Çağ diye isimlendirilen, Batılı tarihçilerin karanlık devrine değil; Aydınlık Endülüs'ün dahi ziyasını aldığını Beytül-Hikme'ye gideceğiz.

Beytül-Hikme, Abbasiler zamanında Bağdat'ta kurulan ve beş yüz sene faaliyet gösteren ilim, irfan, kültür merkezi, daha doğrusu büyük bir akademi. Bizans İmparatorluğu'ndan, Kıbrıs'tan ve komşu ülkelerden satın alınan eserlerin, kitap yüklü deve kervanlarıyla geldiği devrin eşsiz bir ilim mabedidir. İslâm ilim ve kültür tarihinde çeviri ve ileri seviyede bilimsel araştırmaların yapıldığı bu merkezden, her biri birbirinden değerli birçok filozof, kâşif, mucit ve edebiyatçı yetişmiştir. İşte Maarri de bunlardan biri.

EL-MAARRİ

Halep'le Humus'un kavşak noktasında yer alan ve konumu itibarıyla faal bir ticaret merkezi

olan “Maerretünnu'mân” şehrinde köklü bir ailenin çocuğu olarak hayata gözlerini açar Maarri. Baba tarafı Araplar arasında nam salmış “Tenûh” kabilesine, anne tarafı ise ilim irfan sahibi bir aile olması ile maruf “Beni Sebike” kabilesine mensuptur. Dedesi, babası ve amcası dönemin mülki idare amirliği makamına tekabül eden kadılık görevinde bulunur.

Maarri'nin şahsiyetinin gelişmesinde şüphesiz, sahip olduğu aile yapısı başlıca etken olur. Hayatın, çevresinde çeşit çeşit renk cümbüşleriyle oluşturduğu manzarayı sadece dört sene gözlemleyebilir. Ne yazık ki dört yaşında çiçek hastalığına yakalanır ve gözlerini kaybeder. O kadar erken bir yaşta ki bu, ne etrafında var olan insanların simalarını anımsar ne de idrakine varamadığı o envai renkleri. Hastayken üzerine giydirdikleri elbisenin renginden başka bir renk hatırlamaz. Artık onun için tek renk vardır: Kırmızı. Renkler arasında kırmızıya ayrı bir önem veren Maarri, yanına gelen bir gurup kişiye; “Bana renkleri sayın!” der; onlar da “Beyaz, yeşil, sarı, siyah ve kırmızı...” cevabını verdiklerinde, şair onlara dönerek “Hepsinin efendisi de kırmızıdır.” der.

Fiziksel rahatsızlıklar, genel anlamda insanın dünya hayatını olumsuz şekilde etkiler. Lakin bazı şahsiyetler vardır ki, bu rahatsızlıkların, ibret ve hikmet dolu hayatlarına olumlu yansımaları olur. El-Maarri de bu şahsiyetlerden biridir. Çiçek bozuğu yüzü ve gözlerinin dış dünyaya kapalı oluşu daha çocukluk döneminde onu toplumun dışına iter. Kendini sosyal hayatın içinden tecrit eden çocuk yaşamak, hayata tutunmak, kendi dünyasını inşa etmek zordur. Maarri de münzevi dünyasını ilimle kurar. Ve inşa edeceği bu dünyanın ilk tuğlasını çocuk denecek yaşta, babasının rehberliğinde nahiv, sarf, kafiye gibi Arap dili ilimlerini öğrenerek koyar. Allah vergisi keskin zekâsı ve harikulade hafızası, adım attığı yolda ona kısa zamanda çok mesafe aldırır. Henüz on bir yaşında iken ilk şiirlerine yazmaya başlar. Kısa bir zaman sonra babasının verdiği eğitim kâfi gelmez bilgiye susmuş çocuğa ve rotasını yeni bir ilim membana, Halep'e çevirir.

O devrin Halep'i Hamadani emiri Seyfüddeve'nin başlattığı bilimsel hareketlerin merkezi konumdadır. Arap edebiyatının hamilerinden sayılan İbn-i Halaveyh'in öğrencilerinden ders alırken; ömrü boyunca hayranlık besleyeceği ve tarzından etkileneceği, klasik Arap şiiri denilince ilk akla gelen isim olan Mütenebbi'nin şiirleri ile tanışır. Mütenebbi'nin üzerinde bıraktığı tesirler, ilk divanı olan *Sıktu'z-Zend'i* meydana getirirken üslubuna yansiyacaktır. Çok sevdiği babasının vefat haberini alıp doğduğu şehre döndüğünde on dört yaşındadır Maarri. Bu sıkıntılı hadise esnasında ve sonrasında sığınacağı tek liman yine kitapları olur.

İlk divanı olan *Sıktu'z-Zend'i* oluşturduğu sıralarda ise, Maarri herkesin dikkatini çeken, çevresinde dilci ve eleştirmen kimliği ile tanınan meşhur bir şairdir artık. İsmine ilim meclislerinde kulaklar aşına olsa da, ünü komşu şehirlere kadar dalga dalga yayılsa da, Maarri'nin içindeki ilim aşkı hiçbir zaman sönmez. Yanında yöresinde ilminden istifade edeceği kimse kalmadığını anladığında, istikametini ilmin başkenti Bağdat olarak belirler.

Bağdat yolculuğu Maarri'nin ruhunda derin izler bırakacak bir serüvenle başlar. Bağdat'a varış güzergâhını Fırat nehri üzerinden kayıkla yapılacak bir yolculuk hattıyla belirleyen Maarri, Kadisiye'ye geldiğinde Sultan Bahauddevle'nin adamları yolunu keser ve kayığına el koyar. Yolun geri kalan kısmını meşakkatli bir şekilde tamamlamak zorunda kalan Maarri Bağdat'a varır varmaz yöneticiler nezdinde itibar sahibi ve Bağdat ulemasının lideri konumdaki Ebu Hamid İsfarayini'den sitayişle bahseden ve başından geçen olayları anlatan bir kaside kaleme alır. Kaidesinde İsfarayini'den kayığı gasp eden eşkiyaların sultanıyla görüşerek, kayığı geri almasını talep eder. İsfarayini ise talebine karşılık vermeyince huzursuzluk ruhuna tesir eder.

DİKKATLERİ ÜZERİNE ÇEKEN MÜSTESNA EDİP

Nihayet şairin Bağdat'a gelişini duyan ilim ehli, onu güzel bir şekilde karşılar ve bu karşılama; şairin, yolda çektiği sıkıntıları bir nebze de olsa unutmaya vesile olur. Maarri'nin Bağdat'a gelmesi tesadüfi değildir. Dönemin kültür başkenti olan şehrin

her mahfili o vakitler birer ilim ocağıydı. Şehrin bir köşesinde fakih ve muhaddislerin oluşturdukları ilim halkalarına rastlamak mümkünken, başka bir köşesinde filozof ve kelamcıları hararetle bir münazaranın içinde görmek pek tabiiydi. Birçok şair ve edip tertip edilen toplantılara katılmak için yakın ırak demeden bu şehre akın ediyordu. Kütüphaneleri uzak ülkelere kadar nam salmıştı. Burada Eflatun ve Aristo konuşuluyor, çeşitli felsefi görüşler ve ekoller ele alınıyordu. Dolayısıyla şairimizin gözleri görmemesine rağmen bu zor yolu kat ederek ilim diyarına gelmesinde garipsenecek bir durum yoktu.

Halep tarihi ve coğrafyasını, burada yaşayan meşhur şahısların biyografilerini ele alan *Buğyetü't-Taleb* adlı ünlü eserin müellifi olan İbnü'l-Adim'in aktardığına göre Maarri Bağdat'a geldiği daha ilk gün, devrin meşhur şairi Şerif er-Radi'nin babasının vefat haberini duymuş ve başsağlığı için taziye evine gitmiştir. Şairlerden oluşan kalabalık bir meclisle karşılaşan şair, arka sıralarda bir yere oturmak üzereyken, orada bulunan ünlü edip el-Murtada'nın ayağına takılınca küçük bir patırtı çıkmıştır. Durumdan rahatsız olan el-Murtada "Kim bu köpek" diye yüksek sesle söyleyince, Maarri "Köpek, köpeğin yetmiş ismini bilmeyendir!" diye özgüven içinde cevap vererek yerine oturur.

Cenaze evinde toplanan mecliste hüznü bir hava hâkimdir. Şairler teessürlerini şiirleştirerek kaside okurken, sıra Maarri'ye geldiğinde o da kalkar ve kasesini okur. Bunu duyan Şerif er-Radi "Sen Ebu'l-Ala olmalısın?" dediğinde o ada "Evet!" diye cevap verir. Bu

diyalogdan sonra Maarri çok hürmet görür. Topluluktan kendisine Bağdat'ın kütüphanelerinin kendisine gösterilmesini ve buradaki kitapların okunmasını ister. Böylece Bağdat kütüphanelerinin kapıları şaire açılır ve Maarri, kendisine okunan bütün kitapları ezberler. Günlerini ilim meclislerine katılarak, tanınmış şahsiyetlerin iştirakleriyle tertip edilen felsefi sohbetlerde bulunarak geçiren şair, annesinin hasta olduğu haberini aldığı anda memleketi olan Maarra şehrine geri döner.

Maarri'nin doğduğu şehre geri dönüşü hayatında yeni bir dönemin kapısını açar. Bu yeni dönemde şair inzivaya çekilir. Bağdat'a gitme sebebinin, çevresinde ilminden istifade edeceği kimsenin kalmaması olduğu düşünülürse, şairi uzlet hayatına sürükleyen ruh hâli bir nebze olsun anlaşılabilir. Maarri ise *Lüzûmiyyât* eserinde bu inzivayı, hâlihazırdaki iki hapisliğine eklenen üçüncü mahpusluk olarak niteler: "Kendimi, üç türlü hapis içerisinde görüyorum. Bu sırrın ardını arkasını araştırma! Bu mahpusluk; gözlerimi kaybedişimden, evime kapanışından ve ruhumun pis bir beden içinde bulunuşundan kaynaklanıyor."

Maarri bu üçüncü hapislikten ancak, onun ilminden yararlanmak için başka şehirlerden talebelerin gelmesiyle kurtulacaktır. Kısa süre sonra sadece öğrencilerin değil, çeşitli münazara ve araştırmalar yapan bilginlerin de odak noktası olur. Maarri onlara ders verir, edebî incelemeler yapar ve çeşitli yazışmalarla uğraşır. Çok geçmeden hayatı, bir ilim meclisine dönüşür. Belirli bir zaman sonra ise Maarri'nin hayatının geri

kalan kısmını oluşturacak ikinci uzlet dönemi başlar.

Bu dönemde Maarri zühde ağırlık veren, az ile kanaat eden bir ruh hâline bürünür. Hükümdar Muştansır'ın Maarra Beytülmal'inde bulunan bütün malları şaire hibe etmesine rağmen o bu teklifi reddederek, bir vakfın tahsis ettiği senelik otuz dinarla geçinir. Yaşam standartlarını alabildiğine düşürerek zahid hayatı yaşamaktadır. Maarri. Kışları geçeden mamul, yazları ise hasır bir yatakta ömür sürer. Bununla da yetinmeyen şair, bedeninin ihtiyacı olan sıcaklığı da çok görür ve nefisini soğukla terbiye etmeye çalışır. Yemek ve gidalanmak söz konusu olduğunda, birçok nimeti kendisine yasaklar. Günün birinde Maarri hastalanınca onu muayene eden hekim ilaç olarak bir piliç getirir ve pilici yemesini salık verir. Maarri bunun üzerine elini pilice sürerek "Seni zayıf gördüler de bana ilaç olarak yazdılar, kolaysa aslan yavrusunu yazsalar ya!" diyerek eliyle pilici iter ve ağzına bir lokma bile koymaz. Maarri neredeyse elli yıl böyle hayat sürer. Yaşlılığının son demlerinde çeşitli hastalıklarla boğuşur. Son hastalığına ise üç gün dayanabilir. Üçüncü günün sonunda 83 yaşında vefat eder.

Kendisinden sonrasına bıraktığı fikrî mirasın en önemli parçası olan *Lüzûmiyyât*'ta, insanlardan uzakta ve ıssız bir yerde defnedilmeyi vasiyet eden Maarri, kaderin cilvesine bakınız ki aralarında birçok talebesinin bulunduğu büyük bir kalabalık tarafından ahirete uğurlanmıştır.

Maarri, döneminin şartlarını aşarak inşa ettiği şiiri ile dikkatleri üzerine çeken müstesna

Palacios, Dante'nin İlahi Komedya'sının, sadece Maarri'nin *Risâletü'l-Ğufrân*'ından değil, aynı zamanda Orta Çağ'da Latinceye çevrilmiş miraç hakkındaki Arapça metinlerden ve İbn Arabî'nin eserlerinden derin etki ve izler taşıdığı kanıtlamaktaydı.

bir ediptir. Ne var ki, felsefi görüşleri üzerine yükselttiği yaşam biçimi, tarih içinde çeşitli tenkitlere de maruz kalmıştır. Bu eleştirileri, görme yetisini kaybetmiş olağanüstü yetenekli bir insanın psikolojisini de göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. İşin aslı şudur: Arap edebiyatı tarihinde, Maarri'nin tarzını aşabilmiş bir üslupla yazan edibe, o günden bugüne kadar pek nadir rastlanır. Bu sebeple Maarri, kendi döneminden sonraki zamanlarda da birçok şair ve sanatkârı derinden etkilemiştir. Dahası da var: İtalyan dilinin kurucusu kabul edilen, *İlahi Komedya*'nın şairi Dante de bu etkilenmeden nasibini almış sanatkârlar arasındadır.

DANTE'NİN ŞAHESERİNDE MAARRİ İZLERİ

Yazımızın girişinde, Orta Çağ'ın, Batı'da kilisenin hüküm sürdüğü, dinî bağnazlığın ve cehaletin kol gezdiği karanlık bir çağ olarak telakki edildiğini söylerken, yine Doğu'da İslâm medeniyetinin ilim alanında en aydınlık dönemini yaşadığı

ğını belirtmiştik. Maarri'nin yaşadığı dönem, ilim ve irfan sahasında ortaya konan eserler bakımından en verimli devrini yaşıyorduydu da siyasi bakımdan Müslümanlar arasında mezhep kavgalarının başladığı ve iç karışıklıkların sürekli baş gösterdiği bir zaman dilimine tekabül ediyordu.

Nitekim cehaletlerinin yavaş yavaş farkına varan Batılılar, İslâm medeniyeti içinde başlayan krizi pas geçmeyecek ve bu krizi fırsat bilerek Haçlı Seferlerine başlayacaklardı. Haçlı Seferleri esnasında Batılılar nerede kıymetli bir eser gördülerse, ne pahasına olursa olsun onu elde edip Avrupa'ya götürüyorlardı. Batı'ya bu şekilde ulaşan eserler, istifade edilmesi için Latinceye çevriliyor ve yeni kurulmaya başlanan üniversite çevrelerinde tedavüle giriyordu. Modern dönemdeki araştırmalar, bu tür çevirilerden bazılarının, özellikle ilk zamanlarda hakiki yazarın adı belirtilmeksizin mütercime nispet edildiğini, hatta eserin isminin değiştirilerek neşredildiğini göstermiştir.

Batı'nın İslâm âlimleriyle ve kadim Yunan'ın filozoflarıyla tanışmasının bir başka yolu da şüphesiz Endülüs olmuştur. Müslüman Endülüs var olduğu süre boyunca, Doğu-Batı arasında her daim köprü vazifesi görmüştür. Bağdat'ta, Beytül-Hikme'de, Arapçaya tercüme edilen eserler doğrudan Endülüs'e geliyor ve Latinceye çevriliyordu. Hususiyetle İber Yarımadası'nda Hıristiyanların başlattığı *Reconquista* (yeniden fetih) hareketi başarılı olup, Toledo'nun geri alınmasıyla burada kurulan Toledo Çevirmenler Okulu sayesinde çeviri faaliyetleri zirveye ulaşmıştı. Maarri'nin en ilginç ve yaratıcı

eserlerinden biri olan *Risâletü'l-Ğufrân* da Batı ile Doğu arasındaki derin kültür alışverişinin bir parçası olmuştur.

Risâletü'l-Ğufrân, İbnü'l-Kârih lakabıyla bilinen Mansur el-Halebi'nin mektubuna cevap olarak yazılmıştır. İbnü'l-Kârih, bu mektubunda, cahiliye şairlerinden başlayarak kendi çağına dek uzanan ünlü şairlerin ve ediplerin günahlarını ve kusurlarını sayıp dökmekte, onları ayıplamaktadır. Maarri, dostu İbnü'l-Kârih'i kahramanı yaptığı hayali bir cennet, cehennem ve araf hikâyesi kaleme alarak, Allah'ın rahmet ve bağışlamasının İbnü'l-Kârih'in zannettiğinden çok daha geniş olduğunu dile getirme fırsatı bulur. Zaten kitabın ismi, bu yüzden *Risâletü'l-Ğufrân*'dir. Baştan son müthiş bir edebî üslup, son derece zengin bir muhayyile ve derin bir tefekkür görülen eserde, Şeyh İbnü'l-Kârih'in yolculuğu cennete başlar, cehennemde devam eder ve tekrar cennete dönmesiyle sona erer. Görevli meleğin sura üflediği zaman, mezarından kalkan ve Haşir Meydanı'nda altı ay bekledikten sonra nihayet Hz Peygamber'in şefaati ve kızı Hz Fatma'nın yardımıyla cennete giren İbnü'l-Kârih'in manevi dünyalara uzanan yolculuğudur *Risâletü'l-Ğufrân*.

Ne kadar ilginçtir ki, üç asır sonra benzer bir yolculuk, Dante'nin ölümsüz eserinde görülecektir. Yolunu şaşırıp kendini karanlık bir ormanda bulan ve üzerine yürüyen üç vahşi hayvandan kaçmaya çalışan Dante'nin karşısına çıkan Vergilius; onu cehennem ve araftan geçirecek, cennete ulaştıracaktır. Hıristiyan terminolojisinde araf kavramı olmadığı hâlde Dante'nin eserde bu mefhumu

kullanmış olması nazarlardan kaçmayan bir vakıadır.

Risâletü'l-Ğufrân'ın *İlahi Komedyâ* içindeki etki ve izlerine, ilk kez 1901 yılında ünlü Fransız oryantalist Edgard Blochet tarafından dikkat çekildi. Batı'nın kültür emperyalizminin de etkisiyle önceleri pek dikkat çekmeyen bu konu, birkaç yıl sonra -özellikle Endülüs İslâm düşünce ve kültür tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan- İspanyol müsteşrik Miguel Assin Palacios tarafından müstakil bir kitapta incelendi. Ayrıntılı incelemeler ve ikna edici deliller ortaya koyan Palacios, Dante'nin *İlahi Komedyası*'nın, sadece Maarri'nin *Risâletü'l-Ğufrân*'ından değil, aynı zamanda Orta Çağ'da Latinceye çevrilmiş miraç hakkındaki Arapça metinlerden ve İbn Arabî'nin eserlerinden derin etki ve izler taşıdığını kanıtlamaktaydı.

Bu iki eser arasındaki bağlantıyı araştırma konusu yapıp gündeme getiren kişilerin müsteşrik olması, bizim üzerine kafa yormamız gereken bir durumdur. Bu manzara bize, aydınımızın kaybettiği entelektüel seviyeyi gözler önüne sererken, aynı zamanda kendine nasıl yabancılaştığını gösteren bir vesika olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçirdiği medeniyet travması karşısında kendine el olmuş aydınımız; Dante ve eserine methiyeler düzerken, medeniyet binamızın üzerinde yükseldiği sütunlardan biri olan edebiyat sahasında, zamanın ötesinde eserler vermiş Maarri gibi bir edebiyatçıdan habersiz oluşu aydın yabancılaşmasına yerinde bir örnek değil de nedir?